Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jens Henrik Jønsson

Historien i landskabet

Danmarkshistorien i Vestskoven

Kroppedal Museum

Historien i landskabet

Jens Henrik Jønsson

Historien i landskabet

Danmarkshistorien i Vestskoven

Danmarkshistorien i Vestskoven 2014

Historien i landskabet
Danmarkshistorien i Vestskoven

Forfatter: Jens Henrik Jønsson, mag.art.,
museumsinspektør, Kroppedal Museum
Redaktører: Linda Boye og Steen Asger Jensen
Billedredaktion: Linda Boye
Billedbehandling og skanninger: Kim Balling

Udgiver: *Danmarkshistorien i Vestskoven* i
samarbejde med Kroppedal Museum

Udgivelsesår: 2014

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

Tryk: Narayana Press

Oplag: 1000 stk

Forside: Ledøje Kirke i landskabet. Foto K. Balling.

Bagside: Vridsløsemagle 1935. Koldnålradering af
Søren Hjorth Nielsen

Oversigtskort er gengivet med tilladelse af Kort-
og Matrikelstyrelsen

Bogen kan købes på Kroppedal Museum

Copyright *Danmarkshistorien i Vestskoven* samt
Jens Henrik Jønsson

ISBN 978-87-995421-0-9

Indhold

Forord 7

Indledning 9
- Danmarkshistorien i Vestskoven 9
- Istidslandskabet og de første kulturspor 10
- Hedeboegnen 11

Landskabets historie – historien i landskabet 13
- Landskabets dannelse 13
- Oldtiden i landskabet 15
- De middelalderlige landsbyer 46
- Kirkebyggeriet 52
- Den administrative inddeling 65
- Vej, vad, vejkors, kro, tinghus og rettersted 70
- En astronom flytter på landet 87
- Landsbyerne og dyrkningslandskabet år 1682 94
- Udskiftningen – gårdenes jord omfordeles – et nyt landskab opstår 99
- Kongens Plantage i Ledøje 106
- Tørveudnyttelsen 109
- Vestskoven 113
- Vikingelandsbyen i Albertslund 117
- Kroppedal Museum for Astronomi, Nyere tid, Arkæologi 119

Kulturlandskabet – nutidens landskab 121

Epilog 125

Litteraturfortegnelse og yderligere læsning, emneopdelt 127

Tidstavle 135

Forord

Hvor de tre kommuner Albertslund, Høje-Taastrup og Egedal støder op til hinanden, findes et enestående kulturlandskab med intakte landsbyer og store åbne landbrugsflader. Det omfatter en del af Vestskoven, der med træplantninger og sletteland er med til at øge stedets rekreative værdi. Området rummer en lang række kulturhistoriske elementer, som tilsammen fortæller egnens historie. *Danmarkshistorien i Vestskoven* er et projekt, der har til formål at synliggøre og formidle dette landskab til gavn og glæde for nutidens mennesker. Til formålet er der i 1992 indgået en samarbejdsaftale mellem Miljøministeriet og kommunerne Albertslund, Høje-Taastrup og Ledøje-Smørum – sidstnævnte nu en del af Egedal Kommune. Projektet varetages af en bestyrelse med repræsentanter fra de tre kommuner, Naturstyrelsen og Kroppedal Museum, desuden er Vikingelandsbyen i Albertslund tilforordnet bestyrelsen. *Danmarkshistorien i Vestskoven* har til opgave at synliggøre det historiske landskab for borgerne, hvilket sker gennem udgivelser af bøger og informationsmaterialer om det historiske landskab, opsætning af informationstavler rundt om i området samt årlige arrangementer, hvor der sættes fokus på et bestemt tema.

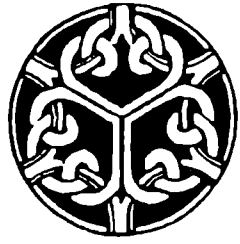

Logoet, som anvendes af Danmarkshistorien i Vestskoven, er inspireret af motivet på et forgyldt bronzesmykke fra vikingetid, som er fundet ved Smørumovre. Logoet er tegnet af Annemarie Schiøts Arce.

Denne bog sætter fokus på landskabets historie – hvordan er landskabet formet af menneskets virke, og hvordan kan nutidens menneske aflæse generationers brug og ændringer af landskabet. Vi har arvet dette kulturlandskab og former videre på det.

Bogen bygger delvis på materiale, som i 1991 blev præsenteret i rapporten Projekt "Danmarkshistorien i Vestskoven". Denne bog markerer, at det nu er mere end 20 år siden, at *Danmarkshistorien i Vestskoven* blev til.

Jette Kammer Jensen
Formand, Danmarkshistorien i Vestskoven

Ledøje
Margrethelund
Øbakkegård
Porsemose
Risby Mark
Risby
Kroppedal
Vridsløsemagle
Bakkegård
Stenagergård
Herstedvester
Snubbekorsgård
Højbakkegård
Forsøgsgård
Forvaringsanstalt
Hede Enge
Ledøje Plantage
Nybølle Å
Store Vejleå
Hareskovbrook
Hareskovmose Grøft
Ravnbakke
Birkely
Skovvildegård
Bavnegård
Bavnehøj
Hovedlandgård
Solbjergegård
Ole Kamers Høj
Stanghøj
Havebjergegård
Rollighed
Stanghøjgård
Rørrendegård
Skelbakkehøj
Elverdal
Rønnevanggård
Snubbekors Høj
Stenbjergegård
Hyldevang
Pilevang
Dalagergård
Tvillinggård
Skydebane
Poppelly
Vestertop
Lindegård
Petersborggård
Lerbækgård
Østhakkegård
Vandværk
Monterne
Nybakkegård
Tjørnely
Langagergård
Stadion
Kirke
Friluftsbad
Telemaster
Birkelund
Rønnevang
Engholmgård
Tvismose
Taanhøjgård
Dalagergård
Brydegård
Kirke
Gammelgård
Lillesø
Højelhegård
Trelleborg
Holtegård
Stanghøj
Strandbergegård
Hahnestrup Mose
Lindegård
Petersborggård
Lerbækgård
Trsf
4 km
3 km
2 km

Indledning

Danmarkshistorien i Vestskoven

Den frugtbare jord i egnen vest og syd for København blev tidligt taget under plov. Skov blev fældet og sten blev ryddet af markerne. I moserne gravedes tørv til brændsel og i lergravene var der stenfrit ler, som i nutiden har givet basis for produktion af mursten til 18-1900 årenes store byggerier. Menneskets virke har gennem årtusinder forvandlet landskabet til et kulturland med marker og enge, gårde og landsbyer, gravhøje og kirker, gamle vejforløb og nu også Vestskoven, en ny skov anlagt på gamle landbrugsarealer. Alt dette er vigtige dele af kulturlandskabet og forbinder nutiden med dens historiske rødder. Man kan betragte landskabet som en slags billedbog og arkiv, der vidner om menneskets udnyttelse af naturen gennem årtusinder.

Området mellem landsbyerne Herstedvester, Risby, Ledøje og Vridsløsemagle byder på mange landskabelige og kulturhistoriske elementer, der kan give den besøgende et indtryk af historien på stedet. Det geografiske område er fastlagt som et cirkelslag inden for hvilket en lokal "Danmarkshistorie" passende kan tage afsæt. Fra centrum til periferi i cirklen er der 2,5 km. Cirklens centrale område ligger hvor åer og administrative grænser løber sammen. Cirkelslaget strækker sig ind i tre kommuner i Hovedstadsområdet, nemlig Albertslund, Egedal og Høje-Taastrup. En stor del af arealerne består stadigvæk af åbent landbrugsland. Det gælder særligt agerlandet ved landsbyerne Ledøje og Vridsløsemagle. Yderligere en meget stor del udgøres af Vestskoven. Hertil kommer et sammenhængende, fredet moseområde, der i et smalt bælte strækker sig langs Store-Vejleå og fortsætter vestpå i den store Porsemose.

Istidslandskabet og de første kulturspor

Terrænet i størsteparten af området udgøres af bølget og let bakket moræneland formet under den sidste istid. Forholdsvis markante dalstrøg løber SSØ-NNV gennem den sydvestlige del og udmunder i et fladt bassin mod nordvest, Porsemose, også kaldet Fladmose. Højeste punkt nås med 40 m over havet ved Stanghøj lidt syd for gården Kroppedal, nu Kroppedal Museum. De lavestliggende arealer i dalbund og mosebassin ligger omkring 13 m over havet. Dalen hvori Vridsløsemagle ligger er en tør dal i modsætning til dalforløbet mellem Kroppedalhøjdedraget, Risby og Ledøje, i hvis bund Store Vejleå og Nybølle Å løber. Neden for Kroppedalhøjdedraget findes et øst-vestgående vandskel. Gl. Landevej-Snubbekorsvej følger på et stykke dette vandskel og passerer Store Vejleådalen netop ved vandskellet. Her udspringer Store Vejleå. Åen løber herfra henholds-

Landskabets højdeforhold.

vis mod syd mod Køge Bugt og mod nord, hvor den ved den østlige ende af Porsemose forenes med Risby Å, der herefter i form af Nybølle Å fortsætter mod nordvest gennem Porsemose for til slut at løbe ud i Roskilde Fjord. Langs med åløbene har der især tidligere været mosedrag og våde enge.

Jordbunden i området veksler mellem ler, sand og grus, som er afsat under den sidste istid. Hertil kommer yngre dannelser i form af især tørv, som består af uomdannede planterester, der aflejres, når en sø gror til. Egnens frugtbare landbrugsjord har basis i de lerede, kalkrige istidsaflejringer. Det varierede landskab med frugtbare højdedrag vekslende med lavereliggende vådområder betinger en varieret økologi, som giver mulighed for, at mennesket kan udnytte alsidige ressourcer. Området rummer da også kulturspor, som viser, at det har været beboet og udnyttet siden begyndelsen af bondestenalderen. Det vil sige gennem de sidste 6.000 år. Bevæger man sig ad Store Vejleådalen mod syd ned mod Tranegilde Mose og Vallensbæk Mose, er det muligt ud fra fund af flintredskaber at finde spor af bosættelse helt tilbage til den tidlige jægerstenalder.

Hedeboegnen

Springer man frem i tid og betragter egnen for omkring 200 år siden, er der kulturhistorisk tale om en del af den frugtbare Hedeboegn, som udgør det skovløse sletteland mellem København, Køge og Roskilde. Køge Å siges at danne grænse for Hedeboegnen mod syd og Værebro Å grænse mod nord. Landsbyerne Herstedvester, Risby, Ledøje og Vridsløsemagle ligger centralt i den østlige del af dette område. Hoved- og residensstadens umiddelbare nærhed har været af stor økonomisk og kulturel betydning for egnen. Her boede de såkaldte Københavnsbønder, der drog økonomisk fordel af det gode marked for deres landbrugsprodukter og havesager. Den forholdsvise velstand gav sig udtryk i en rig og selvbevidst bondekultur. Hos forfatteren Zakarias Nielsen, som i perioden 1868 til 1884 var enelærer i Herstedvester, findes en beskrivelse af områdets bondekultur og af landskabet, som det over midten af 1800 tallet tog sig ud set fra kirketårnet i Herstedvester. Det følgende er udpluk fra

afsnittet "På Heden" i Zakarias Nielsens selvbiografiske bog Minder og spredte Træk af mit liv:

> *Fladt Land til alle Sider, en jævn, frodig Slette, hvis bugnende Sædmarker ligger i tung Hvile under Sommerdisen. Imod Øst, et Par Mils Vej borte, knejser Københavns Taarne i en Sky af Røg og Damp. Imod Nord, kun et lille Stykke borte, har vi Ledøje Plantage, Egnens eneste Skov.* Og: *Fred og Hvile til alle Sider, et Hjørne af Heden, en jævn, yppig, sjællandsk Slette med velbyggede Hjem i Ly af frodige Plantninger, med stilfærdig syslende Mennesker, fede Drøvtyggere – et roligt, trygt aandende Landskab med rolige, trygt aandende Mennesker og Dyr.* Senere: *Den Kalkunskhed, som Bønderne i Københavnsegnen faar Skyld for, mærkede jeg intet til. Jeg fandt en jævn Befolkning med et frit og glad Væsen, men saa at sige uden Spor af Sans for andet end Torvepriser og Mælkehandel. Stærkt drev man i alle Gaarde paa med god Røgt af Kreaturerne, og det var en Fornøjelse at se Gaardenes Besætninger af velnærede, blanke Heste og Køer.*

Landskabet er grundlag for erhverv og bebyggelsesstruktur. Sammenhængen mellem de kulturhistoriske levn og landskabet kan belyse skiftende tiders livsmønstre og vekselvirkningen mellem de naturgivne forhold og menneskers virksomhed. Landskabet har ændret sig gennem tusinder af år, og det ændrer sig for hver dag, der går. Vil man forstå landskabets særpræg og elementer, må man kaste blikket tilbage på dets tilblivelse og de mange vidnesbyrd om dets fortid.

Landskabets historie – historien i landskabet

Landskabets dannelse

Områdets terrænformer er i hovedsagen dannet under sidste istid ved isens hovedfremstød for ca. 22.000 år siden og i forbindelse med isens tilbagetrækning for mellem 16.000 og 14.000 år siden. Det sidste fremstød af isen kom fra sydøst og strømmede ind over egnen fra Køge Bugt. Det ses tydeligt af skurestriber på store fastsiddende sten under moræneleret i Nymølle grusgrav ved Hedehusene. Men det er smeltevandets udgravende og aflejrende virksomhed, som har skabt de mest markante landskabselementer, specielt tunneldalene. En sådan tunneldal løber fra Køge Bugt mod nord og danner dalfuren mellem Kroppedalhøjdedraget og morænelandet ved Risby og Herstedvester. I tunneldalen løber nu Store Vejleå, som har udspring ved vandskellet ved foden af Kroppedalhøjdedraget. Tærskelen her markerer et kortvarigt opholdsstadium for isranden under dens bortsmeltning, en israndslinje. Israndslinjer opstår, når afsmeltningen bliver afbrudt af midlertidige ophold og tilbagestød, når klimaet periodevis atter forværres. Den tørre lang-smalle dal som Vridsløsemagle ligger i er netop formet under israndens standsning her. Erosionsdalen vidner om den opstuvning af vand, som isdækket har givet anledning til foran isranden. Ledøje i den nordlige del af området ligger ved en anden israndslinje, Viby–Ballerup linien.

Istidslagene er dels moræneaflejringer, som er afsat ved indlandsisens forsvinden, dels lag af grus, sand og ler, som smeltevandet har aflejret.

Tidsrummet ca. 50.000-22.000 år før nu betegner et klimatisk mildere afsnit af den sidste istid. Herfra stammer forskellige dyrelevninger

Karakteristiske terrænformer.

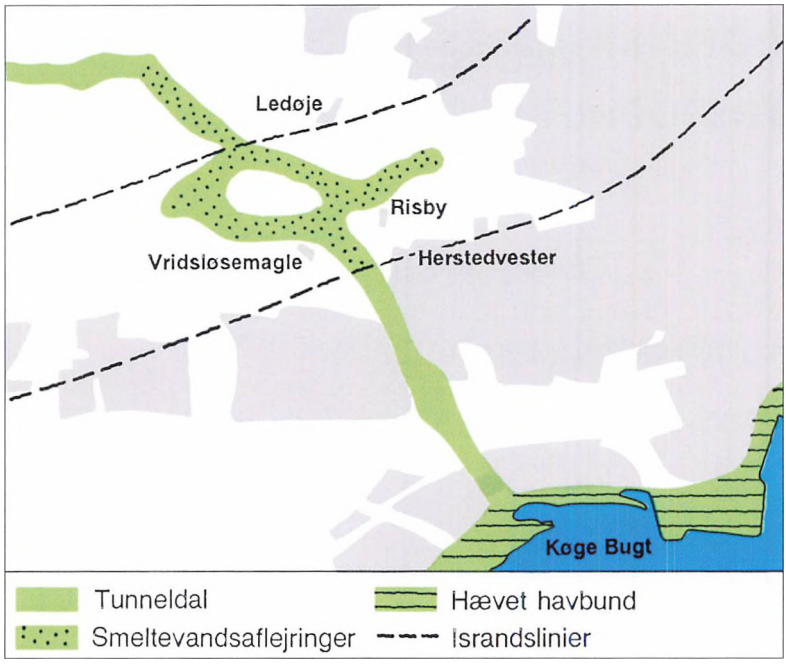

fra en fauna, som har levet i det steppeland, som prægede denne isfrie periode før isens sidste hovedfremstød. Disse dyrelevninger er blevet slæbt med isen og siden aflejret i de afsatte istidslag. Kindtænder og brudstykker af stødtænder af mammut er fundet i gruslag ved Nymølle og Kallerup samt øst for Tåstrup Valby og altså ganske tæt på det her behandlede område.

Det nøgne landskab, som gradvis dukkede frem ved isens afsmeltning, havde ikke meget lighed med det nuværende. Jordflydning og opfyldning af søbassiner med først sand og ler senere også dynd og tørv, samt årtusinders vejrlig, erosion og pløjning har siden mildnet konturerne.

Oldtiden i landskabet

Jægerstenalder

12.000-4.000 år før vor tidsregning

Introduktion

Menneskene, der levede i jægerstenalderen, ernærede sig ved jagt, fiskeri og indsamling. Jagtvåben og øvrige skærende redskaber blev i hovedsagen forarbejdet af flint og af knogle og tak fra de nedlagte dyr. Hunden optræder i jægerstenalderen som det eneste tamdyr. Perioden kan opdeles i en række underperioder eller kulturer, som i tid følger efter hinanden.

Rensdyrjægere

De tidligste spor efter menneskers tilstedeværelse på Sjælland efter sidste istid kommer fra istidens slutning for ca. 14.000 til 11.000 år siden. Sjælland var da isfrit, men den egentlige varmetid endnu ikke begyndt. Ved hjælp af planterester fra moserne har man af naturvidenskabelig vej været i stand til at påvise fire hovedafsnit i klima- og naturudviklingen i de første årtusinder efter isafsmeltningen. I de to dryas-tider var klimaet køligt og landet dækket af tundravegetation. I de mellemliggende milde perioder Bølling-tid og Allerød-tid bredte sig en skov af birk og pil. Havet stod ganske lavt, og Sjælland var en del af et større landområde, som var gennemskåret af vandløb.

Efterhånden som isen smeltede og kom på afstand, indvandrede vildtet, navnlig store flokke af rensdyr. Snart kom også elgen til. I dyrenes spor fulgte smågrupper af jægere. Rensdyrjægerne placerede deres bopladser nær renernes trækruter og stier f.eks. i forbindelse med en tunneldal som renerne fulgte eller måtte passere. I Vest- og Sydsjælland kendes bopladser med redskaber og våben af flint fra denne tid. Fra Store Vejleådalen, som leder op til det her behandlede område, kommer et enkelt fund af en let bearbejdet rensdyrtak, og fund af jævngamle flintredskaber er så småt begyndt at dukke op fra lokaliteter i tunneldalens sydlige del tæt syd for Tranegilde. I øvrigt er der fra bunden af Køge Bugt ved sandpumpning fremkommet en del materiale fra denne tidlige periode af jægerstenalderen.

Fastlandstid, Maglemosekultur

I den følgende tid steg temperaturen stærkt, og skoven bredte sig over hele landet. I tidsrummet ca. 11.000-10.000 år før nu var skoven præget af birk og fyr, for i tidsrummet fra 10.000 til ca. 9.000 at domineres af hassel og fyr. Fastlandstidens skove var rige på vildt som elsdyr, urokse, kronhjort, rådyr og vildsvin, og søer og vandløb rummede en varieret fiskebestand. De rige muligheder for jagt, fiskeri og indsamling blev udnyttet af Maglemosekulturens mennesker, der i perioder slog sig ned i små grupper ved de ferske vande. Kulturen er kendetegnet ved sine redskaber af flint, blandt andet fine små såkaldte mikrolitiske pilespidser samt ofte meget smukt forarbejdede redskaber af ben og hjortetak. På afstand – nemlig fra den tilgroede Borup Sø/Bringe Mose umiddelbart øst for Knardrup kendes fine fund af sådanne redskaber fremkommet i forrige århundrede i forbindelse med tørvegravning.

Nogle få redskaber, der antagelig repræsenterer Maglemosekulturen, er opsamlet omkring Porsemosen, der før den groede til og blev til mose, var en stor sø. Maglemosekulturens mennesker har haft ideelle livsbetingelser omkring denne sø. Der er gode muligheder for, at fremtidige arkæologiske undersøgelser i og omkring Porsemosen kan bringe værdifuldt nyt om ældre stenalders indlandsbebyggelse, som kun er lidt kendt i denne del af Sjælland.

Atlantisk tid, Kongemosekultur, Ertebøllekultur

Med den atlantiske tid mellem 9.000 og 6.000 år før nu ændredes skovbilledet til fordel for en urskov af lind, elm, eg og ask. Klimaet var fugtigt og varmt, temperaturen var indtil 2-3 grader varmere end i nutiden. Havet steg kraftigt og trængte ind gennem sunde og bælter til Østersøen, og Sjælland blev en ø. I de sjællandske skove var urokse og elsdyr forsvundet, måske på grund af den intensive jagt. Til gengæld rummede havet en betydelig føderigdom af fisk, sæler, småhvaler og skaldyr. Menneskene ernærede sig fortsat ved jagt og fiskeri og lagde gerne deres bopladser ved bredderne af fjorde og bugter ud til det salte hav, sjældnere ved indlandets søer.

I atlantisk tid, skelner man mellem to hovedperioder nemlig Kongemosekultur og Ertebøllekultur. Disse jægerkulturer var kendetegnet

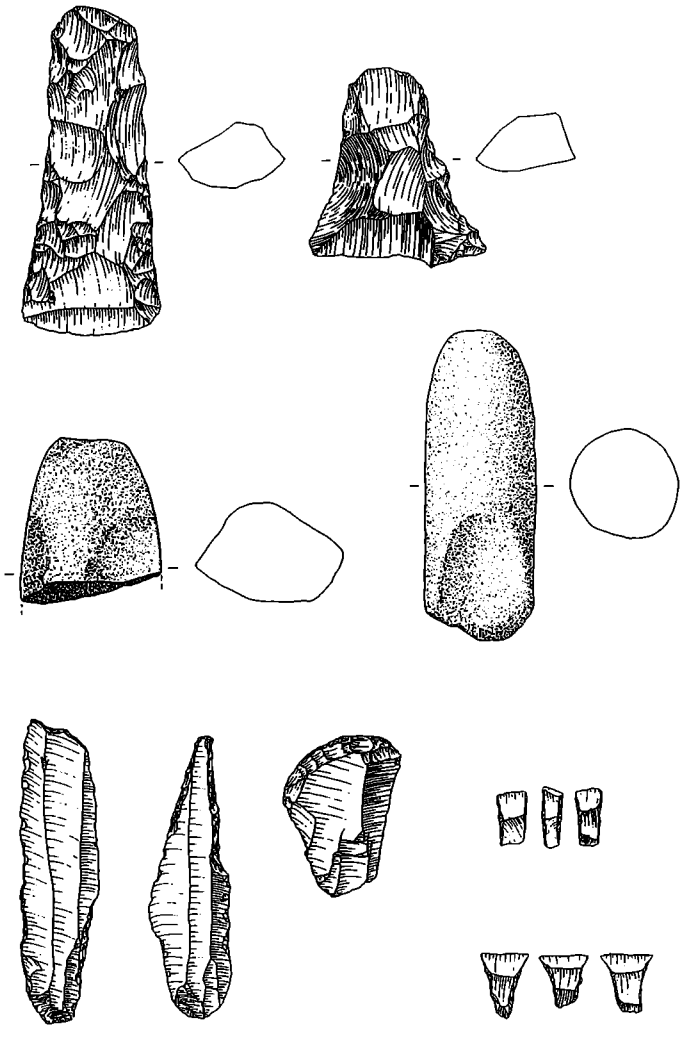

Udvalg af redskaber i flint og bjergart fra lokaliteten Tranegilde Enghave I i Store Vejleådalen syd for Tranegilde. Skiveøkser, Limhamnøkse (nakkeende) og trindøkse. Kniv, bor, skraber og tværpile. Alle fra Ertebøllekultur. Tegning K.F. Paulmann.

af et lidt forskelligt redskabsinventar med karakteristiske typer af flintredskaber som økser, pilespidser, skrabere, knive og bor samt hertil en række redskabsformer af tak og ben som eksempelvis hjortetakøkser og benprene. I den sene Ertebøllekultur fremstilles for første gang lerkar, hvilket afspejler påvirkninger fra bondekulturer syd for Østersøen, som man var i kontakt med.

Både nord og syd for København såvel som på Amager forekommer et stort antal kystbopladser fra denne tid. Store Vejleådalen,

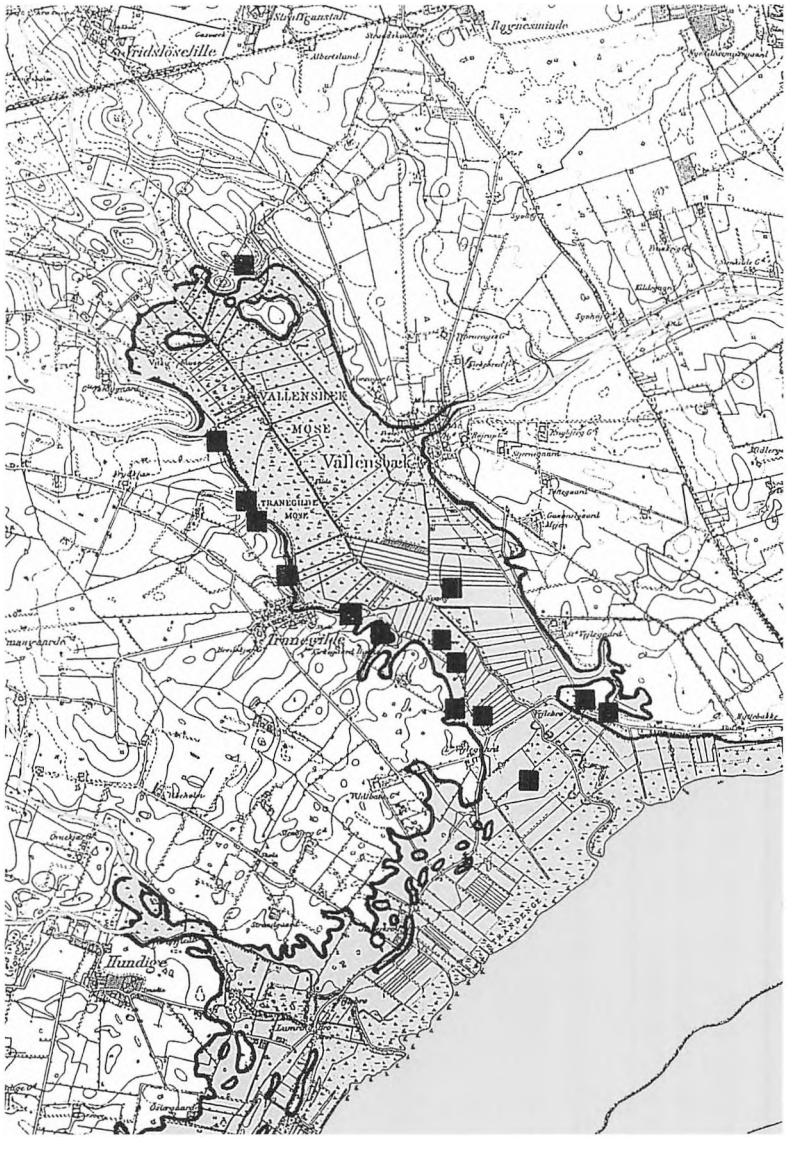

Store Vejlefjorden som den omtrentlig så ud i atlantisk tid. Kendte bopladser er markeret. Forlæg J.H. Jønsson (1994).

som fra Køge Bugt fører op til det behandlede fokusområde, var en bred fjord, som strakte sig fire kilometer ind i landet helt op til, hvor nu Høghsbjerg er anlagt. Tueholmsøens nordbred angiver meget præcist, hvor fjorden sluttede, da den havde sin største udbredelse. Langs med denne fjords bredder kendes en hel perlerække af bopladser, og nye fund vil utvivlsomt stadig dukke op i forbindelse med

anlægsarbejder og ved markvandringer. Der er foretaget arkæologiske prøveudgravninger på flere af disse bopladser, hvoraf nogle har vist sig særdeles rige på fund og må have været i brug gennem lang tid. De største bopladser har ligget helt ude ved fjordens munding, hvorfra man kunne udnytte naturressourcerne i både fjorden, bugten og den bagvedliggende urskov.

Bondestenalder

4.000-1.800 år før vor tidsregning

Introduktion

For omkring 6.000 år siden skete der afgørende ændringer i økonomi og samfund, idet husdyrhold og korndyrkning blev indført, og jagt og fiskeri kom til at spille en mindre rolle. Jægerstenalderen gled gradvis over i bondestenalderen. Ved afbrænding af skov skabtes arealer til agerland, som dyrkedes med den primitive plov, arden. Og stadig større områder blev henlagt som overdrev til græsning for husdyrene. Der opstod komplicerede samfundsforhold med lokale magthavere, som stod bag opførelsen af store kultiske anlæg og højdækkede stengrave. Der fremstilledes lerkar, slebne flintøkser, stridsøkser, flintdolke og flintsegl, og nogle af produkterne blev spredt langt gennem handel og udveksling. Sydfra modtog man de første kobbergenstande i form af økser, dolke og smykker.

På bondestenalderens bopladser er der påvist spor af store, stolpebyggede, rektangulære huse. Billedet af bondestenalderen tegner sig derudover især af gravene: Dysser, jættestuer, hellekister og enkelte grave under flad mark. Endvidere foreligger fra denne periode en stor fundgruppe af offergaver af f.eks. lerkar, flintøkser og lignende.

Storstensgravene Flintdysse, Hyldedysse og Kodysse

Inden for fokusområdet for Danmarkshistorien i Vestskoven foreligger der oplysninger om mindst tre dysser, d.v.s. storstensgrave fra bondestenalderen. Der er tale om "Flintdysse", som har ligget nær vejkrydset Herstedvestervej / Gl.Landevej, og "Hyldedysse" mellem Stenagergård og Rørrendegård ved Vridsløsemagle samt "Kodysse", der har ligget lidt nord for gården Kroppedal. Desværre er disse dys-

ser for længst gået tabt, da senere tiders behov for kampesten til andre byggeformål som veje og broer, for en del er blevet dækket ved at sløjfe stenalderens storstensgrave. Om Hyldedysses skæbne findes der underretning i Nationalmuseets arkiv: *Hyldedysse, en nu ganske forsvunden Gravhøj. Dens Plads lader sig ikke med fuld sikkerhed angive, da den Bakke, hvorpå Højen har ligget, nu er fuldstændig fjernet og anvendt til Vejfyld. I højen har man fundet en større Mængde Stenoldsager, Kiler og Øxhamre, der for ca. 50 Aar siden* (ca. 1839) *skulle være indsendt til Oldnordisk Museum.* Og om Flintdysse (år 1889): *Overpløjet høj, "Flintdysse" kaldet; i denne skulle Flintkiler og store Sten være fundne.*

Dysserne er bondestenalderens første rigtige storstensgrave. De blev bygget som et kammer af oprejste sten med en større dæksten ovenpå. Dyssekamrene har, da de var nye, været dækket mere eller mindre af en jordhøj. Højen har været omgivet af en stensætning af store sten, som skulle holde på jorden og give anlægget en imponerende fremtoning. Stenalderens storstensgrave, det vil sige dysser og de senere jættestuer, byggedes indenfor et ret kort tidsrum i begyndelsen af yngre stenalder, men var i brug gennem resten af stenalderen, idet man genbrugte dem til begravelser.

Hellekister

Senere i den yngre stenalder byggedes til gravformål såkaldte hellekister af flade stenfliser. Den dækkende gravhøj kan ikke umiddelbart skelnes fra mindre høje fra bronzealderen, når højen ikke er udgravet. Nogle af områdets mange beskadigede, overpløjede eller sløjfede gravhøje, kan have dækket over stenaldergrave – nogle af de overpløjede gravhøje kan i bedste fald endnu dække over en intakt hellekiste.

Bopladserne Damgård, Vesterled og Hyldager

At der oprindelig har været langt flere stenaldergrave antydes af mange spor efter bopladser i området i form af overfladeopsamlede koncentrationer af flintredskaber og flintafslag fra tildannelse af redskaber. Sporene vidner om "tæt" bebyggelse i yngre stenalder og kendes i stor mængde fra arealerne omkring Albertslund Stadions boldbaner, fra et område tæt vest for Herstedvester Radiostation, ved Mønterne i Vestskoven, ved Øbakkegård syd for Ledøje, ved

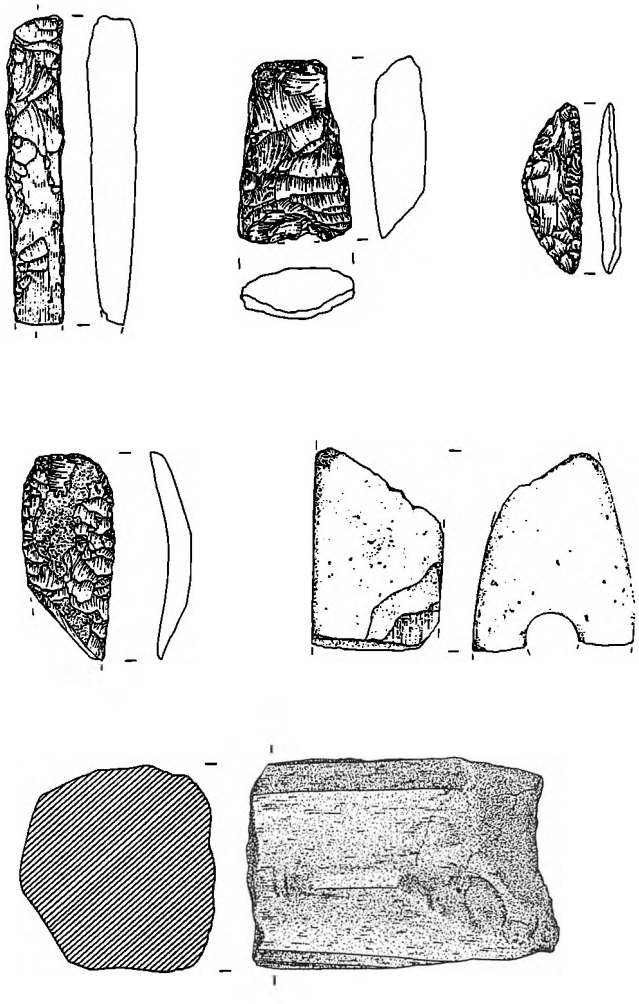

Løsfund fra Porsemosen, yngre stenalder. Mejsel, økse med hulæg, segl, skraber eller madkniv – alt af flint. Svær skafthuløkse af bjergart, overbrudt gennem skafthullet, facetteret slibesten af kvartsit. Tegning K.F. Paulmann.

Snubbekors Høj, omkring Porsemosen og på skråningerne oven for Store Vejleå ved gårdene Kroppedal, Havrebjerggård og Stanghøjgård. Hvad sådanne oppløjede flintkoncentrationer kan repræsentere, når de studeres nærmere ved arkæologiske udgravninger illustreres godt af lokaliteterne Damgård, Vesterled og Hyldager i Albertslund. Vesterled ligger inden for cirkelslaget, som er fokusområde for Danmarkshistorien i Vestskoven, de øvrige to ligger på kort afstand udenfor.

Damgårdsarealet ligger over for Birkelundparken tæt sydøst for Herstedvester, hvor en bæk tidligere har løbet mod Store Vejleå. Her

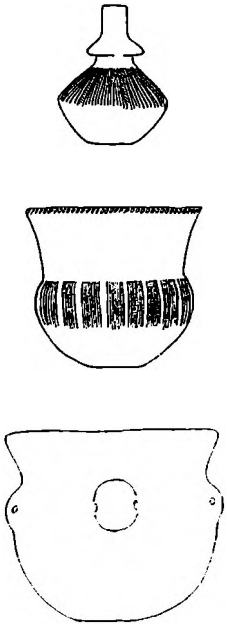

Typisk keramik fra den tidlige bondestenalder: kraveflaske, tragtbæger og øskenkar.

er i 1988 forud for nybyggeri blandt andet undersøgt resterne af to stenalderhuse med et tykt affaldslag henover. I dette lag fandtes dels rester af de nedfaldne, lerklinede husvægge, dels en mængde keramik, dyreknogler og flintredskaber. Bopladsen kan ud fra de arkæologiske fund dateres til tidlig bondestenalder, ca. 3.300 f.v.t. Keramikken består af tragtbægre, øskenkar, kraveflasker og lerskiver, sidstnævnte antages brugt som bageplader. Lerkarrene er dekorerede med afstribning lavet ved hjælp af en pind eller med mønstre udført med aftryk af en snor. I undergrunden fandtes spor efter svære stolper, som har båret taget i bopladsens to ensartede, rektangulære huse. Det ene hus var brændt, og husene har afløst hinanden i tid. Huse fra denne tidlige periode og med dækkende affaldslag er sjældne at finde. Bopladsen er derfor udgravet meget omhyggeligt for at indsamle alle relevante oplysninger om oldsagerne og deres placering i forhold til husene. Fundet har været præsenteret på en udstilling i Albertslund Rådhus i vinteren 1988-89.

Ved Vesterled ved Albertslund Golfklub, som ligger på kanten af Store Vejleådalen ved Snubbekorsvej og Gl. Landevej, er i 1992 undersøgt en boplads fra slutningen af bondestenalderen. Undersøgelsen blev foretaget forud for anlæggelse af golfbanen. Inden

Damgård. Et stort tragtbæger fundet med bunden i vejret ved væggen i et hus fra bondestenalderen på Damgårdsarealet. Mundingsdiameter ca. 36 cm. Illu. fra E. Fonnesbech-Sandberg 1996.

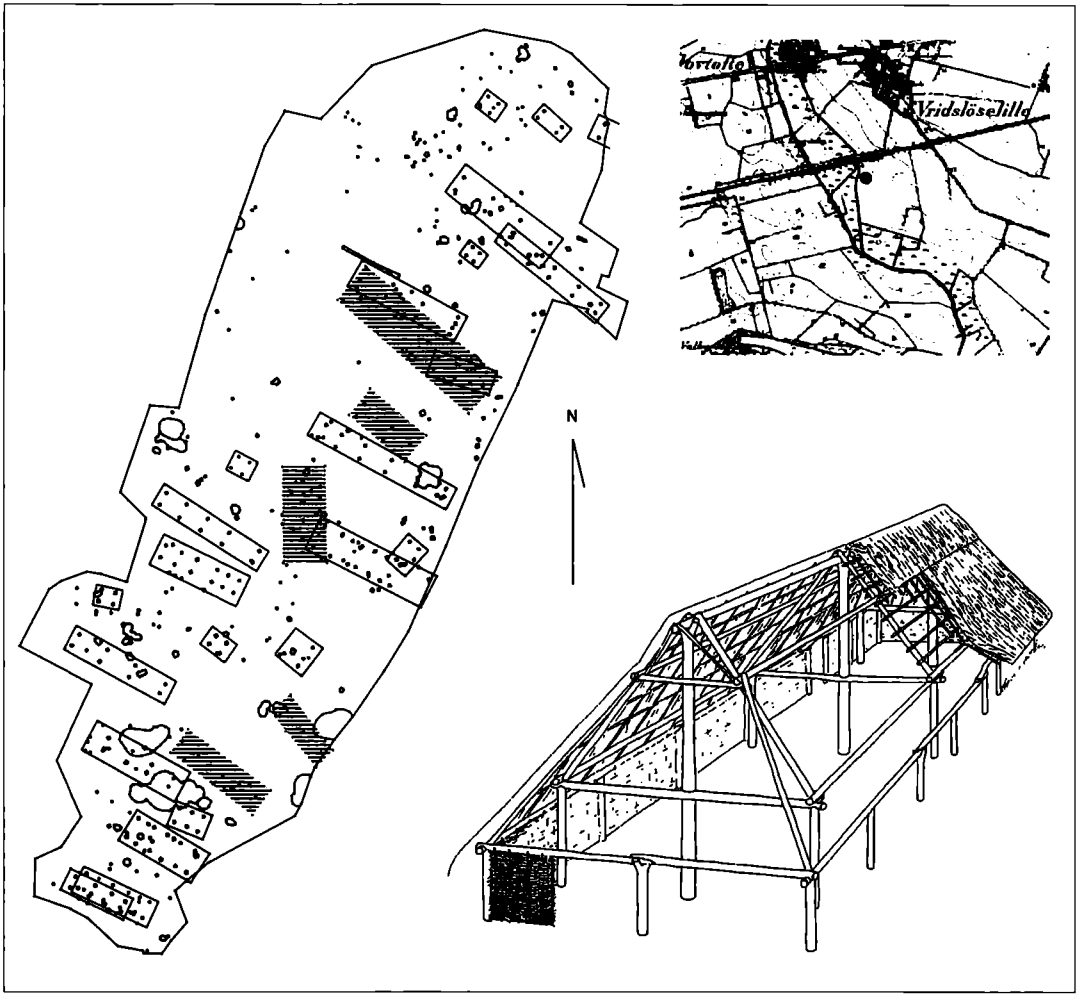

for en udgravning på 1000 kvadratmeter blev der afdækket spor af to huse, begge orienteret øst-vest. Husene var ca. 20 m lange, syv meter brede og toskibede, d.v.s. konstrueret med én række stolper midt ned gennem huset. Stolperne har båret tagåsen. Husene har formodentlig afløst hinanden. I stolpehullerne lå der rester af krukker, fragmenter af slibesten og flintredskaber.

Hyldager er en kompliceret lokalitet med spor efter bebyggelse i såvel stenalder som bronzealder og jernalder. Den ligger umiddelbart syd for Vridsløselille på kanten af Store Vejleådalen, som

Udgravningerne ved Hyldager. Husene fra yngre stenalder er markeret med raster. Det historiske kort viser placeringen på kanten af ådalen. Nederst en rekonstruktionstegning af et af husene. Plan J. Poulsen, tegning K.F. Paulmann. Illu. fra L. Boye 2006.

det også var tilfældet med Vesterled. Beliggenheden er ideel for et landbrugssamfund nemlig midt imellem højtliggende agerland og græsningsområder for tamdyr i ådalen. Undersøgelsen blev foretaget i begyndelsen af 1990'erne i forbindelse med naturgenopretning af Store Vejleå. Sporene af bebyggelsen fra bondestenalderen består af fem huse i mindst to faser. Det er lange huse med en midtsulekonstruktion og delvis bevarede spor af vægstolper. Til husene hører nogle store affaldsgruber med et omfattende keramikmateriale. Endvidere er der rester af forkullede frø og hasselnødder i stolpehullerne, der fortæller om en økonomi med både korndyrkning og indsamling. Et stort knoglemateriale fra gruberne supplerer med et indblik i dyrehold og jagt.

Offerfund

En spændende fundgruppe fra yngre stenalder er fund af flintredskaber, ofte økser, som kommer fra søer, moser og vandløb. Disse fund tolkes bedst som ofre, der med religiøs baggrund er nedlagt i et vådområde for at stå på god fod med højere magter. Fra en

Samlet fund af syv, ubrugte, uslebne flintøkser fra Herstedvester. Foto Nationalmuseet.

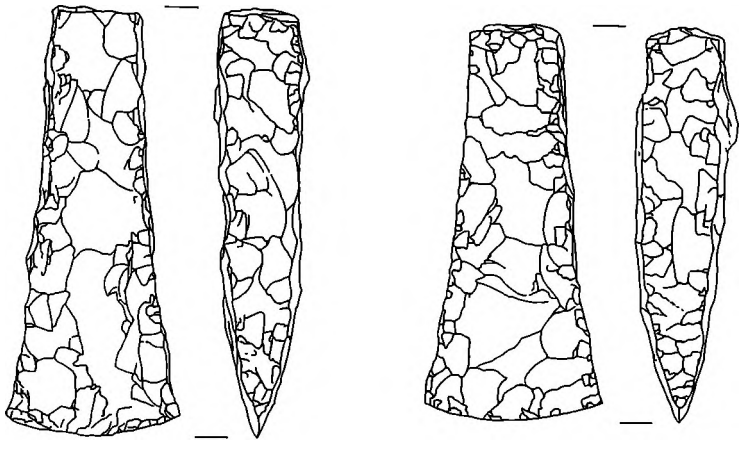

Samlet fund af to uslebne flintøkser fra området ved Appevad ved Store Vejleå. Tegning K.F. Paulmann.

fugtig eng med tørveagtig jord ved Herstedvester kommer hele syv tyknakkede, uslebne retøkser af grågul flint. De blev fundet i 1904 tæt under jordoverfladen. De seks af økserne lå samlet, mens den sidste var trukket lidt ud af leje af ploven. En lille, slebet, tyndnakket flintøkse, som er fremkommet ved opmudring af en gravet sø i et tidligere vådområde umiddelbart nordøst for Risby må også tolkes som et offerfund. Øksen er farvet af mosejord, hvilket vidner om, at den oprindelig er udlagt i en sø eller mose. Det samme gælder en uslebet, tyknakket økse, som er fundet lidt vest for Tinghøj ved Risby Å nord for Risby.

Rigtig spændende og illustrativt er det senest fremkomne offerfund, som består af to flintøkser. De er fundet i 2004 i forbindelse med nedgravning af en stolpe til et rideanlæg nøjagtig i det område tæt nord for Snubbekorsvej og neden for Havrebjerggård, hvor Store Vejleå har sit udspring. Og kun 100 meter nord for det historiske vadested Appevad. Til trods for indvinding af vand i nyere tid og deraf følgende sænkning af grundvandstanden står arealet stadigvæk ofte under vand i fugtige perioder. Fundet består af to uslebne økser med samme datering til slutningen af bondestenalderen som bopladsen ved Vesterled, der ligger kun godt 200 meter fra fundstedet. Og dermed hænger tingene sammen.

Enkeltfund af uslebet flintøkse fra området ved Tinghøj og Risby Å nord for Risby. Tegning K.F. Paulmann.

Bronzealder

1.800-500 før vor tidsregning

Introduktion

I tiden efter ca. 1.800 f.v.t. er landet præget af en rig og selvstændig agerbrugskultur. Bronzen havde nu afløst flinten som vigtigste materiale til værktøj og våben. Tillige brugtes det til fremstilling af smykker, og nu ses også anvendelse af guld til særligt fine smykker eller til udsmykning af detaljer på pragtvåben. Flint og bjergart blev stadigvæk anvendt til nogle af de grovere redskaber. Håndværket stod højt, bronzestøbning og guldsmedning er i hænderne på specialister. Man var nu afhængig af indførsel af råmateriale udefra, hvilket medførte omfattende handel og udveksling antagelig organiseret af et aristokrati i en mere fast samfundsstruktur. Et træk som allerede blev mere og mere tydelige gennem den foregående periode.

Samfundet i bronzealderen er klart domineret af en overklasse, hvis afdøde blev begravet i høje. Gravhøjene placeres højt i landskabet, så de er synlige på afstand. Ofte kan højene ligge i lange rækker, som antagelig tegner samtidens vejforløb. I den ældre del af perioden er de gravlagte i højene ofte ledsaget af et rigt gravudstyr af våben, smykker og toiletsager. Med ligbrændingsskikkens indførelse i yngre bronzealder sker et kraftigt fald i antallet af gravgaver. Den dødes aske bliver nu i en urne eller i en lille stenopbygget kiste sat ned i en ældre høj.

Bronzealderens landbrug er baseret på et stort kvæghold og på kornavl. Omkring bebyggelsen er der marker med fortrinsvis byg, men også hvede og hirse dyrkes. Stadigvæk suppleres føderessourcerne ved lidt jagt og fiskeri. Overdrev med tjørn præger landskabet. Overdrevslandskabet er skabt af de græssende husdyr. Bebyggelsen ligger placeret primært på grænsen mellem ager og eng eller nær vådområder med mulighed for kvæggræsning. På bopladserne er der store velbyggede langhuse. Gårdene består af et til to huse, som ligger tæt sammen. I ældre bronzealder videreføres traditionen med midtstillede tagbærende stolper, men i løbet af yngre bronzealder overtager en ny hustype, hvis grundkonstruktion

varer i århundreder. Den nye hustype er treskibet med to rækker af indvendige parvise stolper, der bærer taget. Indgangene til huset er midt i de to modstående langsider, og væggene er lerklinede. Formentlig har kreaturer været på stald om vinteren i den ene ende af huset.

Religionen krævede ofringer. Bronzealderens offerfund består fortrinsvis af våben, redskaber og kvindesmykker, det vil sige genstande, som var i brug i samfundet, indtil man valgte at ofre dem. Offerstederne er åer, moser eller andre vådområder.

Højene

Det er især gravhøjene fra ældre bronzealder, som udgør det behandlede områdes synlige fortidsminder. Fem af disse høje er stadigvæk forholdsvis velbevarede og kan umiddelbart opsøges i terrænet, Det drejer sig om Tinghøj nord for Risby, Store Stanghøj øst for Ledøje og tre høje ved Vridsløsemagle nemlig Snubbekorshøj, Bavnehøj og Kongshøj også kaldet Ole Rømers Høj. Højene er fredet,

Ole Rømers Høj ved Kroppedal Museum. Foto E. Pultera.

og har aldrig været fagmæssigt undersøgt, men dermed er ikke sagt, at der ikke har været gravet i dem, men derom berettes i noget af det følgende. De bevarede gravhøje udgør kun en brøkdel af den oprindelige mængde. Beliggenheden af flere overpløjede gravhøje kendes, nogle af dem er arkæologisk undersøgt og har givet fine fund. De kendte såvel som de endnu ikke erkendte højtomter kan stadigvæk forventes at rumme vigtige oplysninger og bør, hvor de er truede af nedpløjning opspores og arkæologisk undersøges. De bevarede gravhøje derimod er fredede, og fredningen gælder også arkæologisk udgravning, med mindre der foreligger helt ekstraordinære omstændigheder. Se oversigtskort side 124.

Store og Lille Stanghøj ved Ledøje samt Lerhøj og Klintshøj sammested

I 1861 gravede bonden Hans Andersen fra Ledøje en bred skakt tværs gennem Store Stanghøj tæt øst for byen. I midten af højen, ved dennes bund, stødte han på en 2,5 × 0,6 meter lang og bred stenopbygget kiste. I stenkisten fandtes spor af en trækiste og rester af et skind, som den døde havde været indhyllet i. Gravgaverne bestod af et bronzesværd med rester af skeden bevaret og ved siden af sværdet en bronzekniv. Genstandene, som blev solgt, kendes fra en skitse i Nationalmuseets arkiv, og daterer graven til ældre bronzealder. I højfylden fandtes yderligere en lille stenkiste med knoglerester, sandsynligvis en senere grav fra yngre bronzealder som er sat ned i den ældre gravhøj. Det var muligvis forventning om en god fortjeneste, der lå bag Hans Andersens skaktgravning, idet et højsagn (1861) beretter: *Der er i ældre Tider seet "Ild op fra Høien" hvorom endnu troende Folk tale, sikkert Tegn paa, at en Skat maa have ligget skjult der*. Resterne af Store Stanghøj blev fredet i 1937. Et par hundrede meter vest-sydvest for Store Stanghøj lå tidligere den nu overpløjede Lille Stanghøj. Her fremkom engang i 1800-tallet ligeledes en grav med et bronzesværd. Desværre foreligger der kun sparsomme fundoplysninger.

Nord for de to Stanghøje ved Ledøje lå tidligere gravhøjen Lerhøj, og mod sydvest på den anden side af Risbyvej ved Stavnsbjerggård lå Klintshøj. Fra Klintshøj er der underretning om fund i 1800-tallet af fire små stenkister med brændte knogler. Der må være tale om

brandgrave fra yngre bronzealder. Også fra området ved Engholmgård oven for Tysmose kendes en overpløjet højtomt. Gården ligger sydvest for Ledøje, men i Nybølle ejerlav.

Bavnehøjene ved Vridsløsemagle og Stanghøjene med flere på Kroppedalhøjdedraget

Umiddelbart vest for Vridsløsemagle, ved vejen til Sengeløse, lå tidligere de to Bavnehøje ganske tæt sammen. Kun den ene høj er i dag bevaret, men i noget afgravet form. Den sløjfede af de to Bavnehøje undersøgtes i 1890 af museumsassistent Vilhelm Boye fra Nationalmuseet i forbindelse med, at ejeren af jorden, sognefogeden i Vridsløsemagle, ønskede at anvende højfylden til opfyldning af et nærliggende vandhul. Ved undersøgelsen fremkom en grav fra ældre bronzealder med en økse og to små flade bronzestykker med uvis anvendelse. Øksen er ejendommelig, idet den er forarbejdet af mellemfodsknoglen fra en kronhjort, men af form som visse bronzeøkser fra den ældre bronzealders tidlige del. I en stendynge i højen fandtes en harpikskage, røgelse? – eller nærmere råmateriale til indlægning i ornamenter på bronzegenstande. Antagelig har harpikskagen hørt til en grav, som ikke er sikkert erkendt ved undersøgelsen.

Kroppedalhøjdedraget mellem Vridsløsemagle, Risby og Herstedvester har tidligere været tæt besat med gravhøje. Kun én er bevaret nemlig den anselige Ole Rømers Høj eller Kongshøj, som ligger ved Ole Rømers Vej over for Kroppedals Allé. En overpløjet tvillinghøj til Kongshøj anes stadigvæk som en svag højning i markoverfladen 100 meter sydligere, og yderligere én nu forsvunden høj har ligget 200 meter nord for Kongshøj. Øst for Ole Rømers Vej, mellem gårdene Kroppedal og Stanghøjgård, har der øverst på bakkedraget tidligere ligget tre gravhøje, "Stanghøjene", som i dag lige netop anes som lave, overpløjede høje. Og vest for vejen har der på marken ud for nordøsthjørnet af Stenagergårds bygninger ligget yderligere to høje, som nu ikke mere kan erkendes.

To af de overpløjede Stanghøje på Kroppedalhøjdedraget blev i 1944 undersøgt for Nationalmuseet af arkæologen Viggo Nielsen, opvokset på egnen og senere direktør for Fredningsstyrelsen og

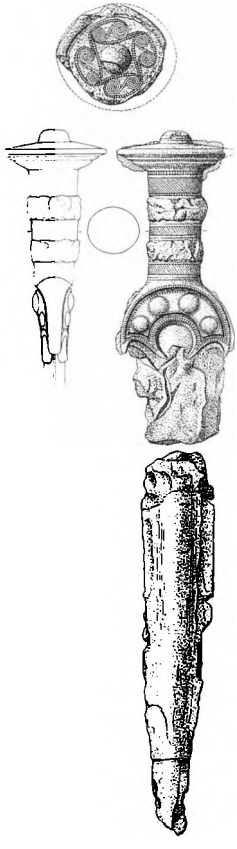

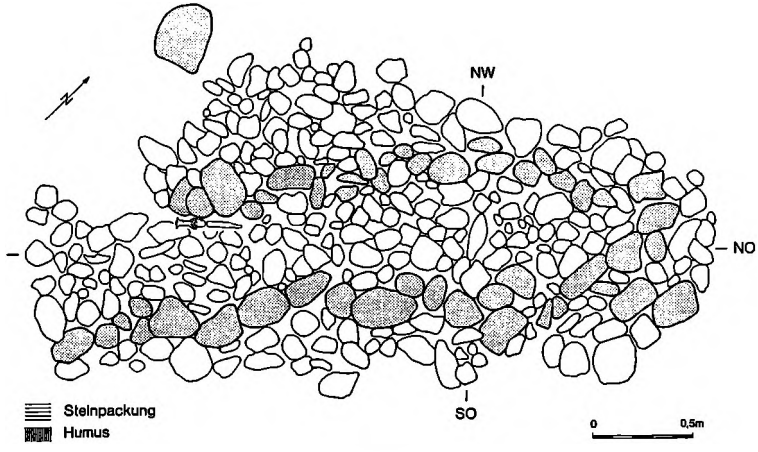

Nordlige Stanghøj på Kroppedalhøjdedraget. Plan over stenleje for bulkiste og tegning af det fundne bronzesværd. Klingen er ikke fuldt bevaret. Illu. fra Aner/ Kersten 1973.

drivkraft og leder af dansk fredning i over 30 år. I den nordligste af de tre Stanghøje fandtes i højens centrum et leje af sten til støtte for en nu helt formuldet egekiste. Et bronzesværd var givet med som gravgave, og daterer graven til ældre bronzealder. På sværdet er bevaret rester af træ fra sværdskeden. I den mellemste af Stanghøjene, som blev undersøgt ved samme lejlighed, afdækkedes en stenpakning, hvori blev fundet to dolkklinger, en bæltehage med spiralornamenter samt en bøjlenål. Alt af bronze og repræsenterende en grav fra ældre bronzealder. Under den nævnte stenpakning dukkede yderligere to grave op, som dog var fundtomme på nær skeletrester. Den sidste af de overpløjede Stanghøje blev ikke undersøgt, og en dolkfæsteknap, som senere er fundet i overfladen af pløjemulden, kommer måske fra en grav i denne høj. Man kan undre sig over, at så mange gravhøje i området bærer navnet Stanghøj. Spørger man stednavneforskerne om, hvad forleddet i navnet betyder, bliver de svar skyldig.

Også sporene af en overpløjet høj nord for Kongshøj på den nordlige del af højdedraget er undersøgt. Det foregik i 1978, men uden fund af grave. Under den bevarede del af højfylden konstateredes ardspor

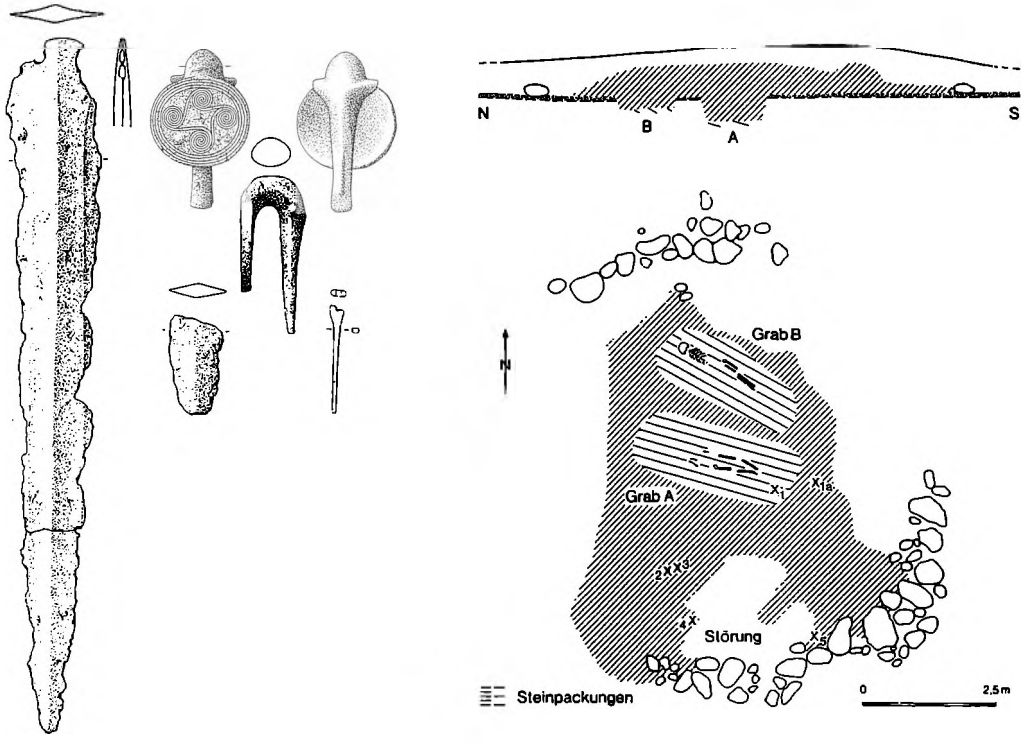

gående på kryds og tværs, det vil sige pløjespor efter den primitive plov arden. Sådanne spor findes ofte under bronzealderhøje og er vidnesbyrd om dyrkningen i ældre bronzealder – eventuelt rituel pløjning før højrejsningen.

Mellemste Stanghøj på Kroppedalhøjdedraget. Oversigtsplan og gravgaver. Illu. fra Aner/Kersten 1973.

Bebyggelserne Rolighed og Stuvehøj

En nyere arkæologisk undersøgelse af dele af en boplads fra ældre bronzealder findes inden for området. Der er tale om lokaliteten Rolighed på skråningen ned mod Store Vejleå vest for Albertslund Stadion og Motorring 4. På stedet er der nu golfbane og støjvold, og det var etablering af støjvolden, som gav anledning til undersøgelsen i 1989. Ved at fjerne muldlaget med maskinkraft over et større område opnåedes et overblik over den tidligere aktivitet på stedet, idet gamle nedgravninger da tegner sig som mørke muldfyldte pletter i den grågule morænelersoverflade.

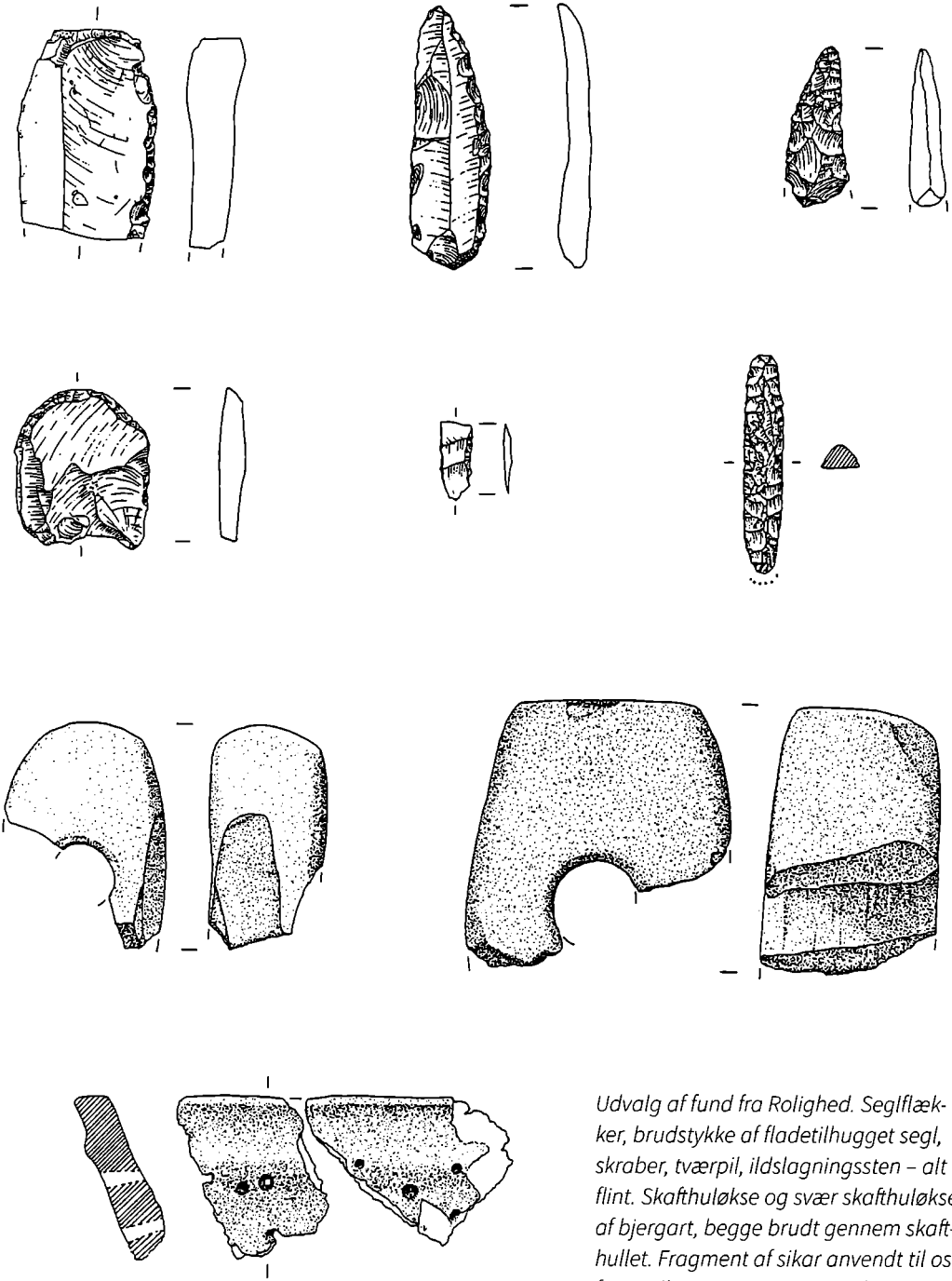

Udvalg af fund fra Rolighed. Seglflækker, brudstykke af fladetilhugget segl, skraber, tværpil, ildslagningssten – alt af flint. Skafthuløkse og svær skafthuløkse af bjergart, begge brudt gennem skafthullet. Fragment af sikar anvendt til ostefremstilling. Tegning K.F. Paulmann.

På den måde kunne påvises nedgravninger til tagbærende stolper og vægstolper fra to ca. 10 m lange og 5 m brede huse. Tæt rundt om husene undersøgtes en stor mængde gruber fyldt med jord og affald fra bosættelsen. Sådanne gruber opstår eksempelvis, når der tages ler til de klinede husvægge. Siden anvendes gruberne som affaldshuller og bliver yderligere interessante for arkæologerne, idet fundene herfra ofte kan give et ganske godt billede af aktiviteterne på stedet.

En særlig type er kogestensgruber, som altid findes i stor mængde ved bosættelser fra bronzealder og jernalder og også på lokaliteten Rolighed. Der er tale om runde og ovale nedgravninger fyldt med trækul og ildskørnede sten. Kogegruberne har med ophedede sten været anvendt som jordovne i forbindelse med madlavning. Ved udgravningen af affaldsgruber på Rolighed fandtes keramikmateriale fra ældre bronzealder og redskaber af flint og bjergart tillige med knogler fra større husdyr. Også vidnesbyrd om jagt på rådyr kom frem.

En anden interessant lokalitet er undersøgt i området ved Stuvehøj i Ågerup, hvor blev foretaget arkæologiske udgravninger i 1990 forud for anlæg af nye kolonihaver. Der er tale om et udgravet areal på ca. 300 × 500 meter på en sydvendt skråning umiddelbart syd for gravhøjen Stuvehøj. Arealet grænser i syd til fokusområdet for Danmarkshistorien i Vestskoven. Undersøgelsen påviste omfattende bebyggelsesspor fra perioden 2000 f.v.t. til 700 e.v.t. med i alt 79 hustomter. I bronzealderen blev der bygget ni huse i perioden fra 1.800 til 500 f.v.t. Husene var ikke samtidige, og sandsynligvis har der ligget flere bronzealderhuse udenfor det undersøgte område. Det længste bronzealderhus var 25 meter langt. Ved siden af huset lå en stor køkkenaffaldsgrube med ituslåede lerkrukker. 250 meter syd for det lange hus lå desuden en bronzealderbegravelse, hvor kun bundlægningen af sten var bevaret. Gravhøj og grav var bortpløjet i nyere tid. Den synlige Stuvehøj er ikke udgravet, men er formentlig fra ældre bronzealder.

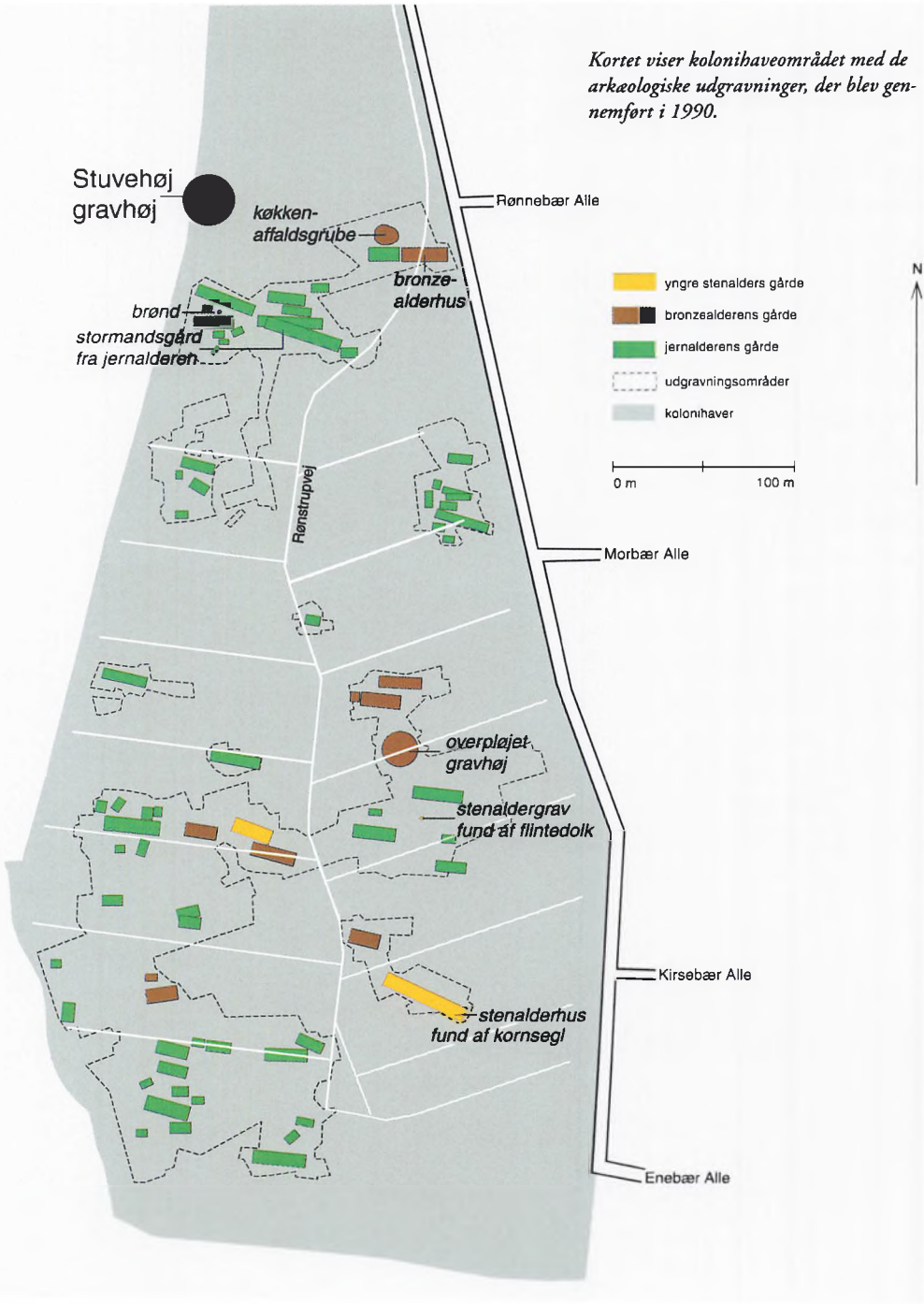

Kortet viser kolonihaveområdet med de arkæologiske udgravninger, der blev gennemført i 1990.

◄ *Oversigtsplan der viser resultatet af de arkæologiske udgravninger ved Stuvehøj udført af Københavns Amtsmuseumsråd i 1990 v. E. Fonnesbech-Sandberg.*

Offerfund ved Hede Enge, Harrestrup Mose, Toftkjær og Rolighedshuset

Offerfund fra bronzealderen foreligger fra de fugtige områder Hede Enge og Harrestrup Mose nordøst for Risby, fra Toftkjær i den østlige udkant af Herstedvester landsby og fra kanten af den fugtige ådal hvor Snubbekorsvej passerer Store Vejleå nær ved Rolighedshuset.

I Hede Enge omtrent hvor Hedeengvej møder Risby Å er der i 1948 ved dræning af en lavtliggende mark fundet en fin og velbevaret bronzeøkse fra ældre bronzealder – en såkaldt pålstav. Og stadigvæk i Hede Enge men fremme ved kanten af Harrestrup Mose er i 1859 fundet en hårring af bronze fra yngre bronzealder. Ringen blev fundet ved pløjning af mosejord. Endelig er ved oprensning af mosehullet "Toftkjær" ved Bakkestræde mellem Herstedvester Landsby og nuværende Herstedvestervej i 1854 fundet to "kager" af harpiks eller "Røgelseskager", som der står i den gamle fundrapport. Harpiks blev blandt andet anvendt som indlægningsmateriale

Fund af harpikskager fra "Toftkjær" i Herstedvester og en bronzeøkse fra Hede Enge ved Risby. Foto Nationalmuseet.

i ornamenter på overfladen af bronzesmykker. Endelig er der ved nutidens brug af metaldetektor i 1988 fundet en dolkfæsteknap af bronze fra ældre bronzealder på marken umiddelbart syd for Rolighedshuset ved Snubbekorsvej og tæt ved Store Vejleå. Fælles for de fundne genstande er, at de er nedlagt i tidligere vådområder og ved deponeringen gik ud af almindelig, verdslig brug. De er ofret som gaver til en guddom. De fire fund er alle i Nationalmuseet.

Jernalder og vikingetid

500 f.v.t. – 1.050 e.v.t.

Introduktion

Jernalderen, som slutter med vikingetiden, er det sidste tidsafsnit af oldtiden. Herefter følger historisk tid med middelalderen, hvor de skriftlige kilder frem for de arkæologiske kilder med tiden får større og større værdi for beskrivelsen af samfundsforholdene. Jernalderen inddeles tidsmæssigt i fire perioder: førromersk jernalder (500 f.v.t. til år 0), romersk jernalder (år 0 til 375 e.v.t.), germansk jernalder (375-775 e.v.t.) og vikingetid (775-1050 e.v.t.).

I jernalder og vikingetid er det fortsat landbruget som langt størsteparten af befolkningen er beskæftiget med. Undersøgelser af (østdanske) moseaflejringer, som rummer vidnesbyrd om naturens udvikling gennem tid, antyder, at der i århundrederne omkring vor tidsregnings begyndelse (Kristi fødsel) og senere i vikingetid generelt er indtruffet et bebyggelsesmaksimum. Det meste land har været opdyrket eller lå åbent hen i et overdrevslandskab. Faktisk synes Vestegnen allerede fra yngre bronzealder at være omdannet til et nærmest træløst, menneskeskabt dyrknings- og græsningsland. Markerne indrammes af lave jordvolde bevokset med krat af træer og buske. Uden om markerne ligger enge og overdrev med græs og stikkende krat. Den øgede befolkning havde baggrund i et mere effektivt landbrug. Ældre driftformer med markbrug med lange brakperioder var arealkrævende og afløstes af et mere intensivt landbrug. Bønderne anlagde permanente marker, og de årligt tilsåede marker indgik i en kortere rotationscyklus end tidligere. På markerne dyrkedes især byg, men også hvede, emmer, spelt og

hirse. Omkring år 200 introduceres rug, der fremme i vikingetiden får stor økonomisk betydning som afgrøde. Dyrehold spiller en betydelig rolle med kvæg og får som de vigtigste dyr.

På bopladserne er der spor efter smedens arbejde. Jernet er nu det helt suveræne materiale til fremstilling af redskaber og våben, og der er en stor hjemlig produktion ud fra jernholdig myremalm udfældet i moseområder. Jern har den store fordel, at det kan smedes i form, det kan svejses sammen, og det kan hærdes.

I området ligger gård ved gård således, at den ene gård med omgivende marker støder op til den næste gårds marker. Her kan gården ligge i århundreder. Den enkelte gård består typisk af et op til 20-30 meter langt hus med beboelse i den vestlige ende og stald i den østlige, hertil forskellige former for mindre økonomibygninger. Gårdens bygninger fornyes, når det var nødvendigt. Hist og her bliver gårdlandskabet afbrudt af små landsbyer med flere gårde. Hvor bevaringsforholdene er gode for arkæologiske iagttagelser, ses den enkelte gård at være omgivet af et hegn. Der kan være forskel på gårdenes størrelse, af og til skiller en gård sig ud ved at være særlig stor og regnes da for en stormandsgård. Stormandsgården kan ligge for sig selv som en enkeltgård eller indgå i en landsby. Landsbyerne og de enkeltliggende gårde kan flytte rundt, måske med hundrede eller et par hundrede års mellemrum, men inden for deres egne jordtilliggender – d.v.s. ressourceudnyttelsesområdet. Herved kan den gødningskraft udnyttes, som har ophobet sig i jorden ved den gamle bebyggelse. I perioder med befolkningstilvækst bliver nye gårde og landsbyer grundlagt ved udflytning, og omvendt er bebyggelser blevet nedlagt, når forholdene skiftede, sådan som det kendes fra historisk tid. Med vikingetidens slutning lægger bebyggelsen sig fast på de steder i landskabet, hvor de historisk kendte, nuværende landsbyer findes.

Gravskikken gennem jernalderen er varieret. Brandgrave såvel som jordfæstegrave med ubrændt lig kan ligge under flad mark evt. markeret med en stenlægning, stensætning, en rejst sten, en tue eller i sjældne tilfælde en egentlig gravhøj. Gravene ligger samlet på små eller endog meget store gravpladser. Gravudstyret kan variere fra

intet til at være særdeles rigt og må for de rige graves vedkommende afspejle samfundets top. Importerede luksusvarer kombineret med lokale produkter signalerer et elitært samfund.

Moser og fugtige områder var fortsat hellige og blev brugt i forbindelse med jernalderens ofringer og frugtbarhedskult. Mosen anvendtes også som en ressource, idet man her gravede tørv til brændsel.

I jernalder og vikingetid foregår store omvæltninger inden for samfundslivet – fra ældre jernalders mere homogene gård- og landsbysamfund til vikingetidens brogede verden af landsbyer, stormandsgårde og byer med udstrakt handel og håndværksvirksomhed. Skriftlige kilder begynder at fortælle om plyndringer og erobringstogter mod vest. Høvdinge bliver efterhånden underlagt konger, der er i stand til at varetage større landområders interesser. Der opstår statsdannelse. Med kristendommens indførelse i vikingetid bliver de første trækirker bygget, og de hedenske traditioner i f.eks. gravskik ophører efterhånden.

Grave fra Høholmvej, Rævebakke, Stenagergård og Snubbekorsgård

Jernalderens fladmarksgrave anlagt som simple skeletgrave under flad mark er fundet vest og nord for Vridsløsemagle. Gravene er fundet ved vestsiden af Høholmvej ca. 200 meter nord for Bavnegård og ved Rævebakke ved Porsemosens vestende ca. 500 meter nord for Skovkildegård. Begge steder er gravene typisk anlagt i lave grusbakker og er fundet ved grusgravning i 1800-tallet. Ved Høholmvej er der underretning om fund af tre skeletter og ved Rævebakke kun ét. Gravene er ikke fagmæssigt undersøgt, der kendes ingen fund af gravgaver, og den nærmere datering er derfor usikker. Man kan sagtens forestille sig, at der har været flere grave de to steder.

At fladmarksgrave også kan være udstyret med rige gravgaver, viser et lille fladmarksgravfelt fra romersk jernalder, der undersøgtes arkæologisk i 1889 ved Stenagergård ved Vridsløsemagle. Gravpladsen ligger ved Snubbekorsvej på den korte strækning mellem indkørslen til Stenagergård og Ole Rømers Vej – faktisk lidt neden for de

to højtomter som i bronzealderafsnittet nævnes at ligge her. Igen var det grusgravning, som blotlagde skeletter, men i dette tilfælde nåede en arkæolog frem. Det følgende er et uddrag fra Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie årgang 1892, hvor fundet beskrives af C. Neergaard, som også stod for undersøgelsen.:

Paa temmelig høit Terrain var i en Grusbanke anlagt to Grave, begge i Retningen N-S. Den ene indeholdt i en dybde af 1,4 m Skelettet af en midaldrende person, der hvilede på Ryggen i udstrakt Stilling, med venstre Arm bøiet op paa Brystet. Bag ved Hovedet, der pegede mod Nord og ligesom hele Skelettet var dækket med et stenlag, stod et ornamenteret Lerkar, hvoraf optoges Underkjæben af et lille Svin; endvidere laa her en Benkam, dannet af 6 Stykker, der sammenholdes ved to med Bronzenagler forsynede Benplader, og et sort lerkar, med bunden i Veiret. Ved Ligets høire Nøgleben fandtes en Sølvfibula, paa høire Haands ene finger sad en Ring, dannet af en enkelt, tyk Guldtraad, og ved Fødderne stode tre Lerkar. Syv meter syd for denne Grav var den anden, der i en Dybde af 1,25 m rummede et Barneskelet, vist nok af en Pige. Liget, som her fandtes nedlagt i stærkt sammenbøiet Stilling, paa venstre Side og med Hovedet mod Nord, var tildels fortæret af Fugtighed og Ælde, saa at kun Kraniet, Laar-, Skinne- og Lægbenene, samt den ene Overarmsknokkel endnu sporedes. Bagved Hovedet optoges en Benkam og nogle Skaar af et lille Lerkar; på Nøglebenenes Plads laa foruden en Bronzefibula et Par Glasperler, medens den øverste Del af Brystet har været prydet med en Kjede af nogle og tyve Glasperler, fire smaa Spiraler af en tynd Bronzetraad og en Bronzefibula. Fra samme Gravplads stammer endvidere et større, med stregefyldte Trekanter dekoreret Lerkar, der fandtes 1,7 m øst for sidstnævnte Lig; Benlevninger bemærkedes vel ikke her, men det er dog utvivlsomt, at også dette Kar hidrører fra en omtrent samtidig Grav.

Der er stor sandsynlighed for, at bebyggelsen, som gravpladsen hører til, er at finde inden for få hundrede meters afstand.

Endnu mere omfattende er et ca. 2000 kvadratmeter stort gravfelt fra vikingetid, som er undersøgt umiddelbart sydøst for Snubbekorsgårds bygninger på forsøgsmarkerne syd for Vridsløsemagle. Den arkæologiske undersøgelse er udført af flere omgange i årene

Udblik til gravpladsen ved Snubbekorsgård fra Ole Rømers Høj. Foto L. Sparrevohn, Kroppedal Museum.

2006 til 2011 af Kroppedal Museum ved museumsinspektør Lotte Reedtz Sparrevohn. Gravpladsen er anlagt på en lille bakke, og her er foreløbig undersøgt 48 jordfæstegrave og godt 70 brandgrave. Gravene har oprindelig været markeret på jordoverfladen med tuer eller stensætninger, som for længst er forsvundet. Jordfæstegravene er anlagt i både bulkister og plankekister. Brandgravene fremtræder som små gruber med indhold af brændte knogler og trækul. Gravudstyret tæller blandt andet knive, skålspænder og dragtnåle af bronze, sølvsmykker, jernbeslag fra små skrin, nøgler, ildstål, tenvægte, glasperler og hvæssesten. Gravudstyret synes at afspejle en velstillet bondebefolkning. På se-afstand kun godt én km væk i nordnordøstlig retning ligger den nærmeste kendte samtidige boplads højt i landskabet ved gården Kroppedal. Dér blev i 1994 udgravet en gård, der kan følges fra yngre germansk jernalder til vikingetid. Det er nærliggende at antage, at denne gårds beboere blev gravlagt på gravpladsen ved Snubbekorsgård. Gravpladsen var i brug samtidig med gårdens yngste fase, det vil sige i ældre vikingetid omkring år 800.

Bebyggelsen ved Damgård I og II, Kroppedal, Vridsløsemagle og Ledøje

I årene 1987-88 foretog arkæologer fra Københavns Amtsmuseumsråd den første store fladedækkende udgravning i Albertslund. På et stort, ubebygget område ved Damgård, der hidtil havde været udnyttet som nyttehaver, skulle der bygges nye boliger. Den arkæologiske undersøgelse var udløst af byggeriet og gik forud. Området ligger vest for Damgårdsvej, hvor Vega-, Polaris-, Rigel-, Mira-, Capella- og Antaresvænget ligger i dag. Vi er her en smule uden for cirkelslaget, som udgør det primære fokusfelt for *Danmarkshistorien i Vestskoven*. Den forhistoriske bebyggelse på arealet dækker over flere perioder. Første bebyggelse rummer en boplads med flere huse fra yngre stenalder, som er omtalt under stenalderafsnittet. Herefter følger huse fra ældre og yngre bronzealder. Men det er især jernalderbebyggelsen, der er stor og markant. På Damgård I-lokaliteten blev der inden for et areal på 20.000 kvadratmeter registreret spor efter jordgravede, bærende stolpekonstruktioner fra 39 huse inklusive mindre økonomibygninger. Der ses en udvikling i hustyperne, og flere på hinanden følgende bebyggelsesfaser er klart repræsenteret på stedet. Denne del af pladsen har primært været beboet i romersk jernalder (0-400 e.v.t.). Udgravningerne i 1988 på det tilstødende Damgård II-areal gav yderligere spændende resultater. Mens jernalderbebyggelsen fra 1987-undersøgelsen formodentlig må betragtes som en lille landsby, repræsenterer de 14 huse fra 1988-udgravningen måske en tilhørende storgård. Også denne gård kan følges gennem flere faser og fremviser i en af faserne områdets største gård med afgrænsning i form af hegn. Damgårdbebyggelsen kan antages at være en tidlig forløber for Herstedvester.

I 1994 blev Vestskoven udvidet ved tilplantning af yderligere et areal på højdedraget øst for Vridsløsemagle. Nærmere bestemt et område ved gården Kroppedal, nu Kroppedal Museum. Forud for tilplantningen foretog amtsarkæologerne fra Københavns Amtsmuseumsråd ved Eliza Fonnesbech-Sandberg en arkæologisk undersøgelse på den åbne mark syd for Kroppedals Allè. Her afdækkedes spor af stolpekonstruktionen fra en gård dateret til begyndelsen af vikingetid omkring år 750- 800. Gårdens hovedbygning har været fornyet på stedet mindst tre gang og har i den yngste fase været en anselig bygning, ca. 32 m lang og 7,5 m bred. Desuden hørte, som

Eksempler på fund af lerkar fra de arkæologiske undersøgelser på Damgårdsarealet i Albertslund.

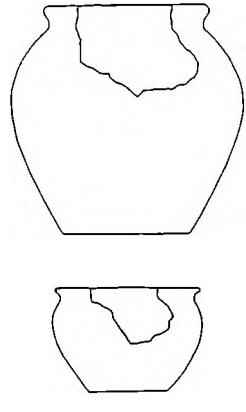

Kroppedal. Udsyn over marken ved Kroppedals Allé med arkæologiske prøveudgravningsgrøfter. I baggrunden Ole Rømers Vej. Året er 1994, før plantning af skov. Foto E. Fonnesbech-Sandberg.

det var normalt dengang, 2-3 mindre bygninger til gården. De har fungeret som lader, vævehytter, værksteder eller forrådshuse. Det var almindeligt, at der var stald i den østlige ende af beboelseshuset. Det kan også have været tilfældet på Kroppedal, men der er ikke bevaret spor efter kvægets båse. Desværre var der ikke mulighed for at udgrave et større område omkring gården, hvor måske findes spor af hegn og yderligere bebyggelse i form af gårde. Det samme gælder de allerede tidligere rejste skovområder på højdedraget. Københavns Skovdistrikt har undladt at tilplante det lille område omkring den undersøgte gård, og hustomten er i dag tilgængelig i en lysning i skoven, markeret med hvide stolper og formidlet med en informationstavle. Den korte sti ind til stedet begynder midt på Kroppedals Allé og er markeret med en stolpe i vejsiden med fortidsmindesymbol.

Måske har bebyggelsen, som går forud for middelalderlandsbyen Vridsløsemagle, ligget på Kroppedalhøjdedraget. Bebyggelsen er så flyttet ned i dalsænkningen senere i vikingetiden. I den østlige

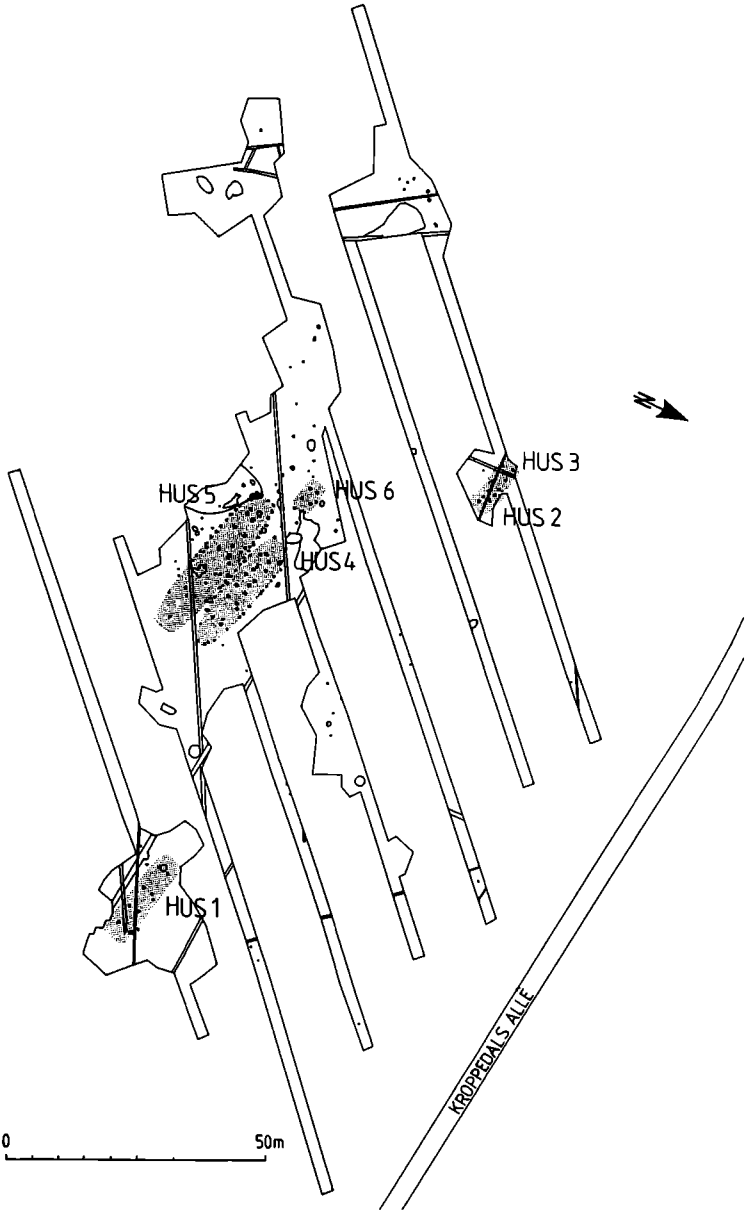

Kroppedal. Plan over udgravningen. Opmåling Jan Poulsen.

udkant af Vridsløsemagle har Nationalmuseet i 1983 undersøgt en stor grube med et stolpehul i bunden. I gruben fandtes blandt andet kranier af hest, får og kvæg. Knoglerne er dateret med kulstof-14 metoden til 1000-tallet – den sene vikingetid.

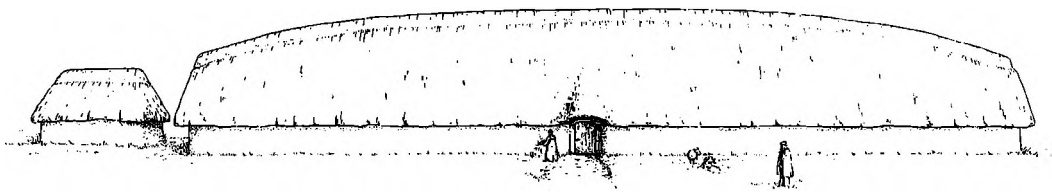

Kroppedal. Rekonstruktion af hovedhus (hus 5) med udhus (hus 6). Hovedhuset har haft buede langvægge og indgang i hver side. Måske var der stald i østenden. Huset var på 240 kvadratmeter, med en enorm tagetage, som kunne rumme meget forråd til mennesker og dyr. Udarbejdet af K.F. Paulmann.

Det er minimalt, hvad der har været af arkæologiske udgravninger i de fire nutidige landsbyer inden for *Danmarkshistorien i Vestskoven*, men her kan detektorfund være med til at vise, at landsbyerne på deres omtrentlige nuværende plads kan have rødder tilbage i yngre jernalder. Det er især Ledøje, der i den forbindelse gør sig bemærket med fine fund fra landsbyens nære omgivelser, fund som måske tillige afspejler, at den storgård, der kendes i Ledøje i middelalderen, allerede er at finde i den yngre jernalders bebyggelse ved Ledøje. Der er blandt andet tale om detektorfund af en grebknap af bronze til et sværdfæste, en nøgle af bronze, en arabisk sølvmønt, flere smykkespænder af forgyldt bronze, et såkaldt Urnes-spænde af samme materiale samt et fugleformet spænde af sølv indlagt med

Ledøje. Romerske sølvmønter fra perioden 69-70 til 183-184 e.v.t. Fundet med metaldetektor inden for et lille område sydvest for Brydegård i Ledøje. Foto E. Pultera.

Ledøje. Cirkulært smykkespænde fra vikingetid. Spændet er af forgyldt bronze og udsmykket med slyngknuder. Detektorfund. Foto A.E. Løkkegaard.

Ledøje. Fragment af grebknap af bronze til et sværd fra vikingetid. Grebknappen har i hel tilstand været femtunget. Tungerne dekoreret med fletbåndsornamentik. Længde 4,5 cm. Detektorfund. Foto Kim Balling.

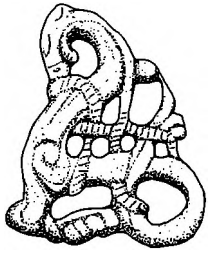

Ledøje. Forgyldt bronzespænde i form af et dragelignende dyr med båndformet krop i drageslyng – en såkaldt Urnesfibel. Datering til 1000-årene, vikingetid/tidlig middelalder. Motivet med et stort dyr indviklet i båndslyng kendes også fra Jelling-stenen fra 900-årene. Højde 33 mm. Detektorfund. Tegning Karen Louise Slej.

niello – alt fra germansk jernalder, vikingetid og tidlig middelalder. Ældst er et lille skattefund af fem romerske sølvdenarer, som er fundet med detektor lidt sydvest for landsbyen.

Offerfund ved Gl. Landevej/Albertslund Stadion og Rolighedshuset

En spydspids fra romersk jernalder er i 1988 fundet i et fugtigt område ved Gl. Landevej ca. 400 m øst for det sted, hvor Gl. Landevej/Snubbekorsvej passerer den spæde Store Vejleå i vandskellet neden for Kroppedalhøjdedraget. Spydspidsen blev fundet i forbindelse med maskinel muldafrømning af et areal til en boldbane på Albertslund Stadion. Det lavtliggende areal er nu fyldt op med jord. Spydspidsen er af jern, ca. 24 cm lang og ret dårligt bevaret. Der må være tale om en offergave, som er deponeret tæt ved, hvor en oldtidsvej

Spydspids fra Albertslund Stadion. Foto K. Balling.

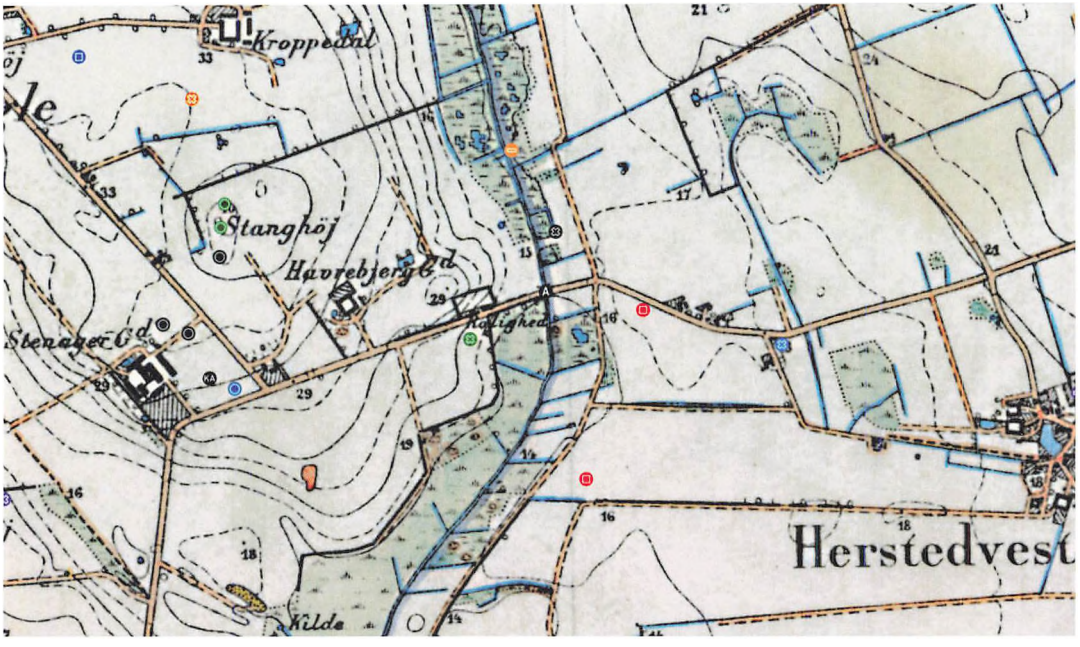

Udsnit af Høje Målebordsblade 1842-99. Fund af oldsager er markeret, ligeledes er højtomter markeret. Print fra Kulturstyrelsens database Fund og Fortidsminder.

passerer ådalen – et fænomen som kendes andet sted fra. Samme tolkning gælder for et fragment af et bronzesmykke fra vikingetid ligeledes fundet i 1988, men med metaldetektor. Fundet kommer fra marken umiddelbart syd for Snubbekorsvej/Gl. Landevej ved Rolighedshuset kun 200 meter fra åen, og netop hvor dalbundens moseaflejringer begynder. Den dag i dag følger Gl. Landevej/Snubbekorsvej vandskellet her, hvor der uden tvivl har været vadested og passage i lige så lang tid, som der har boet mennesker på egnen. Stedet er et historisk "Hot spot".

De middelalderlige landsbyer

Introduktion

Middelalderen efterfølger oldtidens sidste periode, vikingetiden, og regnes i Danmark for tidsrummet mellem ca. 1050 og 1536. Det svarer stort set til den katolske tid herhjemme.

Landsbyen med dens gårde og tilhørende jord udgjorde grundstammen i den middelalderlige bebyggelse på landet. Den mid-

delalderlige landsby var en videreudvikling af den sene jernalders landsbyer. Men i modsætning til tidligere var bebyggelsen nu langt mere stationær, næsten låst fast i landskabet. Fra begyndelsen af middelalderen betød sognedannelsen og de nye kirker, at landsbyerne almindeligvis blev liggende fast på den plads, hvor de stadigvæk ligger den dag i dag omkring 1000 år senere. Landsbyerne er dermed væsentlige nutidige pejlemærker til middelalderens landskab. Generelt gælder om den middelalderlige landsby, at foruden af de arkæologiske vidnesbyrd må billedet sammenstykkes af spredte og brogede skriftlige kilder, som lader mange spørgsmål stå åbne. På nogle punkter kan man tillige forsøge at slutte tilbage fra landboforhold, som de tegner sig i 16-1700-tallet før udskiftningen.

Hver landsby havde brug for adgang til god agerjord, til eng, overdrev, skov, tørveskær samt til drikkevand. Hver landsby dannede et ejerlav, som blev drevet i fælles drift aftalt på bystævnet. I landsbyen lå gårdene samlet omkring forten, det fælles, grønne areal hvor vandingen eller gadekæret lå. Det er reminiscenser af den middelalderlige grundplan og det tilhørende vejudlæg, som stadigvæk kan spores i de eksisterende landsbykerner. De udgør i deres basale planudlæg en art middelalderlige fortidsminder, som kan erkendes, når man ser på kortmateriale og kan fornemmes, når man i dag færdes i landsbyerne. Hver enkelt gård i landsbyen lå på sin toft, det indhegnede private areal, som blev anvendt til gårdsplads, kålgårde og til havebrug. Omkring den middelalderlige landsby lå bymarken. Bymarken var delt op i mindre stykker efter jordens kvalitet, og hver gård havde agre i hvert stykke. Den enkelte gård havde dermed mange spredtliggende agre fordelt ud over bymarken. Dette indviklede system skulle sikre, at hver gård havde del i såvel god som dårlig jord. Alt efter gårdens størrelse dyrkedes et større eller mindre tilliggende i landsbyens dyrkbare jord. Man pløjede dels med den gamle ard, dels med hjulplov med muldfjæl, som vendte plovfuren. Den tunge hjulplov indbød til at gøre agrene lange. Og ved hele tiden at pløje fra agerens yderkanter ind mod midten skabte man højryggede agre, hvor overfladevandet kunne løbe af i de lave render mellem agrene. Overdrevet var betegnelsen for uopdyrkede arealer uden for landsbymarken. Her græssede kvæget. Bystævnet bestemte planlægningen for såning, høst og pløjning. Der var nok

Høst med segl. Illustration fra Olaus Magnus' store værk Historia de Gentibus Septentrionalibus. Det fortæller om dagliglivet i Norden og udkom i 1555.

tale om fælles drift, men ikke om fælles eje når det drejede sig om den dyrkede jord. Fællesdriften må have fungeret udmærket, den overlevede middelalderen med 250 år frem til udskiftningen i slutningen af 1700-tallet.

Udgravninger af middelaldergårde har vist, at den tidlige middelalderlige gård i store træk var opbygget som den sene jernalders huse. Det stråtækte tag blev båret af to rækker svære, jordgravede stolper og væggene bestod ligeledes af stolper, hvis mellemrum var udfyldt med lerklining på fletværk. Husets ene ende var forbeholdt kreaturerne, mens husets beboere holdt til i den anden ende. Midt på gulvet i beboelsesenden var det åbne ildsted. Fra denne hustype udvikles siden en konstruktion, hvor de tagbærende stolper rykker ud i væglinjen på en stensyld – en forgænger for det tidlige bindingsværkshus på stensyld, som senere videreudvikles til nyere tids egentlige bindingsværksbygninger, som de kendes i dag. Dyrene har ikke længere plads i hovedhuset, som nu alene tjener til beboelse. Huset er opdelt i flere beboelsesrum og forsynet med et særligt køkken med ildsted og ovn – et stegers. Til gården hører stalde, lader m.v. Den sammenbyggede firelængede gård hører nok først 1600-tallet til.

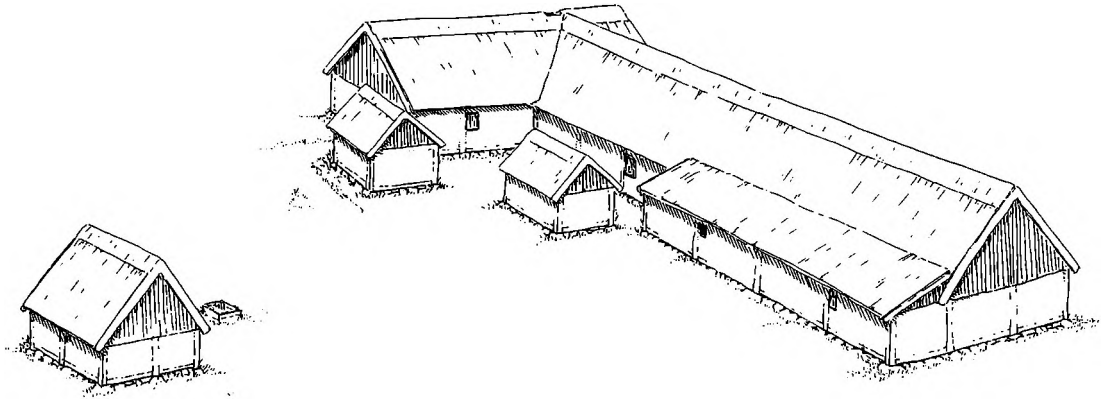

Rekonstruktionstegning af en gård, Tårnbygården, som den kan have set ud i 13-1400-tallet. Af landskabslovene og af blandt andet arkæologiske undersøgelser i Tårnby på Amager fremgår, at en gård i middelalderen som regel bestod af flere selvstændige huse med forskellige funktioner. Den firelængede sammenbyggede gård er en senere opfindelse. Tegning K.F. Paulmann.

Herstedvester, Risby, Ledøje og Vridsløsemagle

Jordlagene i de eksisterende landsbyer rummer arkæologisk kildemateriale til belysning af landsbyens udvikling gennem 1000 år. Kulturlagene i landsbyerne ligger i vid udstrækning under den eksisterende bebyggelse; derfor er det vanskeligt at udgrave og arkæologisk undersøge større dele af en middelalderlandsby. Af de fire landsbyer i det behandlede område, Herstedvester, Ledøje, Vridsløsemagle og Risby, er det kun i Vridsløsemagle, at der i nyere tid er foretaget arkæologiske sonderinger, og de har arealmæssigt været meget begrænsede. Herved er der i engområdet i landsbyens sydøstlige udkant i 1983 påvist bebyggelsesspor i form af en grube med fund af dyreknogler, der ved hjælp af kulstof-14 metoden er dateret til 1000-tallet. Nok så spændende blev der i samme område tillige fundet en lille møntskat bestående af 14 små sølvmønter fra 1100-tallet, men muligvis på sekundært leje i tidligere omgravet jord.

De fire landsbyer inden for Danmarkshistorien i Vestskoven er alle nævnt i middelalderlige skriftlige kilder. Det må understreges, at de nævnte årstal blot markerer, hvornår byerne første gang omtales i et bevaret dokument, landsbyerne som sådan er langt ældre. Herstederne nævnes første gang i 1248 og 1263 (Hærstæde/Hærstædæ wæstræ, Hæræstath), Ledøje i 1282 og omkring 1370 (Lethøfthæ, Lethøwæ), Risby i 1314 og ca. 1370 (Riisby) og Vridsløsemagle i 1335 og 1388 (Wrisløsæ, Wrytzløsæmaglæ). Det skriftlige kildemateriale bliver gennem middelalderen mere omfattende, men langt fra alt er

Vridsløsemagleskatten. Skatten udgøres af en lille mønt-tut med 14 mønter fra middelalderen. De 13 af mønterne kan bestemmes og er alle af samme type. På forsiden ses en konge og på bagsiden en bisp, der er ingen tekst. Mønterne er antagelig slået i Roskilde i Valdemar I's tid (1154/57-82), så det er måske den berømte bisp Absalon på bagsiden? (Venligst meddelt af museumsinspektør J. Chr. Moesgaard, Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling). Foto Nationalmuseet.

bevaret. Mere fyldige kilder foreligger først fra 15-1600-årene, tiden efter reformationen, hvor kronen erhverver store dele af Smørum herred.

Landsbyernes navne er indgående behandlet af stednavneforskere. Ledøje/Lethøfthæ er sammensat af de gamle danske ord for "vej" *leth* og (højtliggende) "fremspring" *høfthi* – byen på "vej-højningen". Vridsløsemagle/Wrisløsæ er sammensat af de gamle ord *writh* (vridning) og *løsa* (engdrag) og beskriver byens beliggenhed i en dalbugtning ved gode græsgange. *Magle* er det gamle ord for stor og tilføjet bynavnet for at undgå forveksling med landsbyen Vridsløselille. Herstederne/Hærstæde rummer det gammeldanske mandsnavn *Hæri* og efterleddet *stath* i betydningen "grund for bebyggelse". Det efterstillede adjektiv *wæstræ* hindrer forveksling med Herstedøster. Manden Hæri må være Hersted-bebyggelsens grundlægger. Hvad

angår Risby/Riisby kommer navnet af "ris" i betydningen kratbevoksning. Efterleddet *by* er gammeldansk i betydningen "landsby".

Som det er typisk for det middelalderlige skriftlige kildemateriale er der tale om dokumenter i forbindelse med salg og mageskifte mellem personer, der tilhører samfundets højere lag. Materiale for kirkebyerne Ledøje og Herstederne/Herstedvester kan tjene som eksempel på den type oplysninger og det persongalleri, der kan hentes ud af dokumenterne.

Ledøje

1282: Otto Ravensburg sælger gods i Ledøje til Oluf Tagesen (Saltensee).

1363: Henrik Jensen (Saltensee) skriver sig til "Lethøwe". Han grundlægger 1395 et kannikepræbende i Roskilde domkirke og skænker det 6 bol jord i Ledøje (– et kannikepræbende er jordegods til underhold for en højtstående gejstlig ved domkirken – en kannik).

1399: Jens Olufsen nævnes i "Lethowe".

1433: Væbner Peder Offesen Neb skriver sig til "Lethewe".

Hersted/Herstedvester

1248: Esbern Ovesen overdrager jordegods i Hærstædæ wæstræ (med flere steder) i sjælegave til Æbelholt Kloster. Betegnelsen for gården, som overdrages, er det latinske *curia,* der almindeligvis betegner en større gård.

1263: Sct. Clara kloster i Roskilde erhverver gods i Hersted.

1350: Sognepræsten i Ågerup (Sømme herred) skøder 3 otting jord af sit arvegods i Herstedvester til Valdemar Atterdag (– skal ses i sammenhæng med kongens store godssamling i 1350'erne).

1354: Karl Nielsen (Hvitfeld) af Hørby og Esbern Nielsen Bille arver gods i Herstederne efter Gyncekin den yngre (Mule).

1396: Slægten Lunge opretter et alter i Roskilde og foretager samtidig arveskifte efter ridderen Jakob Olufsen Lunge – i denne forbindelse får en sønnesøn en gård i Herstedvester.

1400: Sct. Agnete kloster i Roskilde får en gård i Herstedvester som gave.

Alle disse oplysninger fortæller intet om, hvem der boede i landsbyernes gårde og drev dem i det daglige. Ofte ejede den lokale bonde ikke selv sin gård. Mange var fæstebønder. For brugsretten til jorden måtte der betales en afgift. Jordejerne var, som det fremgår af ovennævnte eksempler ofte stormænd d.v.s. velstående enkeltpersoner, kirkelige institutioner eller kongen/kronen. Bondebefolkningen var vel relativt velstående, men med store forskelle indbyrdes og gennem tid. Der kunne være stor forskel på gårdene. Allerede i jernalderen ses gårde, som i størrelse adskiller sig fra gennemsnitsgården. Noget tilsvarende har gjort sig gældende i mange af middelalderens landsbyer. Væbnergården og storgården med tilliggende af andre gårde og huse har været mere omfattende end den jævne gård. Og stormænd kunne samle flere gårde og hele godskomplekser af tilliggende bøndergods. Storgården kunne være ejet af en lokal stormand. Men ejeren kunne også være en stormand, som ikke var bofast i landsbyen, men drev gården ved hjælp af en slags forpagter, en bryde. Var der tale om en almindelig gård, var han gårdsæde d.v.s. fæstebonde. Især fra Sjælland er der oplysninger om jordbesiddende stormandsslægter i 11-1200-tallet. Flere af disse stormænd ejede spredte gårde i mange landsbyer, hvis de da ikke ejede hele byen. Om tilstedeværelse af aristokratiske familier i de her behandlede landsbyer foreligger der synlige vidnesbyrd i form af særlige bygningsmæssige indretninger for stormanden og hans følge i kirkerne i Ledøje og Herstedvester, men derom mere i det følgende.

Kirkebyggeriet

Introduktion

Efter kristendommens indførelse i årene frem mod 1000-tallet fik mange landsbyer en kirkebygning. De første kirkebygninger fra 900- og 1000-tallet var opført af træ, men i løbet af 11- og 1200-tallet opførtes de stenkirker, som danner kernen i de eksisterende gamle sognekirker. Ofte afløste en sådan stenkirke en ældre trækirke på stedet. Spor efter stolper fra en ældre, træbygget kirke kendes i nærområdet fra arkæologiske undersøgelser af gulvlagene i Kirke Værløse kirke. De middelalderlige kirker er formet såvel af bygme-

stres og håndværkeres kunnen, som af bygherrernes ambitioner og økonomiske formåen. Men hvorfra kom de enorme midler og det initiativ, som måtte til for at opføre de mange sognekirker.

Når det gælder domkirkerne var kongen sikkert den største velgører. Men også de gejstlige og verdslige stormænd har været foretagsomme kirkebyggere. Nogle kirker er opført i direkte tilknytning til en stormandsgård. Dobbeltkirken i Ledøje er et af de bedste eksempler på en sådan sammenhæng, og et af de steder, hvor dette forhold endnu kan erkendes, selvom hovedgården ikke er udgravet. Man kan ud fra kirker, hvor en særlig udformning indikerer den nære tilknytning af en stormandsbolig, formode, at en sådan findes. Herstedvester kirke, som har haft et herskabsgalleri indbygget i tårnet, er et eksempel på en sådan kirke. Sammenhængen mellem kirke og hovedgård har betydning for forståelsen af, hvem det var, der igangsatte og finansierede det store kirkebyggeri. Sammenhængen kirke/stormand/hovedgård har måske været et langt mere almindeligt forhold, end kilderne i øvrigt meddeler. Lokalt kan der ud over kirkerne i Ledøje og i Herstedvester peges på kirkerne i Høje-Taastrup, Tårnby, Kirke Værløse, Måløv og måske Ishøj med flere steder. I Måløv træder stormandsfamilien frem på kirkens ældste kalkmalerier fra tiden omkring 1150-75. Med indførelsen af tiendeafgiften omkring år 1100 var der midler til opførelse af yderligere kirker og til de store moderniseringer i 13- og 1400-tallet, hvor man gør kirkerne længere, bygger hvælv og giver dem klokketårne.

De bevarede kirker fra middelalderen og den tilhørende kirkegård udgør en veritabel skat såvel arkitektonisk som kunsthistorisk og lokalhistorisk. Her er middelalderen nærværende – her blev alle sognebørnene døbt, her ligger de begravet. Kirken og kirkegården er et helle og en tidsmaskine.

Stormandskirken i Ledøje

Kirken i Ledøje ligger højt i den vestlige ende af landsbyen og er synlig på lang afstand og i øvrigt helt unik. Kirken er bygget omkring år 1225 som gårdkirke for en storgård, der har ligget umiddelbart vest for kirken på det sted, hvor nu Brydegård ligger. Det er foreslået, at gården og kirken har udgjort et sammenhængende bygnings-

Ledøje kirke set fra nordøst. Foto K. Balling.

kompleks, idet en mellembygning eller overdækket gang kan have forbundet gården og kirken. Dette sandsynliggøres af bygningsspor i kirkens gamle vestgavl, der nu ses indvendig i det senere tilbyggede tårn.

Kirkebygningen består af romansk kor og skib af teglsten, og har indvendig været delvis beklædt med kalkstenskvadre. Omkring år 1500 er tilføjet et sengotisk vesttårn på den formodede mellembygnings plads.

Kirken er opført i to indbyrdes forbundne og nærmest identiske etager, en over- og en underkirke, der hver for sig udgør en komplet kirke. Skibets grundplan er kvadratisk, hvortil slutter sig et mindre ligeledes kvadratisk kor.

I midten af skibet bærer fire svære, polerede stensøjler de otte hvælvinger. Søjlernes rigt udhuggede kapitæler og baser er af sort

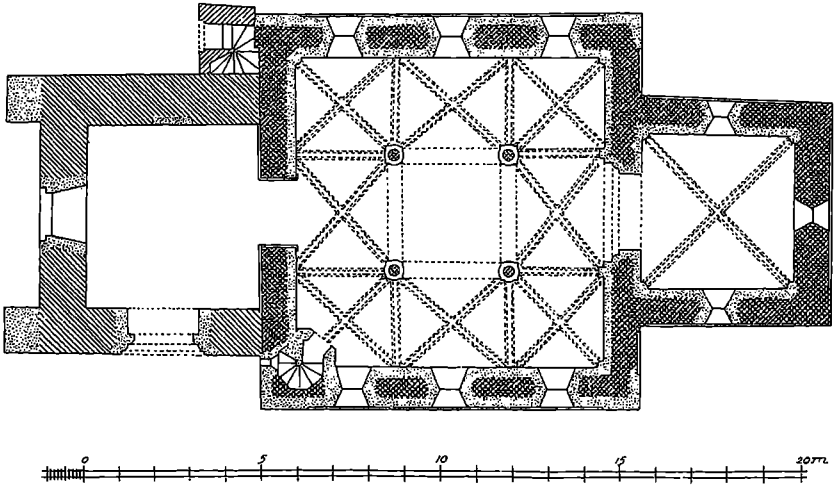

▲ *Ledøje kirke. Plan målt af S. Albinus 1926 (Danmarks Kirker III, 1, 1944). Det krydsskraverede markerer de bevarede oprindelige, romanske dele. Det enkeltskraverede markerer gotiske tilbygninger og det prikkede bygningsdele fra nyere tid.*

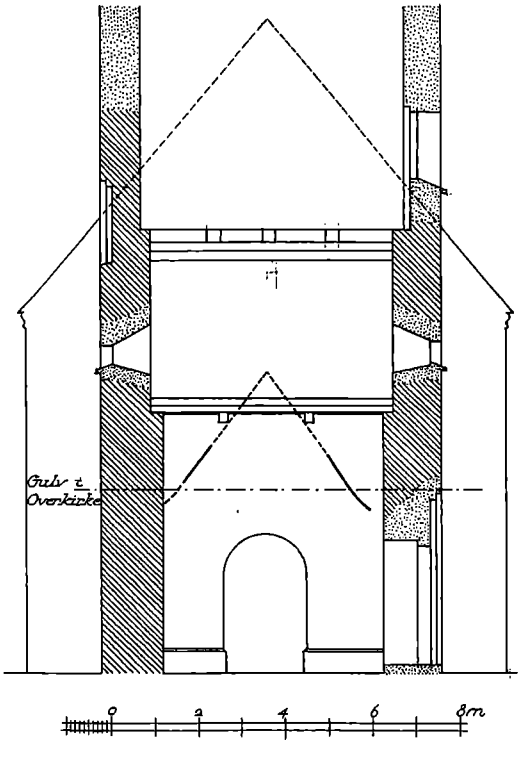

◄ *Ledøje kirke. Opmåling af skibets vestgavl med tagspor, 1945. Nationalmuseet. Antikvarisk-Topografisk Arkiv.*

Ledøje kirke.
Foto E. Pultera.

kalksten. Rummet mellem søjlerne har ingen hvælving, men åbner sig op til overkirken. Overkirken har været forbeholdt stormanden og hans familie, og en stor rundbuet arkade i underkirkens vestende kan have tjent som herskabets indgang via den formodede forbindelsesbygning fra storgården. Fra kirkens nederste etage er der adgang til overkirken ad en trappe indbygget i skibets sydvesthjørne. Underkirken har tjent som de almindelige sognebørns kirkerum.

Ledøje kirke er et fornemt middelalderligt arkitekturminde, og er i sin form helt enestående i Danmark og sjælden uden for vore grænser. Kirken har sine nærmeste arkitektoniske paralleller i Mellemeuropa i så fornemme bygninger som Godehardtkapellet ved domkirken i Mainz, og kapellerne på kejserborgen i Nürnberg og ved borgene Landsberg og Eger. Selv om Ledøje afgjort må ses i sammenhæng med disse tyske bygninger, forbliver det direkte forbillede alligevel ukendt. Underkirkens søjlekapitæler og -baser, der anses for at være importeret fra den del af de gamle Nederlande, som nu udgør Belgien, tyder på forbindelse med egnene omkring Rhinens nedre løb. Kirkens nuværende udseende er helt domineret af en stor istandsættelse, som blev foretaget i 1887-92 ved arkitekt H.B. Storck.

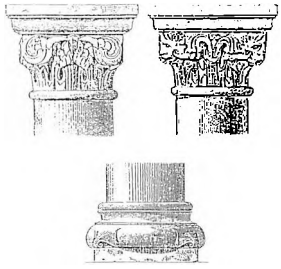

Ledøje kirke. Søjlekapitæler og baser rigt udhuggede i sort kalksten. Der er tale om importstykker. Illustration fra J.L. Ussing 1879.

Om selve herresædet, der i middelalderen har ligget ved kirken i Ledøje, er der på nuværende tidspunkt ikke mange eksakte informationer. Der er i Nationalmuseet efterretninger om fund af bygningsdele fremkommet ved jordarbejder på Brydegårdstoften blandt andet i form af et søjlefragment samt kapitæler, en sten med inskription, glaserede fliser, munkesten, tagsten og farvet rudeglas – det meste fremkommet i forbindelse med opførelsen af gårdens nuværende stuehus omkring 1843. Desværre er ingen af disse fund bevaret. Og der er observationer af fyldlag og fyldskifter under såvel gårdsplads som stuehus, hvilket giver forhåbning om, at nærmere viden om stormandsanlæggets udformning kan indhentes ved arkæologiske undersøgelser af jordlagene ved gårdens nutidige bygninger. Tidligere sonderinger ved Brydegård synes at vise, at stormandsanlægget er ødelagt ved brand.

Af de skriftlige kilder fremgår, at grev Otto af Ravensburg i 1282 solgte gods i Ledøje til Oluf Tagesen. Og formodentlig var det hele Ledøje by, som kgl. råd Oluf Tagesen af slægten Saltensee (sidegren af Hvideslægten) derved kom i besiddelse af. Hans sønnesøns søn-

Ledøje kirke og Brydegård set fra sydøst. Brydegårds bygninger ligger umiddelbart vest for kirken. Flyfoto, december 1996, J.H. Jønsson.

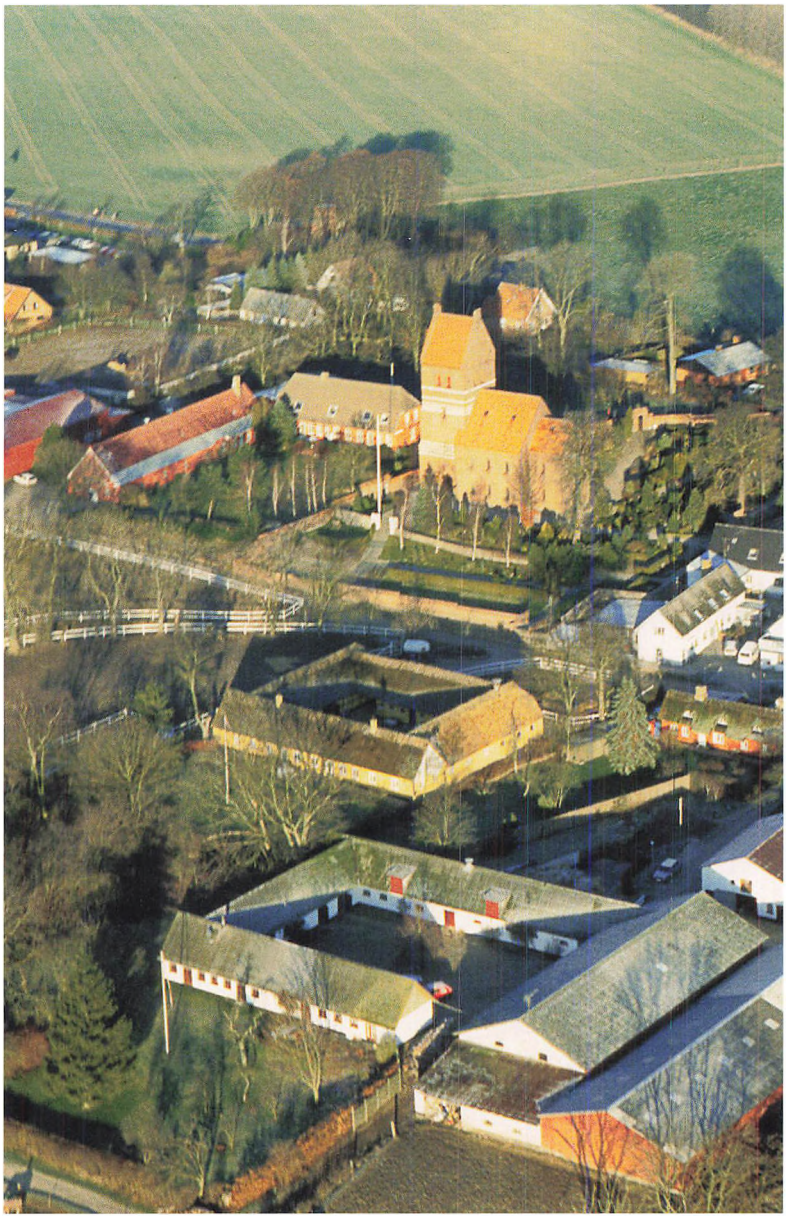

nesøn hr. Henrik Jensen til "Lethøwe" stiftede i 1390erne med over halvdelen af byen et præbende ved Roskilde domkirke til underhold for en kannik. Råderetten over den fulde godsbesiddelse bibeholdt han imidlertid til sin død i 1402, idet han selv tiltrådte det oprettede

Slægten Saltensees våbenskjold. Udhugget i kalksten er våbenskjoldet en del af den heraldiske udsmykning i Roskildebispen Peder Jensen Lodehats borglignende herskabspalæ Gjorslev, opført omkring år 1400. Gjorslev bærer heraldisk udsmykning med tilknytning til blandt andet Roskilde domkapitel, hvorfor våbenet her må henhøre til Henrik Jensen Saltensee til Ledøje, der døde i 1402 som Roskildekannik. Diameter 37 cm, Gjorslev 2008. Våbenskjoldet er også at finde i Roskilde Domkirke, men her i kalkmalet udgave. Foto E. Pultera og J.H. Jønsson.

kannikeembede. Kannikerne var de præster, der gjorde tjeneste ved domkirken og stod for den daglige administration af stiftet. Kannikerne udgjorde tillige Kapitlet, der fungerede som en form for bestyrelse for stiftet. En Jens Olufsen nævnes i "Lethowe" 1399 (brodersøn?), og 1433 skriver væbner Peder Offesen Neb sig til "Lethewe". Sidstnævnte har sandsynligvis kun været Roskildebispens lensmand på stedet. Roskildebispen henlagde i 1522 Ledøje Kirke (og Smørum kirke) til oprettelse af et nyt præbende ved Københavns kapitel, hvis indehaver skulle forelæse ved universitetet. Ledøje kirke har dermed også været universitetsgods. Kirken overgik til selveje d. 1. oktober 1934.

Men hvem er Ledøje kirkes bygherre? Flere forhold peger på, at kirkens bygherre sandsynligvis er Jakob Sunesen af Hvideslægten, død i 1246. Arvegangen fra Jakob Sunesen frem til den tyske greve Otto af Ravensburg, som sælger Ledøjegodset i 1282 er lidt kompliceret, men synes det, overbevisende udredt og fremlagt af Marianne Johansen og Helle Halding (2001). Grev Ottos mor, Adelheid er i sit første giftermål gift med Jakob Sunesens søn Jens Jakobsen, død

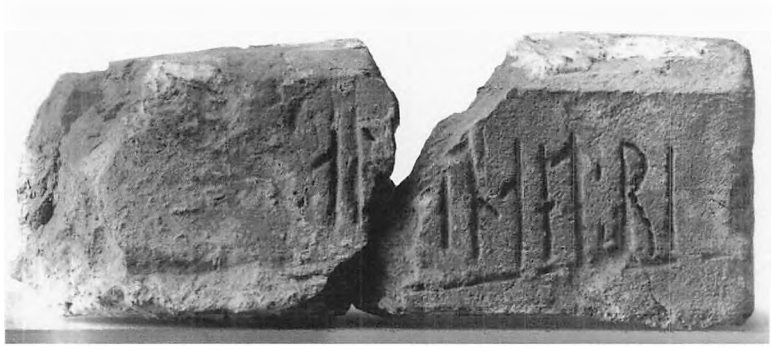

Ved restaureringsarbejder i Ledøje kirke i 1888 blev der fundet en teglsten med runeindskrift. Stenen blev udtaget i forbindelse med yderligere restaureringsarbejder i 1893, hvorved den knækkede i to. Betydningen af runerne, "al (-)-naet | ri", som er skrevet før brændingen af stenen, er problematisk. Formodentlig er der tale om et navn efterfulgt af en forkortelse for ordet "ristede" (gjorde/skrev). Datering til ca. 1200 at regne efter kirkens bygningshistorie. I Nationalmuseet. Foto Nationalmuseet.

i 1240, med hvem hun får børnene Jens og Cecilie – og i sit andet giftermål gift med Ottos far. I år 1265 tillader kong Erik Glipping grev Otto at tage arv i Danmark efter sin bror Jens Jensen. Forklaringen på, at grev Otto kalder sig bror til Jens Jensen er dermed, at Jens er barn af Adelheids første ægteskab, hvor Otto er barn af hendes andet ægteskab, og så passer pengene. Kirken i Ledøje er sandsynligvis én mere af mange Hvide-kirker bygget *"Til Guds ære"* … og slægtens ihukommelse!

Herstedvester kirke – stormandskirke og forsvarsværk

Kirken i Herstedvester ligger i byens nordlige udkant og hegnes mod vest af en sen middelalderlig munkestensmur. Herstedvesters middelalderkirke er på flere måder et interessant bygværk. I modsætning til, hvad der er almindeligt for en dansk landsbykirke, er tårnet af samme høje alder som skibet og koret. Kun den øverste del af tårnet, de to våbenhuse og hvælvene er tilføjet senere. Meget tyder på, at kirken oprindelig har været udstyret med et "herskabsgalleri", en slags balkon indbygget i det mod kirkeskibet åbne tårnrum. Herfra har kirkens bygherre og ejer kunnet overvære gudstjenesten lidt adskilt fra de øvrige medlemmer af menigheden.

Den oprindelige, romanske kirke i Herstedvester er bygget i slutningen af 1100-tallet af groft tilhugne kalkstenskvadre, som er sejlet til fra Stevns. Kirkebygningen har foruden skib og kor helt fra begyndelsen også omfattet underdelen af tårnet mod vest. Det forhold bringer kirken i selskab med et lille antal andre kirker på Sjælland – blandt andet kirken i Fløng. En stor rundbuet åbning nederst i Herstedvester kirkes tårn forbinder tårnrummet med resten af kirken.

Herstedvester kirke set fra syd. Foto E. Pultera.

Såvel tårn som skib har oprindelig haft flade trælofter, og højt oppe i tårnrummet findes der i alle tre ydervægge spor efter tilmurede lyssprækker. Nederst i tårnet mod vest er der en niche fra en tilmuret dør. I nichen ses nu et lille ligeledes tilmuret vindue. Alt peger på, at der i tårnet oprindelig har været indbygget et herskabsgalleri, og at døren udefra har givet adgang hertil. Fra galleriet, som har været oplyst af de tre nævnte lyssprækker, har der været udsyn over skib og kor gennem den øvre del af tårnåbningen. Herskabsgalleriet må være nedlagt på et tidligt tidspunkt at dømme ud fra det lille vindue i romansk stil i den tilmurede døråbning – og nok senest i forbindelse med indbygning af hvælv i kirken i begyndelsen af 1200-tallet. Det kan nævnes, at arkæologiske udgravninger i andre kirker har vist, at der under gulvet i tidlige vesttårne kan findes særlige grave, måske

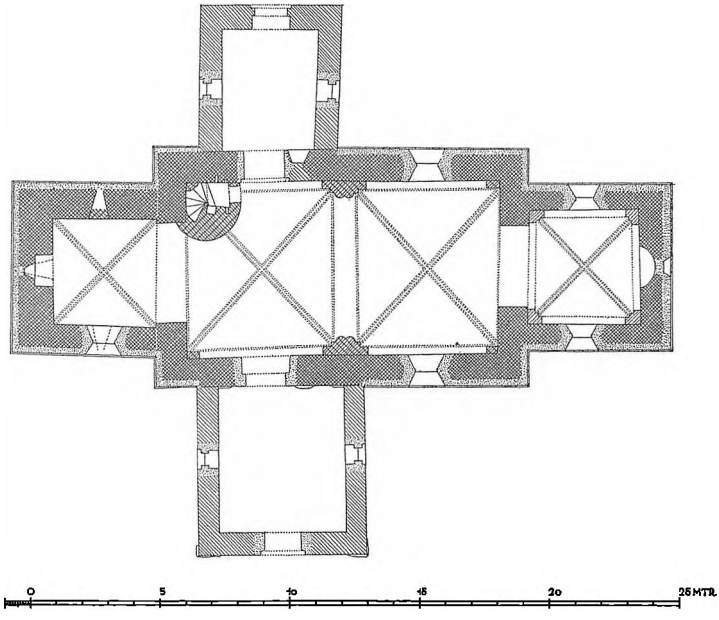

Herstedvester kirke. Plan opmålt af C.G. Schultz 1932. Det krydsskraverede viser de bevarede oprindelige, romanske dele. Det enkeltskraverede markerer gotiske tilbygninger, og det prikkede markerer bygningsdele fra nyere tid. Danmarks Kirker III, 1944.

stiftergrave. Er dette tilfældet, kan de tidlige vesttårne foruden som herskabsstol have tjent som mausoleum for kirkeejeren.

Samtidig med overhvælvingen af kirken byggedes et lille trappetårn af teglsten inde i kirken i skibets nordvestre hjørne. Trappetårnet giver adgang til kirkeloftet over hvælvingerne og til klokketårnet, som er bygget oven på det tidlige, lave vesttårn. Adgangen til trappehuset er fra skibet gennem en lav rundbuet dør. Denne dør er indvendig forsynet med huller til en kraftig stængebom. Det ser med andre ord ud til, at man på den tid har indrettet sig, så det var muligt i en faresituation at søge tilflugt og barrikadere sig i tårnet og over hvælvingerne. Af yderligere bygningsdele er kirken forsynet med hele to gotiske våbenhuse, hvoraf det nordlige er ældst og nok fra slutningen af 1300-tallet.

Af kirkens oprindelige inventar fra middelalderen er kun bevaret døbefonten udhugget i granit og af såkaldt Roskildetype – i øvrigt i lighed med døbefonten i Ledøje kirke. Herstedvesterfonten har afløb midt i kummen, så det indviede vand kunne løbe i kirkegulvet, men afløbet er nu cementfyldt.

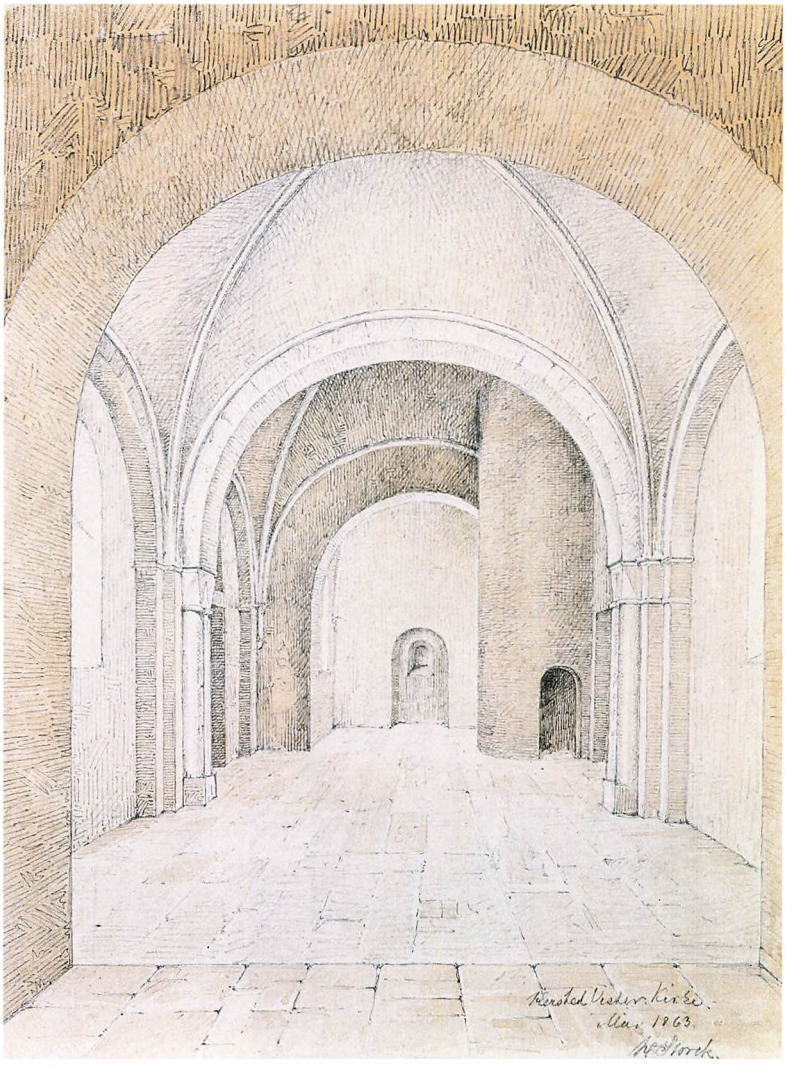

Herstedvester kirke. Indre, set mod vest fra koret og gennem skibet med trappetårnet og mod tårnrummet med den tilmurede dørniche. Tegning H. Storck 1863. Nationalmuseet, Antikvarisk-Topografisk Arkiv.

Ved en restaurering af kirkens indre i 1883 afdækkedes fine kalkmalerier fra midten af 1400-tallet i korets hvælving og på den brede gjordbue, som adskiller skibets hvælvinger. De farvestrålende billeder blev desværre kalket over igen, men kendes fra en række akvareller. De viser blandt andet Kristi lidelseshistorie og Fyllis, der rider på ryggen af Aristoteles.

Herstedvester kirke. Kalkmaleri fra tiden ca. 1450-75. Aftegning i akvarel af Jacob Kornerup. Nationalmuseet.

Til trods for de bygningsmæssige vidnesbyrd i Herstedvester kirke om tilstedeværelse af en lokal stormand, kendes der endnu ikke fysiske levn i form af bygningsrester eller lignende fra en tidlig middelalderlig storgård i landsbyen. Herpå kan eventuelle arkæologiske undersøgelser i fremtiden måske råde bod. Men som kort omtalt tidligere, kommer en skriftlig kilde antagelig til hjælp. Der er tale om et dokument dateret d. 23. oktober 1248 i afskrift i Æbelholt klosters brevbog. Her overdrager Esbern Ovesen Æbelholt kloster sit jordegods i Herstedvester og Brøndbyøster i sjælegave, mod en årlig sjælemesse og til lindring for sine forældre i skærsilden. Han forbyder under trussel om helvedes straffe sine slægtninge og arvinger at antaste gaven. Situationen er altså den, at Esbern Ovesen ønsker at yde et offer til klosteret, som så til gengæld hvert år skal holde en messe i klosterkirken for ham og hans forældre til lindring og forkortelse af de døde sjæles ophold i skærsilden. Vi kommer her tæt på

de tanker, forestillinger og handlinger, der ligger bag den katolske tids sjælemesser og var en meget væsentlig indtægtskilde for kirker og klostre. Hvad der er væsentligt i den foreliggende sammenhæng er, at betegnelsen for gården, som overdrages i Herstedvester, er det latinske *curia*, der almindeligvis betegner en større gård. Esben ovesen var måske efterkommer af kirkestifteren i Herstedvester, og har måske selv stået bag de omfattende byggearbejder i kirken tidligt i 1200-tallet.

Den administrative inddeling

Naturgivne skel

Beliggenheden af åsystemer, søer, moser og enge har haft stor betydning for placeringen af bebyggelsen. Vandløbene Store Vejleå, Risby Å og Nybølle Å opdeler naturligt det behandlede område i tre geografiske delområder. De administrative grænser følger disse naturgivne skel, og vidner om inddelingens ælde. Det kan i dag være svært at forestille sig de nævnte vandløb som barrierer i landskabet. Men tidligere, før grundvandsspejlet i nyere tid sænkedes ved den umådelige indvinding af vand til hovedstadsområdets boliger og industri, var der tale om brede, vandrige åer, som grænsedes af sumpede mosestrøg og fugtige engdrag – se blot det viste kort fra 1827. Passage var kun mulig i vadesteder, og hvor der var slået bro.

Ejerlav

Et ejerlav er et antal ejendomme med tilhørende jord, almindeligvis en landsby eller knapt så almindeligt en enkeltgård. Ejerlavene eller tilsvarende har rod tilbage i jernalder og vikingetid eller tidligere. Ejerlavene for byerne Herstedvester og Risby i Herstedvester sogn, Vridsløsemagle i Sengeløse sogn og Ledøje i Ledøje sogn grænser ned til åerne. I sin oprindelse synes begrebet ejerlav at være synonymt med ordet bylav, altså den institution der traf beslutninger om udnyttelsen af landsbyens jorder inden for et dyrkningsfællesskab. Gradvis gennem tiden skifter betegnelsen til at gælde selve arealet. Allerede i middelalderens landskabslove, f.eks. Skånske Lov og Jyske Lov, er der bestemmelser om forløb af skel og opretholdelse af hegn mellem landsbyer, hvis marker

Padaver
Leelaine
Mase
Mase
Pirsbrye
Kidislösemagalt
Kirchfeld

◄ *Generalkvartermesterstabens kort 1827.*

støder op til hinanden. Det frugtbare landbrugsområde mellem København, Roskilde og Køge har været tæt udbygget med gårde og landsbyer allerede på et tidligt tidspunkt. Bymændenes interesser strakte sig ikke kun til agre, enge og overdrev. I den skovløse egn har der også været store økonomiske interesser i moserne i form af tørveskær til brændsel. Man kan derfor nok tillade sig at formode, at ejerlavsgrænserne mellem de tætliggende landsbyer på egnen allerede i jernalderen har været relativt fast definerede. De historiske skelforløb afspejler oldgamle ejendomsretlige og administrative forhold og udgør en spændende mosaik, der stadigvæk er at læse direkte i landskabet i form af en senere tids skelmarkeringer med jord- og stendiger, grøfter og hegn. Historiske sten- og jorddiger er i øvrigt som oftest fredet ved lov.

Administrativ inddeling år 1682. De historiske ejerlavsgrænser er vist, tillige er sognegrænser og herredsgrænser angivet med henholdsvis halvfed og fed streg. Den nordvestlige del af middelalderens Smørum herred, det vil sige sognene Smørum og Måløv, var i 1682 under Ølstykke herred. Let bearbejdet kortudsnit efter K-E. Frandsen 1984, Atlas kort 1 og 2.

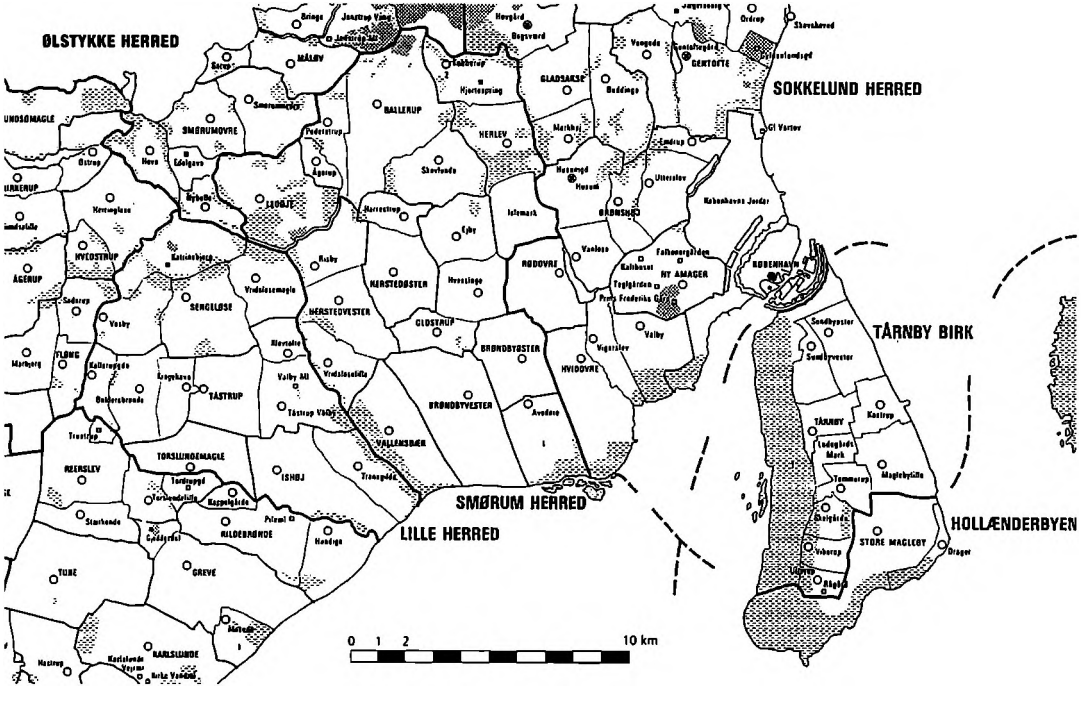

Sogn, sognekommune, kommune og storkommune

I 900- og 1000-tallet blev kirke og kongemagt fælles om at gøre landet til en fast organiseret enhed under en centraladministration. Landet blev opdelt i sogne, der blev brugt både af kirken og af kongen som administrative enheder. Ordet *sogn* kommer af at *søge*, og sognet var oprindeligt betegnelsen for det område, hvorfra man søgte den samme kirke. Sognet kunne udgøres af et enkelt landsbyejerlav eller af flere ejerlav. I begyndelsen af 1100-tallet indførtes tiende, som var en afgift sognets beboere skulle betale til kirken. Hermed blev sognet også en økonomisk defineret enhed. Det er denne sogneinddeling, der har holdt sig helt op mod vore dage. Inden for det behandlede geografiske område danner åerne grænse mellem sognene Herstedvester, Ledøje og Sengeløse. Det historiske Herstedvester sogn udgøres foruden af den navngivende kirkeby med ejerlav tillige af ejerlavene for landsbyerne Risby mod nord i sognet og Vridsløselille mod syd. I nyeste tid er sognet Opstandelseskirken dannet og udskilt i den sydligste del af det gamle Herstedvester sogn. Her ligger den nye bebyggelse tættest og giver grundlag for ny kirke og selvstændigt nyt bysogn. Det historiske Ledøje sogn udgøres af den navngivende kirkeby med ejerlav. Og endelig rummer Sengeløse sogn de tre landsbyejerlav for henholdsvis Sengeløse, som er kirkebyen samt for Vasby og Vridsløsemagle. Hertil rummer sognet det gamle hovedgårdsejerlav for godset Katrinebjerg – tidligere Rårup. Sogneinddelingen er inden for det verdslige område i nyeste tid blevet afløst af kommunen, men eksisterer stadig inden for det kirkelige område. Helt op til kommunalreformen i begyndelsen af 1970erne var kommunegrænsen ofte lig med den gamle grænse for kirkesognet. Det gjaldt således Sengeløse sognekommune, der ved den nævnte kommunalreform blev indlemmet i Høje-Taastrup kommune. Den tidligere Herstedøster-Herstedvester sognekommune, også kaldet Herstederne, som nu er navngivet Albertslund kommune og opkaldt efter Albertslundgården, udgjordes tidligere af de navngivende kirkesogne. Nu hører Harrestrup by og ejerlav i Herstedøster sogn under Ballerup kommune, og der er som tidligere nævnt oprettet et yderligere nyt sogn Optandelseskirken i den sydlige del af det historiske Herstedvester sogn. Tidligere Ledøje-Smørum kommune omfattede ligeledes de to navngivende sogne, men ved den seneste reform, strukturreformen som trådte i

kraft d. 1. januar 2007, blev kommunen sammen med Ølstykke og Stenløse kommuner til storkommunen Egedal opkaldt efter gården med samme navn.

Smørum herreds segl, 1648.

Gården Albertslund, som har givet navn til Albertslund Kommune, lå hvor busholdepladsen ved Albertslund Centrum ligger i dag. Gårdens navn har baggrund i en tidligere ejers fornavn nemlig den franske adelsmand Albert de Rault de Ramsault de Tortonval, som købte gården i 1817. Hans gravminde er muligvis bevaret på Assistens Kirkegård. Efterleddet lund i gårdnavnet Albertslund kommer af en træplantning ved gården. Gården Egedal, som har givet navn til Egedal Kommune, ligger smukt lidt sydvest for Veksø. På gårdens jorder findes tomten af en middelalderlig storgård, Veksøholm.

Herredet

Herredsinddelingen er en meget gammel retslig og administrativ inddeling, der nok oprindelig bygger på en militær funktion i forbindelse med leding. Det vil sige landsbyernes pligt til i fællesskab at stille bemandede skibe til kongens rådighed. Forudsætningerne for den sjællandske herredsinddeling går tilbage i yngre jernalder og vikingetid. Leding blev i 1100-tallet afløst af en særlig skat. Inden for det behandlede område dannede Store Vejleå og Nybølle Å tidligere grænse mellem Lille herred mod sydvest og Smørum herred mod nordøst. Lille herred bestod i middelalderen af de fire sogne Torslundemagle, Ishøj, Tåstrup og Sengeløse. Lille herred indlemmedes ved kongebrev af d. 3. april 1577 i Smørum herred – antagelig netop på grund af den lille størrelse. Smørum herred omfattede i middelalderen tretten sogne hvoriblandt Ledøje og Herstedvester. Tilsammen forbinder de tretten sogne kystegnen ved Køge Bugt i syd med egnen øst for bunden af Roskilde Fjord i nord. Smørum herred lå indtil 1660 under Københavns Len og hørte derefter til det gamle Københavns amt. Smørum herredsting og rettersted lå i 16-1700-tallet mellem Herstedøster og Herstedvester. Ved lov af d. 11.4.1916 om rettens pleje, der trådte i kraft d. 1.10.1919, afløstes herrederne af 88 retskredse og 65 politikredse.

Sjællands herreder ca. 1240. Herrederne er kystsøgende, kun to af Sjællands herreder har ikke direkte adgang til kysten. Illustration efter O. Fenger 1989.

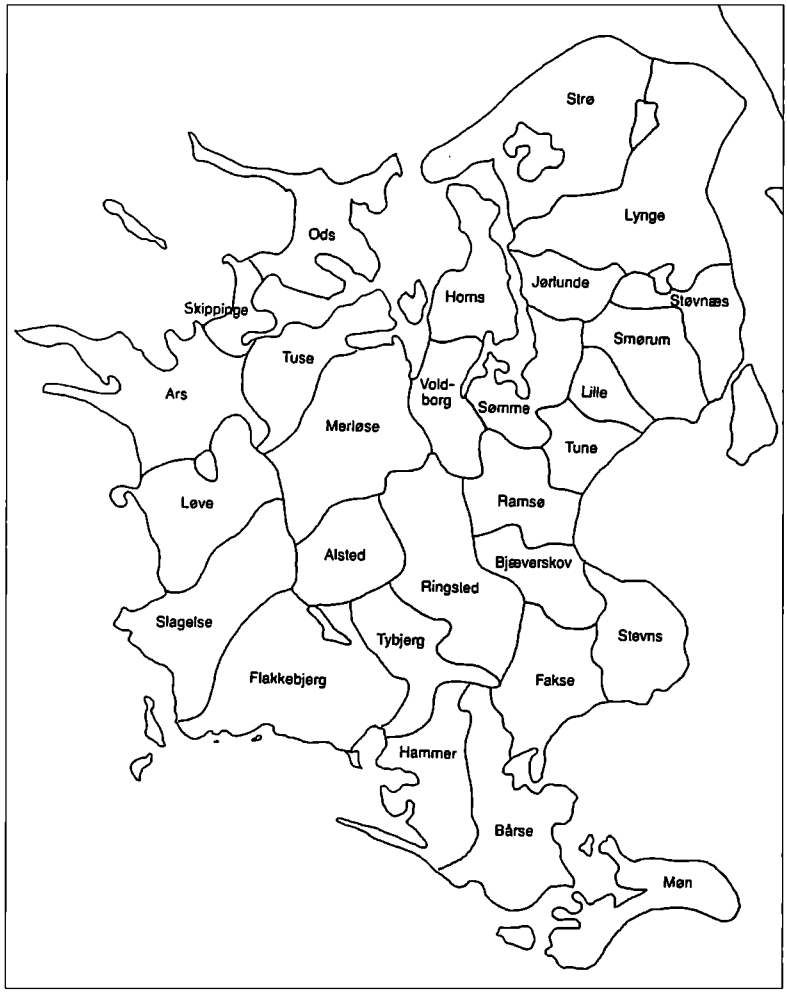

Vej, vad, vejkors, kro, tinghus og rettersted

"Kiøbenhafns Landewey"

Landevejen mellem den gamle konge- og bispeby Roskilde og fiskelejet og overfartsstedet (Køben-) Havn, senere residensstad og hovedstad er af samme høje alder, som bebyggelserne den forbinder. Indtil slutningen af 1700-tallet, hvor den nuværende, nye Roskildevej lå færdig, havde den vigtige alfarvej og hovedlandevej et lidt nordligere forløb på strækningen mellem Glostrup og Hede-

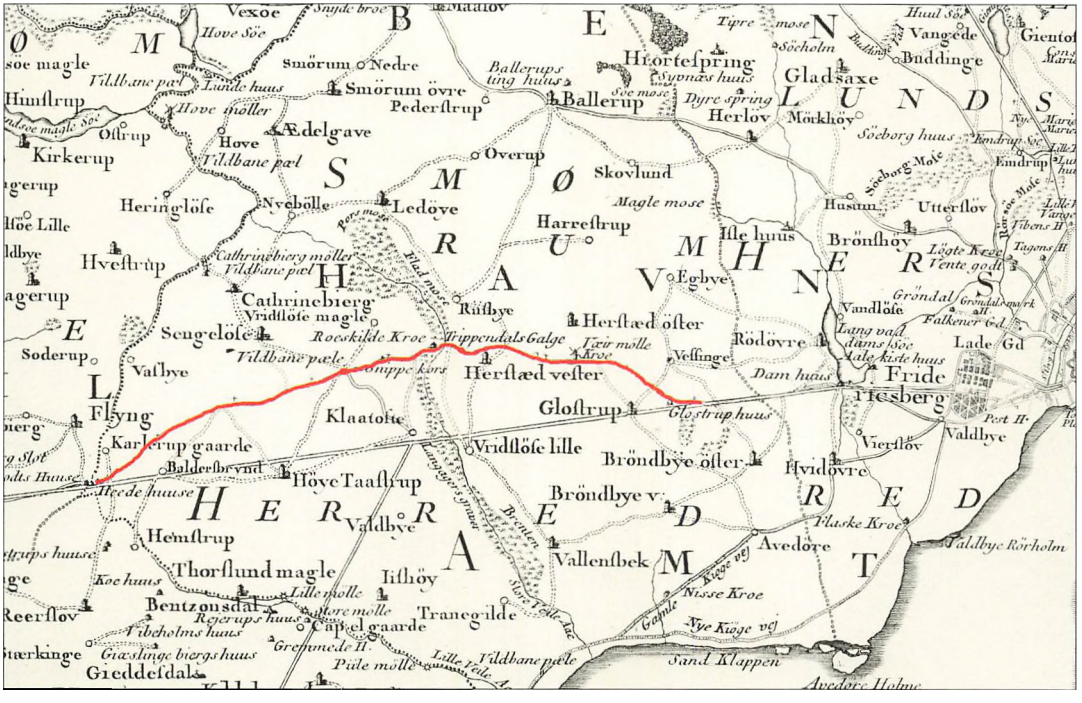

husene, end det der kendes i dag. Ved Glostrup drejede den gamle vej af og tog en mere nordlig retning, idet vejen løb syd om Herstedøster og forbi retterstedet Trippendals Galge. Herfra passerede vejen tæt nord om Herstedvester og løb videre mod den gamle Roskilde Kro ved Appevad. Og herfra videre til Snubbekors og nord om Baldersbrønde til Kallerup og Hedehusene. Nogle strækninger af den gamle færdselslinie fungerer endnu som vej, det gælder nuværende Gl. Landevej og Snubbekorsvej frem til Stenagergård samt Klevehøjvej frem til Spangå. Her forsvinder sporene af den gamle vej sydvestover langs et stendige og ind over markerne med retning mod Hedehusene. Lange strækninger af den middelalderlige vej forsvandt efter anlæggelsen af den nye vej og blev til markveje og dyrket mark. Dele af den gamle vej har været i brug allerede i oldtiden. Skikken at placere runesten ved befærdede veje, hvor de kunne ses, kan give et fingerpeg. Kallerup-stenen, der nu står uden for Ansgarkirken i Hedehusene, blev i 1827 fundet af en stenhugger på en mark i Kallerup lidt nord for den nuværende landevej. Stenen bærer indskriften "Hornbores, Svides ætlings, sten", og er fra ældre vikingetid. Måske har stenen oprindelig stået ved den gamle vej.

På kortet fra 1768 er vist både den gamle Roskilde landevej (med rød farve) og den nye endnu kun planlagte landevej. Den nye Roskildevej anlagdes i perioden 1770-73 af udkommanderede soldater, og egnens bønder måtte køre sten og grus. Det var indkaldte franske vejingeniører, som planlagde den nye og mere direkte landevej. Vejarbejdet betaltes hovedsagelig ved indtægten fra lotteri. Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort "Den Nordøstlige Fierdedeel af Siæland" tegnet af Caspar Wessel i 1768.

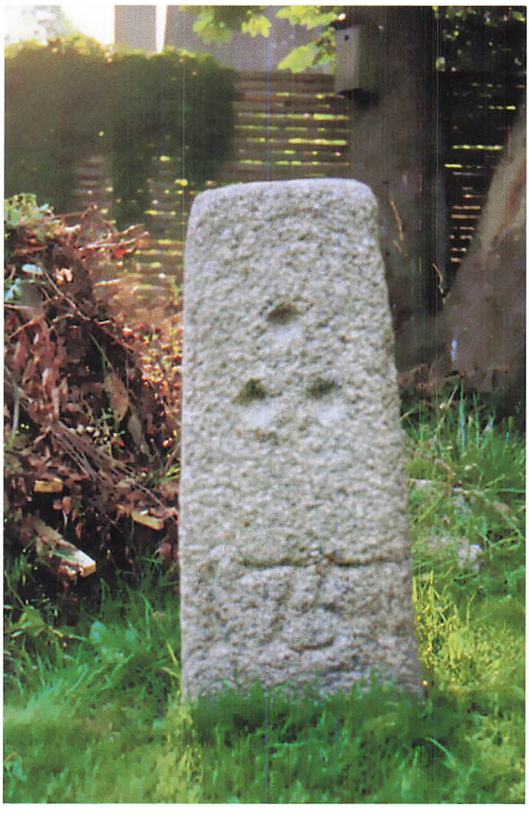

De to genfundne 3/4 milesten fra den gamle landevej mellem København og Roskilde. Af milestenen, som oprindelig stod i vejsiden tæt øst for Trippendals Galge, er kun den øverste del bevaret (ill. th.). Begge milesten bærer årstallet 1751, som må være året, hvor de er opstillet. Kroppedal Museum j.nr. 444 og j.nr. 1085. Foto J.H. Jønsson (tv.) og K.F. Paulmann (t.h.).

Opmålingen af de danske landeveje og markering af vejafstandene med træpæle blev afsluttet i 1697. Herefter skulle vejene forsynes med milesten. Opmålingsarbejdet skete på kongens befaling og var sat i system af astronomen og embedsmanden Ole Rømer. Rømers milesten var enkle tilhuggede granitsten. Og mærket således at en sten med én indhugget fordybning angav en kvart mil, to fordybninger en halv mil og tre fordybninger angav trekvart mil, stadig fra den sidste helmilesten. Også helmilestenene var enkle med mileangivelsen indhugget i tal og hertil eventuelt kongens kronede navnetræk. To milesten fra den gamle Københavns landevej er bevaret og findes på Kroppedal Museum. De kom til museet i år 2000 og i 2001 fra Stenborggård ved Sengeløse og fra en parcel i Herstedøster, efter at de begge i lang tid have tjent andre formål end som milesten. Begge sten er trekvartmilesten af granit og er stort set identiske. De bærer hver årstallet 1751, som må være året, hvor de er opstillet. På

Vildtbanestenen fra den gamle nu nedlagte Roskilde landevej. Stenen stod oprindelig, hvor vejen passerede skellet ved Dybendal Grøft, tidligere Skelbækken lidt vest for nuværende Snubbekorsgård. Stenen flyttedes i begyndelsen af 1900-tallet til gårdens have, hvor den tjente som støtte for flagstangen. Da familien på Snubbekorsgård i 1960'erne flyttede til Gundsølille, flyttede stenen med og blev også her opstillet i haven. Vildtbanestenen er nu (omk. 2002) tilbage på sin oprindelige plads og tilgængelig via markvejen, som fra Snubbekorsgård fører mod vest frem til skellet, hvor stenen står ved det gamle "vejgab" lidt nord for markvejen. Snubbekorsgård er nu en forsøgsgård under Københavns Universitet, KU- LIFE. Kroppedal Museum J. nr. 1105. Foto K. Balling.

den godt fire mil lange strækning mellem Københavns Vesterport og Roskilde har der stået fire trekvart-milesten. De to bevarede må være h.h.v. dén sten, som stod ved landevejen ud for retterstedet Trippendals Galge mellem Herstedvester og Herstedøster (1 ¾ mil), og dén sten som på 1768-kortet er markeret syd for Sengeløse (2 ¾ mil).

Også en vildtbanesten, som har stået ved vejen, er bevaret. Den har erstattet to ældre vildtbanepæle af træ, som er markeret vest for Snubbekors på det viste kortudsnit fra 1768. Den bevarede vildtbanesten var oprindelig en del af skelmarkeringen til den nordsjællandske vildtbane, hvor kongen havde eneret til jagt. Vildtbanens sydskel gik fra Værebro nord for Jyllinge ved Roskilde Fjord og til Køge Bugt ud for Tranegilde. Straffen for krybskytteri inden for vildtbanen var streng, og for at ingen skulle være i tvivl om vildtbanens udstrækning påbød en forordning fra 1688, at alle vildtbaner skulle afmærkes med skelpæle. Disse pæle var almin-

Den gamle Roskildevej omkring år 1750, set mod Roskilde. Maleri af J. Rach og H.H. Eegberg. Nationalmuseet.

deligvis af træ. Vildtbanens skelmarkeringer var anbragt, hvor de bedst kunne ses, og hvor folk færdedes. Da træpælene ved den nordsjællandske vildtbane skulle fornys i 1770'erne, blev det stenpæle, der rejstes i stedet, "efterdi en sådan pæl varer så længe verden står", og flere af disse stenpæle er da også bevaret til i dag. Den aktuelle vildtbanepæl bærer Chr. 7's kronede monogram samt initialerne WP KA for Wildtbane Pæl Københavns Amt samt årstallet 1775. Det antages, at vildtbanestenene oprindelig var malet røde (cinnober) og indskriften trukket op med gul farve eller hvidt. Andre gange forgyldte man kongens monogram, især på sten der stod ved landevejene.

Den gamle landevej var til tider ikke andet end en samling opkørte hjulspor, og vejens dårlige tilstand gav anledning til klager og skrøner. Det fortælles, at da arveprins Frederik ved Carsten Niebuhrs hjemkomst fra Orienten i 1767 spurgte til, hvorledes vejene havde været på den lange rejse. Skal Niebuhr have svaret, at *vejene fra Arabien til Roskilde kunne gå an, men fra Roskilde til København var ganske nederdrægtige*. Men på det tidspunkt var tiden for den gamle landevej også ved at rinde ud. Planer til en ny vej var allerede

udarbejdet, og tre år senere – den 5. juni 1770 – tog man det første spadestik til den nuværende landevej.

Appevad og Roskilde Kro

Mellem Herstedvester og Kroppedal-højdedraget passerede den gamle Roskilde landevej, nu Snubbekorsvej, Store Vejleådalen ved det oldgamle vadested Appevad. Appevad ligger i vandskellet mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord, og her var det muligt at passere ådalen nogenlunde tørskoet. Mange af danmarkshistoriens kendte personer har passeret Appevad på rejse mellem de vigtige middelalderbyer Roskilde og København. Men ikke kun konger og bisper med følge passerede her. På den ujævne jordvej over vadestedet færdedes gennem århundreder handelsfolk, krigsfolk, pilgrimme, håndværkere og ikke mindst lokale bønder til fods og i knirkende kærrer. Den eksisterende vejdæmning er blev til gennem flere hundrede års udbygning af vadestedet. I sydsiden af vejdæmningen findes halvt begravet og tildækket resterne af en stenkiste (bro). Den tillod tidligere den spæde Store Vejleå, som her kun er en vandfyldt grøft at passere under vejen på åens løb fra udspringet tæt nord for vejdæmningen og mod Køge Bugt. Nu tjener et moderne rør samme formål. Stenkistens overligger er en lang og smal, præcist udkløvet granitplanke. Den bærer spor efter adskillige kilehuller, og vidner om 1700-tallets mesterlige stenkløvningsteknik. Stenkisten ligger antagelig intakt inde i den flere gange udvidede vejdæmning.

Vejdæmningen ved Appevad. Foto mod vest mod "Rolighedshuset" hvor tidligere den gamle Roskilde Kro lå. Foto E. Pultera.

Rester af en gammel stenkiste er synlige i den sydlige side af vejdæmningen til den nuværende Snubbekorsvej ved Appevad. Foto Kroppedal Museum.

Umiddelbart vest for Appevad passerede landevejen den gamle Roskilde Kro, hvor det lille bindingsværkshus "Rolighed" nu ligger. Roskilde Kro regnes for et af landets ældste gæstgiverier, og formodentlig er den blevet til senest efter Chr. 2's forordning af 1521 om anlæg af kroer på Sjælland. I 1659 blev kroen afbrændt af svenske soldater, som hærgede voldsomt på egnen, men den genopførtes snart efter. Kroen flyttedes til sin nuværende beliggenhed ved den nye Roskildevej i 1772.

Første gang Roskilde Kro med sikkerhed nævnes i bevaret skriftligt kildemateriale er i Smørum herreds tingbog i 1625 og igen i 1634, hvor den benævnes henholdsvis Roskilde Kro (Roschylde Kroe) og Appevads Kro (Appeuadz krogh) i forbindelse med oprulningen af en drabssag. Forleddet Appevad må sigte til den gamle landevejs passage af Store Vejleå. Og *Appe* er muligvis et ældre navn for Store Vejleå (Jørgensen 1988).

Ved Rolighed er fremkommet adskillige fund fra den gamle kro. Her har man ved gravning i haven ofte truffet på brolægning, sydsten, teglbrokker, skår af lerkar, kridtpiber og lignende. Omfattende bygningsrester er uden tvivl bevaret under jordoverfladen. Et interessant fund blev gjort i 1923, hvor Hans Kjær foretog en mindre undersøgelse på stedet for Nationalmuseet. Det drejer sig blandt

Grønglaseret skålkakkel med fremstilling af Jomfru Maria og Jesusbarnet. Kaklen er fundet sammen med flere andre i tomten af den gamle Roskilde Kro ved Vridsløsemagle. Højde ca. 33 cm. Datering til 1500-tallets første tredjedel. Foto Kroppedal Museum.

andet om to store grønglaserede kakler fra begyndelsen af 1500-tallet. Kaklerne, der er prydet med relieffer af dels Jomfru Maria med Barnet dels de to lægehelgener Cosmas og Damianus, har siddet indmuret i en statelig kakkelovn.

En fornemmelse af kroens bygningskompleks før den i 1772 flyttes til sin nuværende plads ved den nye landevej, får man nærmere

Grønglaseret skålkakkel med fremstilling af de to lægehelgener Cosmas og Damianus. Den ene holder en salvekrukke, den anden studerer indholdet af et uringlas. Lige siden oldtiden har man kendt urinundersøgelsens betydning som led i bestemmelsen af visse sygdomme. Fundsted og datering som foregående. Foto Kroppedal Museum.

underretning om i en opgørelse i forbindelse med udstedelsen af et skøde i juni 1734. Ved den lejlighed beskrives kroen som et hus på seks fag, to loft højt med frontespice, af tømmer og mur; til den østre ende lå et hus på seks fag, et loft højt, til den vestre ende ligeledes et hus på seks fag et loft højt, med grundmuret kælder under. Altså

Flerfarvet kakkel med motiv af en landsknægt, en lejesoldat med sværd og tromme. Kaklen tilhører antagelig den såkaldte "planet-serie" med motiver, som symboliserer planeterne. Fundet sammen med andre kakler fra planet-serien i tomten af den gamle Roskilde Kro i Vridsløsemagle. Datering til midten af 1500-tallet. Disse kakler har næppe siddet i samme ovn som kaklerne med Jomfru Maria og Cosmas og Damianus.

i alt et stuehus på 18 fag delvis i to etager og med kælder (et bindingsværkshus inddeles i længderetningen i fag, og ved fag forstås partiet mellem to nabostolper med tilhørende bjælker). I gården til den østre side lå et 14 fags hus, et loft højt, indrettet til staldrum, lo og portrum, og desuden endnu et hus på fire fag. Gårdspladsen var brolagt og forsynet med brønd med opstander og jernpumperedskab. Endelig fandtes en svinesti og et lokum privatus, afdelt med tømmer og brædder, og en "ordentlig" haveplads, indhegnet med plankeværk og stengærde. På den søndre side af landevejen lå for sig selv rejsestalden, et hus på 15 fag af tømmer og klinede vægge, "med krybber udi". Overalt i kroens værelser var der jernbilæggerovne. Der nævnes desuden en indmuret kobberkedel på ca. 4 tdr. med hat, låg og piber, en svaletønde på 4 tdr., et støbekar på 12 tdr., et rostekar på 4 tdr., et urtekar på 5 tdr., alle med jernbånd (én td svarer til ca. 136 l). De sidst omtalte remedier skal ses på baggrund af, at kroen havde privilegium af 1731 med ret til selv at

Rekonstruktion af en kakkelovn som den kan have set ud i Roskilde Kro i 1500-tallet. Tegning Birgit Als Hansen. Ill. fra Liebgott 1972.

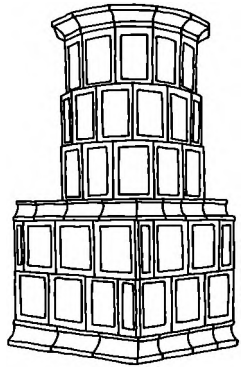

brygge og brænde. Til flytning af den gamle kros bygninger til den nye Roskilde landevej i 1772 fik kroejeren understøttelse af staten. Som et kuriosum kan til slut nævnes, at en dagbogsoptegnelse hos B. Willum Luxdorph omtaler, at Chr.7. på sin rejse mod Korsør i foråret 1768 gjorde ophold i (den gamle) Roskilde Kro.

Snubbekors

En smule vestligere ad den gamle alfarvej mod Roskilde, men stadigvæk på Vridsløsemagle Mark mødte den vejfarende Snubbekors, et katolsk vejkors af samme art som man stadig almindeligt kan finde dem i katolske lande. Korset står højt på en oldtidsgravhøj tæt nord for det tidligere vejforløb. Her, midtvejs mellem København og Roskilde kunne den rejsende i middelalderen raste og holde bøn. Snubbekors var allerede gammelt i 1488, idet det da omtales i et dokument som alment kendt stedbetegnelse – nemlig i forbindelse med udstedelsen af et skøde på en gård *liggendes i mellen Roschilde oc Køpmanhauen aff sydes uth fra Snubbe Kors*.

Snubbekors syd for Vridsløsemagle. Det katolske vejkors skal ses i sammenhæng med middelalderens alfarvej mellem Roskilde og København, som løb tæt forbi. Korset er fornyet flere gange, sidst i 1903. En sti fører i dag frem til Snubbekors. Stien løber fra Snubbekorsvej over for Agrovej og langs det gamle stendige mellem Stenagergårds jorder og Snubbekorsgårds jorder. Sidstnævnte er nu en forsøgsgård under Københavns Universitet, KU-LIFE. Foto J.H. Jønsson.

Sengeløse kirke. Gravsten over Margrethe Hemmingsdatter, død 1311. Den latinske indskrift lyder i oversættelse: "her ligger Jomfru Margrethe, Datter af Hr. Hemming Petersen, død i det Herrens År 1311 Dagen før Peters og Pouls dag", d.v.s. d. 28. juni. Hemming Petersen var af slægten Snubbe. Ølandsk kalksten, trapezformet, 195 × 95 – 80,5 cm. Stenen lå indtil 1869 over graven, i gangen under korbuen; dette år blev den fjernet fra kirken og slået i stykker. Nu er de mange småstykker samlet med cement og stenen rejst op ad tårnets indvendige nordvæg. Tegning af J. Kornerup 1863, illu. fra A. Thiset 1895.

Ifølge overleveringen blev det første kors på dette sted rejst i 1200-årene af stormanden Eskil Snubbe i from taknemmelighed over hustruens lykkelige nedkomst. Stadig ifølge traditionen var der til korsets vedligeholdelse henlagt to gårde i Vridsløsemagle til Roskilde domkirke. Traditionen kendes først nedskrevet i 1589 og omtales igen i 1730 og er vanskelig at dokumentere nærmere. At Snubbeslægten har haft tilknytning til området i form af jordegods er utvivlsomt og ses af en gravsten i Sengeløse kirke lagt over Hemming Pedersen (Snubbe)s datter, jomfru Margrethe, død i 1311.

Snubbekors er flere gange udbedret og fornyet, således i 1619, 1645 og 1715. Det bestod da af et stort stenkrucifiks udhugget i højt relief

En fronton hugget i sandsten lå længe i haven ved Snubbekorsgård og regnes for den sidste rest af det ældre Snubbekors. Det sene monument har været en sammenbragt sag. Nu på Kroppedal Museum. Foto J.H. Jønsson.

og indfattet i en teglstensmur på en kraftig sokkel af granitkvadre. I 1815 faldt det ned, og da der ikke kunne skaffes midler til dets istandsættelse, blev det helt nedtaget i 1817. Kvadrene er muligvis genanvendt som en del af soklen under stuehuset på Snubbekorsgård. Selve krucifikset var det meningen at opbevare ved Sengeløse kirke, men det forsvandt også. Først i 1903 efter privat hjælp

og indsamling rejstes på den gamle plads et nyt stort granitkors i "romansk" stil med en kristusfigur i fladt relief og en lang indskrift. Monumentet er tegnet af arkitekt Martin Borch og udført af billedhugger Niels Hansen.

Smørum Tinghus og Trippendals Galge

Fra gammel tid har der været et tingsted i hvert herred, hvor tvister og stridigheder, men også tyve og mordere kom for retten. Herredet udgjorde fra middelalderen en retskreds, og herredstinget var den laveste instans i datidens retsvæsen. Formodentlig blev Smørum herredsting holdt i Ejby Lund i Glostrup sogn indtil 1577. Den nøjagtige beliggenhed af Ejby Lund ved Ejby kendes ikke i dag. Omkring 1577 blev naboherredet Lille herred (kirkesognene Sengeløse, Høje-Taastrup, Torslunde og Ishøj) lagt ind under Smørum herred. Og måske var det ved den lejlighed, at tingstedet flyttedes lidt længere mod sydvest til *Smørumbs Herritz tinghus ved Kiøbenhafns Landewey* i naboejerlavet Herstedøster. Her blev tingets møder holdt frem til 1683, hvor Smørum, Sokkelund og Ølstykke herreder fik fælles tingsted ved Ballerup.

Herredsfogeden stod i spidsen for herredstinget. Han var politimester og dommer og varetog desuden en række andre embedshverv. Herredsfogeden blev udnævnt af kongens lensmand, og senere af kongen. Herredsfogederne var i regelen fremstående bønder. Der fordredes ikke nogen højere uddannelse, men den ud-

Møde i herredstinget. Ved bordets ene langside sidder herredsfogeden med skriveren ved sin side. Foran bordet står sagens parter, og på bænkene sidder tingsvidnerne. Idealbillede fra et populært juridisk leksikon fra 1641.

Ligsten i Herstedvester kirke lagt over Matz Olufsøn i Risby, herredsfoged i Smørum herred i 19 år, og hans hustru Karen Matsis, som levede i ægteskab tilsammen i 45 år, "og døde paa en uges tid". De blev begravet her den 27. august 1600. Over skriftfeltet smykkes stenen af en halvroset, og forneden ses to bomærkeskjolde med de afdødes initialer. Foto J.H. Jønsson.

nævnte skulle være uberygtet, lovkyndig og kunne læse og skrive. Han aflønnedes med en herredsgård og var fritaget for skat. Tre herredsfogeder har sat sig minder i områdets kirker. I Herstedvester ligger i kirkegulvet to ligsten fra begyndelsen af 1600-tallet over herredsfogederne Matz Olufsøn og efterfølgeren i embedet Peder Olsen.

Begge boede i Risby. Og i Ledøje findes en ligsten over Knud Worm, *som boede udi Ledøe och salig hensofed udi Herren 14. maj 1667.* Denne sten er nu flyttet udenfor og indmuret i kirkegårdsmuren. Med en indgravering i kirkens store malmlysekrone – *Knud Worm Herisfoget, Karen Bensdatter 1653* – har fogeden og hans hustru ønsket at markere sig som gavegivere til kirken. Et par tingsvidner fra 1583 viser, at herredsfogeden da var hjemmehørende i Risby.

Trippendals Galge var i 16-1700-tallet rettersted for Smørum, Sokkelund og Ølstykke herreder, et område godt og vel svarende til det tidligere Københavns Amt. Retterstedet var på en naturlig højning i terrænet, hvor den gamle landevej mellem København og Roskilde krydser sogneskellet mellem Herstedøster og Herstedvester. Stedet er angivet på det tidligere viste udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort fra 1768 med en galgesignatur, og der står anført "Trippendals Galge". Stedet ligger på nordsiden af nuværende Gamle Landevej, hvor man i dag finder skellet mellem Herstedvester Radiostation og Albertslund Rideklub, nærmere bestemt ved det lille grønne område lige vest for den vestlige indkørsel fra Gamle Landevej til Rideklubben. Retterstedets beliggenhed tæt op ad den gamle landevej, hvor mange mennesker færdedes og kunne se galgen, var ikke bare praktisk, men havde også til formål at virke afskrækkende.

"Skeletfund ved Galgebakken Nord for Vridsløselille. August 1933". Indberetning til Nationalmuseet ved P. Linde om skeletfund ved Trippendal. Nationalmuseet, Antikvarisk-topografisk Arkiv.

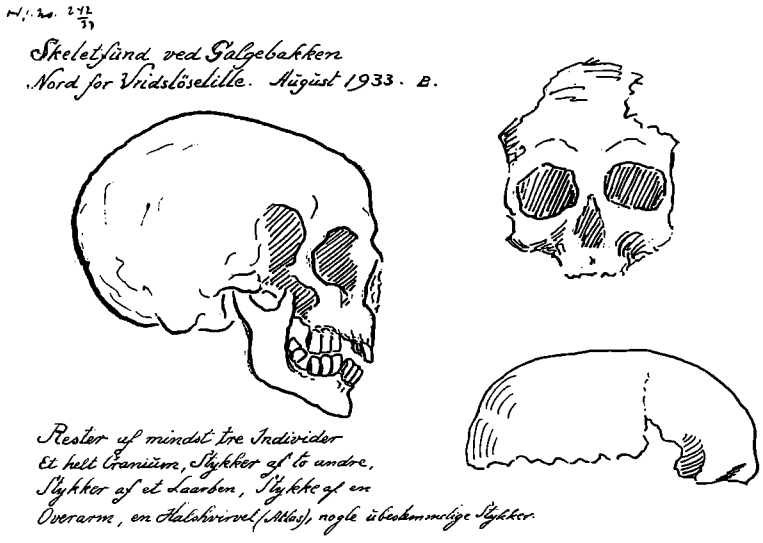

I Herstedøster kirkebog, som begynder 1703 og i Smørum herreds tingbog, kan man i tiden fra 1688 til 1791 finde talrige optegnelser om de tragiske skæbner, der endte ved Trippendal. Herstedvester kirkebog begynder først 1814, og har således intet at berette om brugen af retterstedet. Henrettelserne var hængning – eller halshugning med kroppen lagt på hjul og hovedet sat på stejle (en pæl). Særligt ondartede forbrydere kunne forinden henrettelsen blive knebet med en gloende tang eller få hånden hugget "levendes" af. Den første henrettelse ved Trippendal, som er indført i Herstedøster kirkebog, blev foretaget den 23. juli 1722, hvor en mand blev hængt. I alt er der i kirkebogen indført elleve henrettelser. Den sidste henrettelse på Trippendal fandt sted torsdag d. 3. marts 1791. Lovovertræderen var en toogtyveårig skånsk kvinde, Inger Olsdatter, der var dømt for at have dræbt sit nyfødte barn. De henrettede blev begravet i eller ved galgebakken og på Herstedøster kirkegård, alt efter forbrydelsens og dommens karakter. Ved jordarbejder er man flere gange stødt på skeletrester – sidste gang i 1962.

Skæbner fra Trippendal. Uddrag af Herstedøster kirkebog:

1757. "D. 25 de August blev 2 Misdædere hængt paa Herstedøster Mark fra Farum Sogn, nemlig Andreas Olsen og Christen Jensen, der begge havde gjort Indbrud i Bregnerøds Huse og stjaalet. Begge blev af mig (pastor Peder Lauritsen Schaltz) fulgt til Retterstedet og døde i en blid og salig Tilstand, saa Himlen vist blev glædet ved disse Synderes Omvendelse."

1758. "14. December blev en Væver fra Frederiksberg paa Trippendal 5 gange kniebt og derefter med Økse afhugget Haand og Hoved, som med Kroppen blev lagt på Stejle for sin begangne Synd, begangen mod en Dreng, han med Økse havde ihjelslagen. Samme Synder glædede os alle vedkommende ved sin exemplariske Devotion, Beredelse og Endeligt, da han endte sit sidste Livsminut med sin Frelsers Navn paa Læberne; hans Navn var Altenstein."

1765. "D. 21. Febr. Blev 2 Kvindemennesker henrettet fra Ledøje Sogn og Smørumovre By. Den ene var en ung Kvinde, som havde været med at dræbe sin Mand, hun blev knebet 5 Gange, Haand og Hoved med Krop sat paa Stejle. Den anden var Moder til den første, en gammel kone over70 Aar, som blev henrettet med Sværd og begravet i Herstedøster Kirkegaard. --- Men Hoveddrabsmanden, Faderen, var bortrømmet til Skaane straks efter, Gerningen blev aabenbaret."

1766. "17. Juli blev en Delinkvent nomine Werner begravet i Trippendals Gallie Mark, som formedelst begangne Hestetyverier var idømt Gallien, og som denne Dag skulde være hængt, men blev fundet død i Fængslet."

1767. "30. April blev en Delinkvent nomine Bendt Pedersen fra Smørum henrettet – (Det er den ovennævnte Hovedmand, som rømte til Skaane i 1765, man nu har fået fat i). – Samme Misdæder døde i en sand Synds Bodfærdighed og Tro, var gammel 65 Aar."

En astronom flytter på landet

Introduktion

I Vridsløsemagle havde universitetsprofessorerne Caspar Bartholin og Hans Bartholin omkring år 1700 opført et landsted kaldet Pilenborg på et areal, der tilhørte Københavns Universitet. Som avlsgård til stedet tjente den senere Rødekjærgård, som lå ved siden af. Hans Bartholin var teologisk professor og havde som en del af sin afløn-

ning indtægt fra gården, som var en fæstegård under universitetet. Jorden var overdraget universitetet efter at kronen under reformationen i 1530erne havde inddraget en stor del af kirkens ejendomme. Der findes ikke nogen kendte afbildninger af Pilenborg, men ifølge en samtidig skriftlig kilde var bygningen *magis elegantem qvam sumptuosam*, det vil sige mere smuk end kostbar. Bygningen var opført i et lidt fugtigt terræn og omgivet af små fiskedamme, den eksisterede kun frem til midten af 1700-tallet. Stedet er i landsbyens sydlige udkant ved nuværende Bartholinstræde. På Pilenborg færdedes også astronomen Ole Rømer, der var gift ind i Bartholinfamilien. På højdedraget tæt øst for landsbyen opførte Ole Rømer i 1704 et observatorium. I observatoriet udførtes astronomiske observationer frem til Rømers død i 1710, og det opnåede en betydelig berømmelse i den internationale lærde verden. Omkring 1720 blev observatoriet jævnet med jorden, og dets nøjagtige beliggenhed blev glemt. Tomten af observatoriet lokaliseredes og undersøgtes arkæologisk i 1978. Stedet ligger nu i Vestskoven lidt nord for Kroppedals Allé.

Ole Rømer og landobservatoriet i Vridsløsemagle

Ole Rømer er verdenskendt dansk astronom og universalgeni inden for naturvidenskaberne. Han blev født i Århus i 1644 og døde i København i 1710. Rømer kom som ung student til København, hvor han studerede hos sin senere svigerfar, Erasmus Bartholin. Rømer arbejdede blandt andet med Tycho Brahes observationsnotater med udgivelse for øje, og bistod den franske astronom Picard med nøjagtig stedfæstelse af Uraniborg på Hven. Han fulgte i 1672 Picard til Paris og blev der medlem af det videnskabelige akademi. I 1676 opdager og måler Rømer lysets hastighed eller tøven, som han kalder det. I 1681 vender den nu internationalt berømte astronom tilbage til København til et professorat i astronomi. Kongen anvender Ole Rømers store begavelse på en række vigtige samfundsområder. Han tildeles betydningsfulde embeder og er med i kommissioner, der beskæftigede sig med matrikulering, vandforsyning, kalenderreform og meget andet. Han gennemfører et ensartet mål- og vægtsystem og planlægger de store landevejes opmåling. Rømer var i sit andet ægteskab gift med en datter til Caspar Bartholin, der sammen med sin bror Hans havde et landsted i Vridsløsemagle, Pilenborg. Rømer fik dermed sin gang i landsbyen og den nære omegn.

Ole Rømer (1644-1710). Samtidigt maleri af ukendt kunstner. Portrættet hænger i dag i bestyrerkontoret på Københavns Universitets astronomiske observatorium.

I 1704 opretter Ole Rømer et landobservatorium i Vridsløsemagle, idet han holder fri fra sine borgerlige hverv og stjæler en sommer, som han selv udtrykker det: ... *jeg har for første gang i mit liv stjålet en hel sommer til mig selv, nemlig til at indrette mig et sådant observatorium, som jeg i 30 år har ønsket mig. ... Stedet er udenfor byen imod vest 2 mil, 63 tidssekunder fra vort astronomiske tårn* (Rundetårn). *Bygningen og instrumenterne er, sådan, som de på kort tid af nyt og på min egen bekostning har kunnet udføres, egnede til brug* ..., således beretter Rømer om det nyopførte landobservatorium til sin gode ven, den tyske astronom og

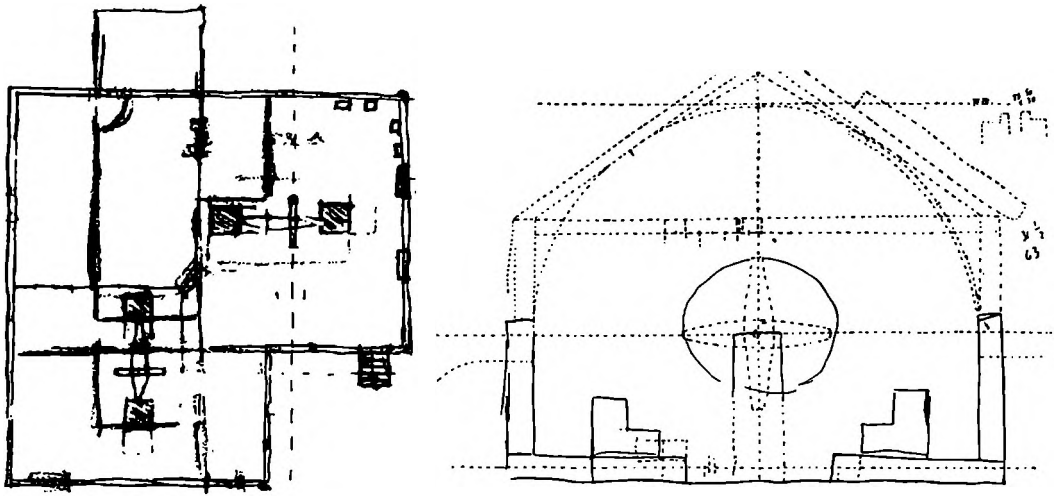

Rømers egenhændige udkast til observatoriebygningen. Huset blev i virkeligheden lidt mindre, indhakket blev ikke realiseret, og de to instrumenter blev rykket sammen og fik en bærestolpe fælles.

filosof Leibnitz. Rømer giver selv tegninger til observatoriet og dets indretning, og det udstyres med astronomiske måleinstrumenter udtænkt af Rømer selv. Formålet med det nye observatorium var at forbedre mulighederne for at bevise Kopernikus' påstand om, at jorden bevæger sig omkring solen. Før da havde han foretaget sine observationer fra Rundetårn og boligen i Store Kannikestræde. I landobservatoriet står man i kontakt med observatoriet på Rundetårn ved hjælp af lyssignaler. I årene frem til Rømers død i 1710 er der en livlig astronomisk aktivitet på stedet og observatoriet opnår international berømmelse.

Observatoriebygningen var der ikke meget stads ved. Den bestod af et lille lerklinet bindingsværkshus med tegltag. Gulvet var let forsænket for at instrumenterne, som var anbragt på tre solide stolper, skulle være sikret bedst muligt mod vind og rystelser. Murene og taget var forsynet med spalter ud for kikkertens sigter. Huset var delt i to rum, nemlig selve observationsrummet, der indeholdt instrumenterne og et opholdsrum med ildsted og en briks, hvor observatøren kunne få varmen og hvile sig i frivagter. Der var kun to instrumenter i observatoriet: en meridiankreds og det såkaldte jævndøgnsinstrument, foruden fire astronomiske ure. Meridiankredsen skulle blive forbillede for alle 1800-tallets vigtigste instrumenter til bestemmelse af stjernernes position og er i moderne fuldautomatisk udgave den dag i dag et af astronomernes hovedinstrumenter.

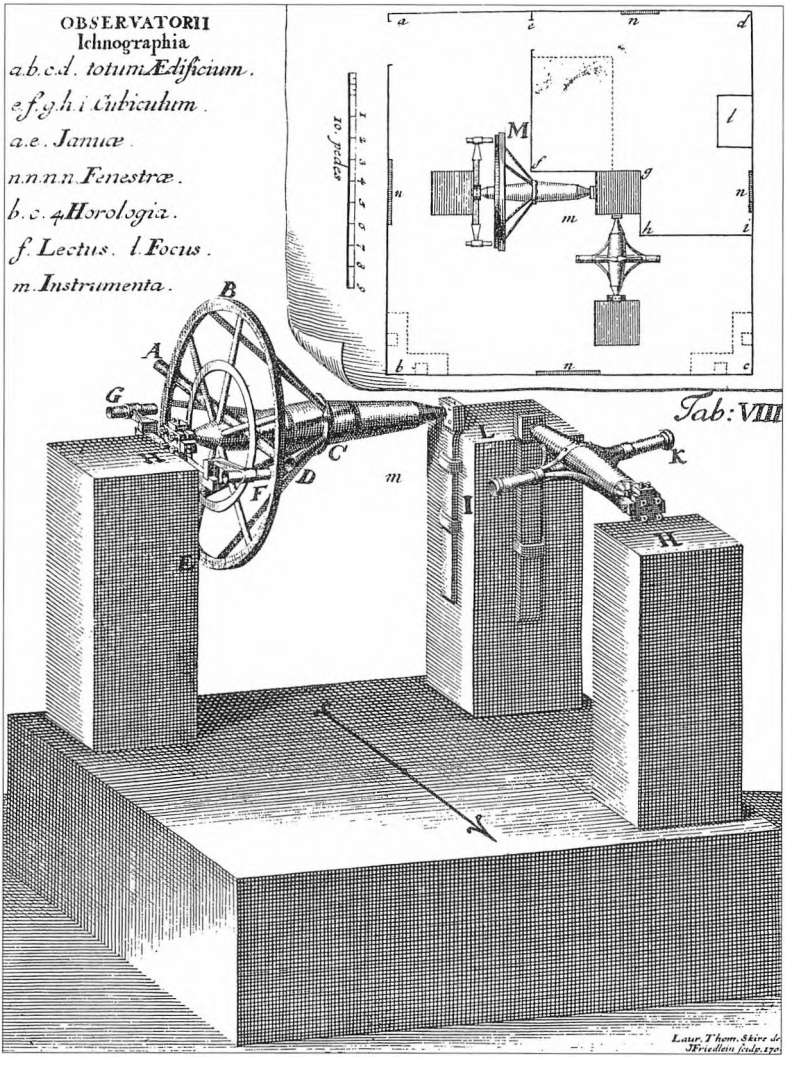

På dette kobberstik fra 1704 har Rømers elev og senere efterfølger Laurids Skive vist, hvordan observatoriets instrumenter – heriblandt meridiankredsen – var opstillet på en solid tresidet stolpesætning, der skulle sikre stabiliteten. I det øverste hjørne ses en grundplan af observatoriet.

Efter Rømers død i 1710 fortsatte hans elev Laurids Skive observationerne til sin død året efter. Omkring 1716-1717 flyttes instrumenterne til Rundetårn, da de var *spoleret og jærnet bortstjålet*. Bygningens videre skæbne er ukendt, men den er formentlig blevet nedrevet kort tid efter, og den nøjagtige beliggenhed af *stjernekiggerhuset*, som det blev kaldet lokalt, gik i glemmebogen.

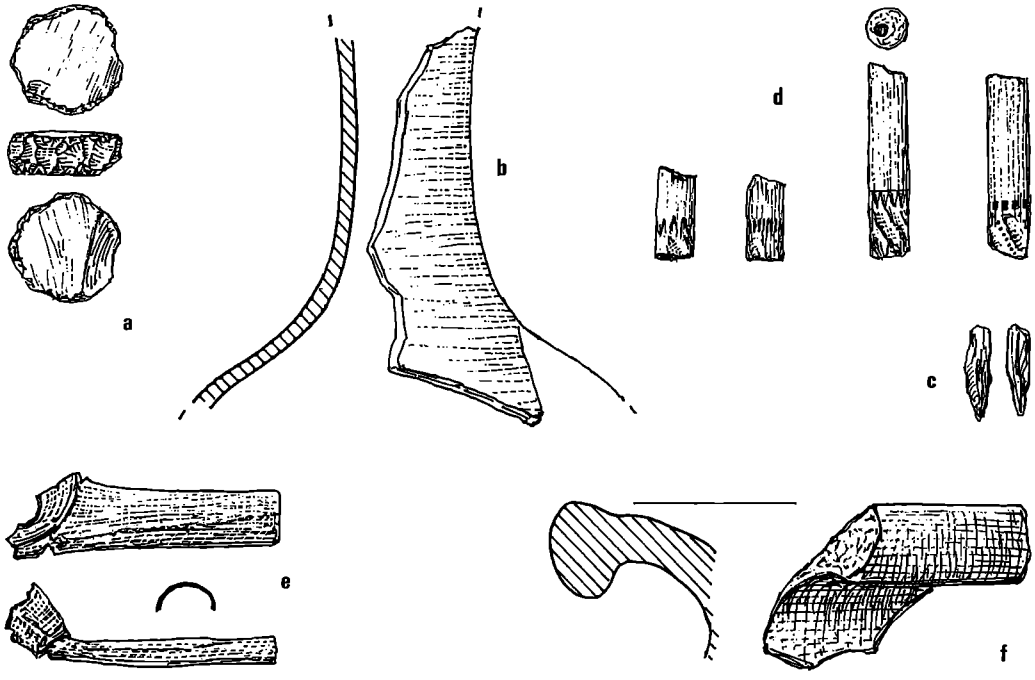

Udvalg af fund fra Rømers landobservatorium i Vridsløsemagle. a: muligt forarbejde til linse, diameter ca. 2 cm, b: flaskehals, c: griffelspids, d: stumper af kridtpiber, e: fragment af genstand af messing, f: randskår af glaseret stentøj. Tegning Henning Ørsnes.

Tomten af observatoriet blev genfundet i 1978 øst for Vridsløsemagle af lærer og videnskabshistoriker Claus Thykier. Stedet fremtrådte da som en koncentration af teglstumper i pløjejorden på Vestskovgården Kroppedals jord. Ved den efterfølgende arkæologiske undersøgelse, som blev foretaget af Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning samme år, afdækkedes kun svage spor af selve bygningen. De tre instrumentstolper fandtes derimod dybt nedgravede i undergrunden. Stolpeenderne dybest nede var så velbevarede, at det har været muligt at bestemme træsorten som værende fyr. Blandt løsfundene blev der i det mindste gjort ét betydningsfuldt nemlig et muligt forarbejde til en linse.

Observatoriets vægge og instrumentbærende stolper er efter den arkæologiske undersøgelse markeret på deres oprindelige plads og er en attraktion i Vestskoven. Stedet ligger lidt nord for Kroppedals Allé. Fra parkeringspladsen i nordsiden af alléen fører en sti frem til den afmærkede observatorietomt. Fundet af sporene efter Ole Rømers landobservatorium gav i 1979 anledning til opret-

Tomten af landobservatoriet i Vridsløsemagle og statue af Ole Rømer. Tomten blev arkæologisk undersøgt i 1978 og er nu markeret på jordoverfladen. Statuen er flyttet til Vridsløsemagle fra anlægget foran den tidligere Polytekniske Læreanstalt i Sølvgade. Statuen er oprindelig (1918) skænket af ingeniør og politiker Alexander Foss (1858-1925). Den er udført af billedhuggeren Ludvig Brandstrup (1861-1935), der uden at tilstræbe portrætlighed har fremstillet videnskabsmanden, som han opfattede ham på det tidspunkt, da han opdagede lysets hastighed – som en ung mand, der nysgerrigt stirrer mod himlen. Foto E. Pultera.

telse af Ole Rømers Museum på gården Kroppedal, som ligger tæt ved observatorietomten. Her er i 2002 ved sammenlægning af Ole Rømers Museum med Københavns Amtsmuseumsråds Antikvariske Enhed samt flere lokalhistoriske arkiver og samlinger oprettet Kroppedal Museum. Dermed blev årtiers arbejde for etablering af et stort kulturhistorisk museum på Københavns Vestegn realiseret i et samarbejde mellem mange gode kræfter – og med en smule hjælp fra Ole Rømer.

Landsbyerne og dyrkningslandskabet år 1682

Markbogen fra 1682 er et forarbejde til Chr. V' matrikel fra 1688 og opbevares i Rigsarkivet. Matriklen var en landsomfattende opmåling og registrering af den dyrkede jord og havde til formål at danne retfærdigt grundlag for beskatning. Markbogen rummer fortegnelser over landets bønder, hvor megen jord hver enkelt havde at dyrke, og en detaljeret beskrivelse af hvor jorden lå. Til markbogen er dermed også knyttet et omfattende stednavnestof i form af marknavne m.v. Oplysningerne giver et detaljeret indblik i dyrkningsformen og en fornemmelse af landskabets udseende i landsbyfællesskabets tid, hvor den enkelte gård havde mange små og spredtliggende agre rundt i bymarken. Det sindrige system sikrede, at hver gård havde del i såvel god som dårlig jord.

Af markbogen fremgår, at Risby i 1682 havde ti gårde, der alle tilhørte kronen (i dag ville man sige staten), to af gårdene havde hver to fæstere. Byens marker var opdelt i tre vange (trevangsbrug) med *Lillevangen* som rugvang i 1682. *Elle Vangen* som bygvang, og *Østervangen* som fælled. Af de i alt 53 åse som vangene var opdelt i, var de 44 på hver ti agre, mens kun ni havde et andet antal. Af disse

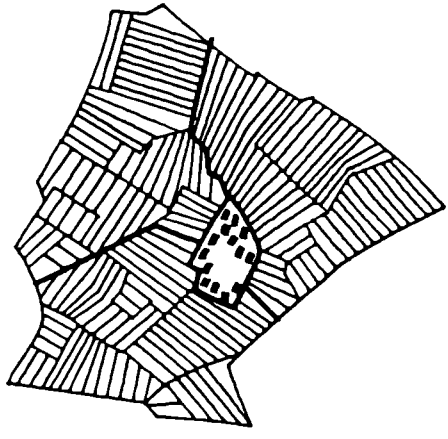

Skematisk fremstilling af markinddelingen for en landsby som den kunne se ud i dyrknings-fællesskabets tid før omfordelingen af jorden i 1780erne (den såkaldt udskiftning). Alle gårde ligger samlet i landsbyen. Bymarken er delt i vange, her er der tre. De er igen opdelt i åse, og hver gård har en eller flere agre i hver ås. De lange, smalle jordlodder er de enkelte agre.

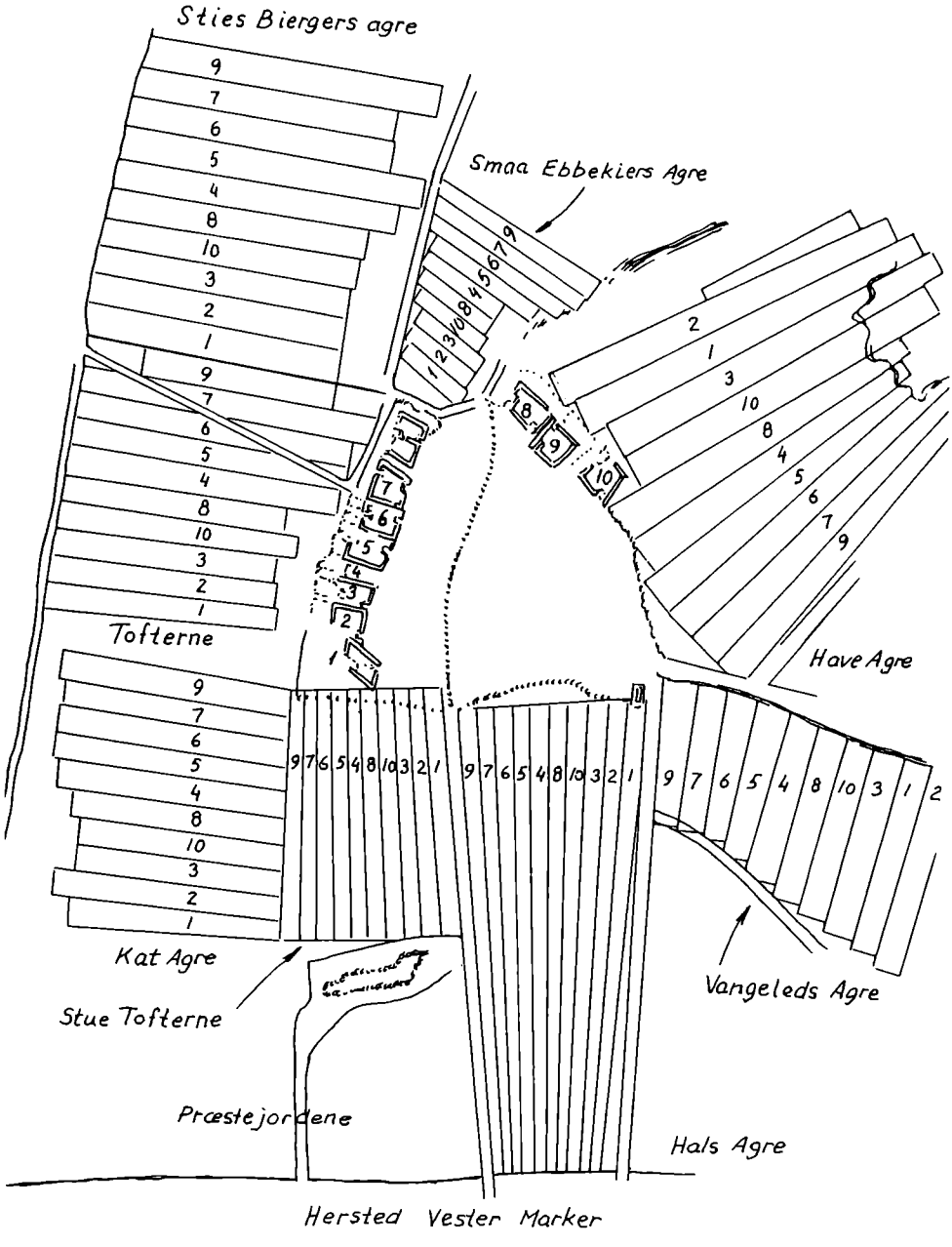

Aftegning af udsnit af landmåler Steubens kort over "Riisbye Byes Marker" opmålt 1780. På udsnittet er agrene nærmest byen tegnet op. Rækkefølgen af agrene i hver ås er næsten den samme. Kort v. Gurli Thuneby i bogen Risby - en gammel by i en ny skov, H. Sørensen (red.) 1996.

Byhorn for Herstedvester. På hornet er indridset initialer for oldermændene samt årstal. Den ældste indskription er fra 1705. Byhornet kunne anvendes til samling af bymændene i landsbyfællesskabet, når der eksempelvis skulle drøftes spørgsmål om jordens dyrkning. Grundstammen i fællesskabet var landsbyens vedtægt, der gjaldt for alle i byen. Administrationen af vedtægterne skete på bystævnet. I spidsen for bylavet sad oldermanden. Hvervet gik på skift. Tegning Annemarie Arce 1994.

ni var de tre på hver 20 agre, altså også 10-deleligt antal. Kun seks åse havde et antal, der ikke svarede til gårdenes antal. Der var i alt 556 agre til de ti gårde. Systemet med tre vange, som på skift dyrkedes eller lå som græsfælled, skulle forebygge, at jorden blev udpint.

Siden 1500-tallet havde Risby-bønderne været kongens bønder, d.v.s. at de var fæstebønder på kronens gods. De ejede altså ikke selv den jord, de dyrkede, men de kunne disponere over ejendommen og i en række tilfælde selv bestemme, hvem der skulle efterfølge dem som fæstere af gården. Bønderne skulle erlægge afgift, landgilde, for at drive deres gårde. Som bønder under kronen frem for en privat herremand skulle de her ud over kun i mindre grad selv møde op og udføre pligtarbejde – eksempelvis yde kørsel og lignende tjenester. I 1766 fik fæstebønderne og husmændene i Københavns amt skøder på deres gårde af kongen. Disse skøder var såkaldte arvefæsteskøder. Bønderne blev ikke i egentlig forstand selvejere, men ved arvefæstet fik de en videre råderet over deres gårde, og genfæste til nær familie blev en ret. Fællesskabet var stadigvæk grundlaget for bøndernes liv.

I Herstedvester fandtes der ifølge markbogen 13 bøndergårde i 1682. De 12 tilhørte hans kongl. Majestæt (kronen) og den 13. hørte under Vartov-stiftelsen i København. Endvidere havde kongen og kirken hver tre huse. Den første gård i byen var fæstet af (herredes-) fogeden Hans Christophersens enke, og var omtrent dobbelt så stor som de øvrige, der svingede noget i størrelse. Enken havde *en liden Fiskepark paa 19 × 32 Alen udi hendis Tofteager* (fiskepark = dam med fisk). Byens jorder var inddelt i tre vange. *Kroe Vangen* var i 1682 bygvang, *Biere Vangen* var fælled og *Hede Vangen* var rugvang. Vangene var opdelt i 55 åse med i alt 745 agre eller omtrent 53 agre pr. gård og 106 til dobbeltgården. Årlig landgilde af en gård i Herstedvester

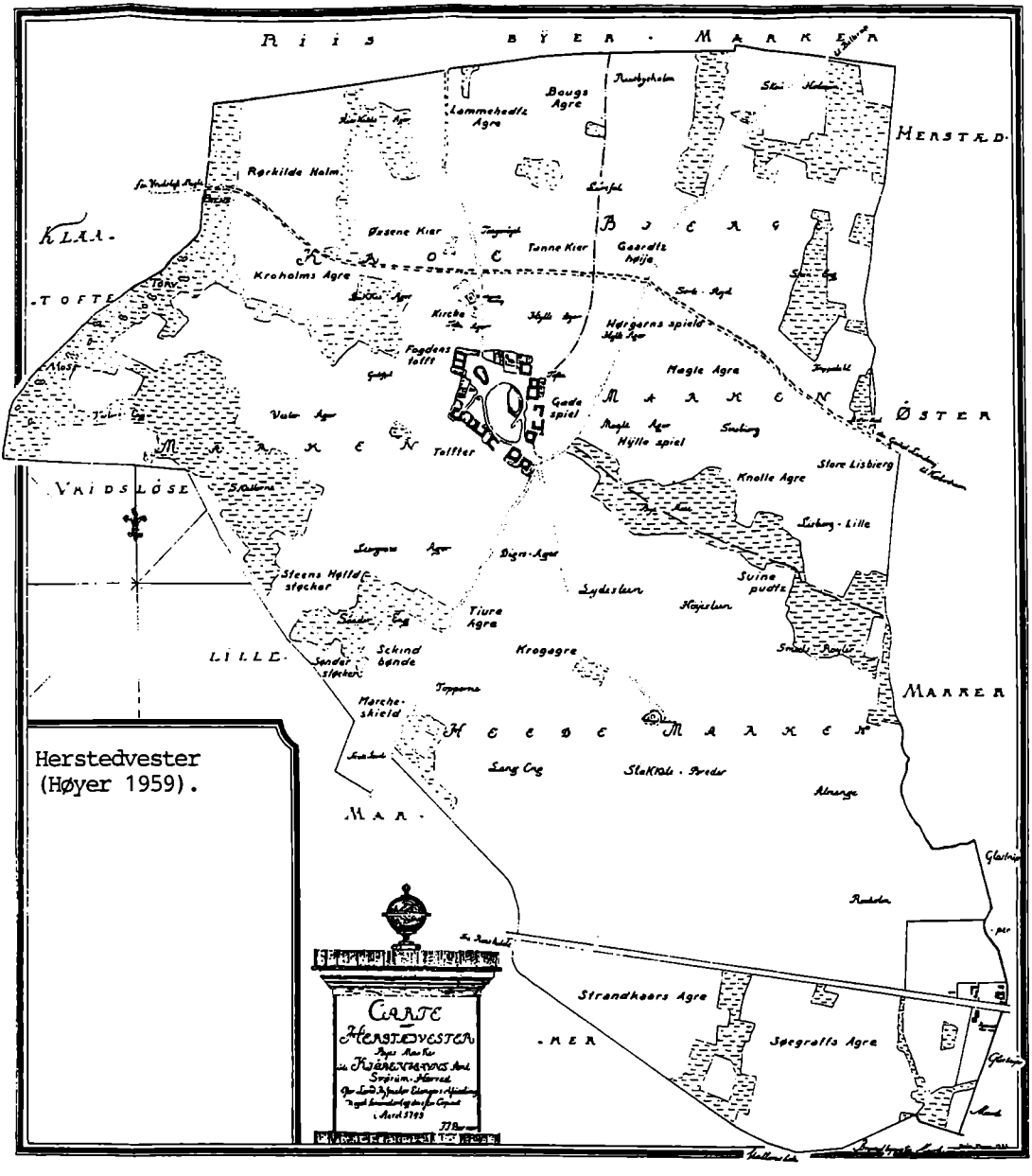

Det viste kort over Herstedvester er udarbejdet af P. Høyer i 1959 på grundlag af et kort udarbejdet af landinspektør V. Edinger og korrigeret af I. I. Bærner i 1793. Det gamle kort bærer navnene på de fleste agre, men enkelte mangler, og enkelte er ikke placeret som efter markbogen af 1682. På Høyers aftegning er indført de manglende navne, samt de der tilsyneladende er forkert placeret, idet de oprindelige dog er bibeholdt. Tilføjelserne er gjort med kursivskrift (Høyer 1959).

Ledøje bymark søgt rekonstrueret af Smørums legendariske lokalhistoriker J.P. Jørgensen (Smørum) i 1925. Marknavne er påført ud fra markbogen 1682. Stednavnestoffet i markbogen er ofte informationsbærende om tidligere forhold. Bemærk eksempelvis Ulvegravs Ager i Stanghøjs vang oven for Porse Mose. Her kan der tidligere have været en faldgrube, hvori ulve fangedes. De sidste ulve på Sjælland var udryddet inden udgangen af middelalderen.

kunne f.eks. være 8 pund byg, 2 lam, 2 gæs, 3 høns, 2 pund hør og 3 tønder havre. Afgiften kunne også betales i penge. Her ud over skulle leveres en vis mængde arbejdskraft. Det kunne f.eks. bestå i at stille hest og vogn til rådighed for kørsel med offentlige personer, embedsmænd og lign., eller levere halm til ladegården. Foruden skatterne til jordejeren betaltes tiende til kirken.

Ledøje havde i 1682 så mange som 22 gårde og er den dag i dag en stor udbygget landsby. Bymarken var opdelt i tre vange, som var opdelt i 78 åse med i alt 1578 agre. Hver af byens 22 gårde havde i gennemsnit mere end 70 spredte agre at dyrke. Vangene var på skift udnyttet således, at én bar byg og eventuelt havre, én bar vintersæden rug, og den sidste vang lå brak som fælled til græsning for kreaturerne, der så tilførte jorden tiltrængt gødning. Byen kom i kronens eje i forbindelse med reformationen i 1536, hvor en stor del af Roskildekirkens besiddelser blev inddraget af kongen. Mere sammensat var ejerforholdene for de 12 gårde og 24 huse i Vridsløsemagle, hvor landsbyboerne var fæstere under godset Cathrineberg, Københavns Universitet, kronen og Vartov Hospital.

De gamle marknavne er i moderne tid en guldgrube at øse af, når nye veje og boligområder skal navngives. Eksempler er Hyldespjældet, Trippendal, Skallerne, Roholm og Topperne i den nye del af Albertslund. Men også gårde har hyppigt taget navn fra en ager, som lå hvor gården fik tildelt jord ved udskiftningen fra dyrkningsfællesskabet i slutningen af 1700-tallet. Et eksempel er Tingagergaard i Risby, som er navngivet efter Tings Agre. Marknavnet Tings Agre viser tilbage til en gammel tingvej, der fra Ledøje løb over Risby Mark til Ejby Lund nord for Glostrup, hvor Smørum herredsting afholdtes i 1500-tallet. Et andet eksempel er Store Hjørnegård, som er en udflyttet gård fra Vridsløsemagle. Store Hjørnegård skiftede så sent som omkring 1918 navn til Kroppedal efter marknavnet *Kroppedals Agerne* – første gang nævnt netop i markbogen 1682. Ordet *krop* er en ældre betegnelse for en udvækst eller hævelse og i den foreliggende sammenhæng med topografisk betydning *hævning i terrænet, forhøjning*.

Udskiftningen – gårdenes jord omfordeles – et nyt landskab opstår

Billedet af agerlandet med gårde, veje, hegn og skel, er et resultat af den måde, jorden gennem tiden er blevet opdelt og anvendt på. Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet har i den sammen-

Forsiden af den kgl. forordning om ophævelse of jordfællesskabet med flere foranstaltninger. København 1781.

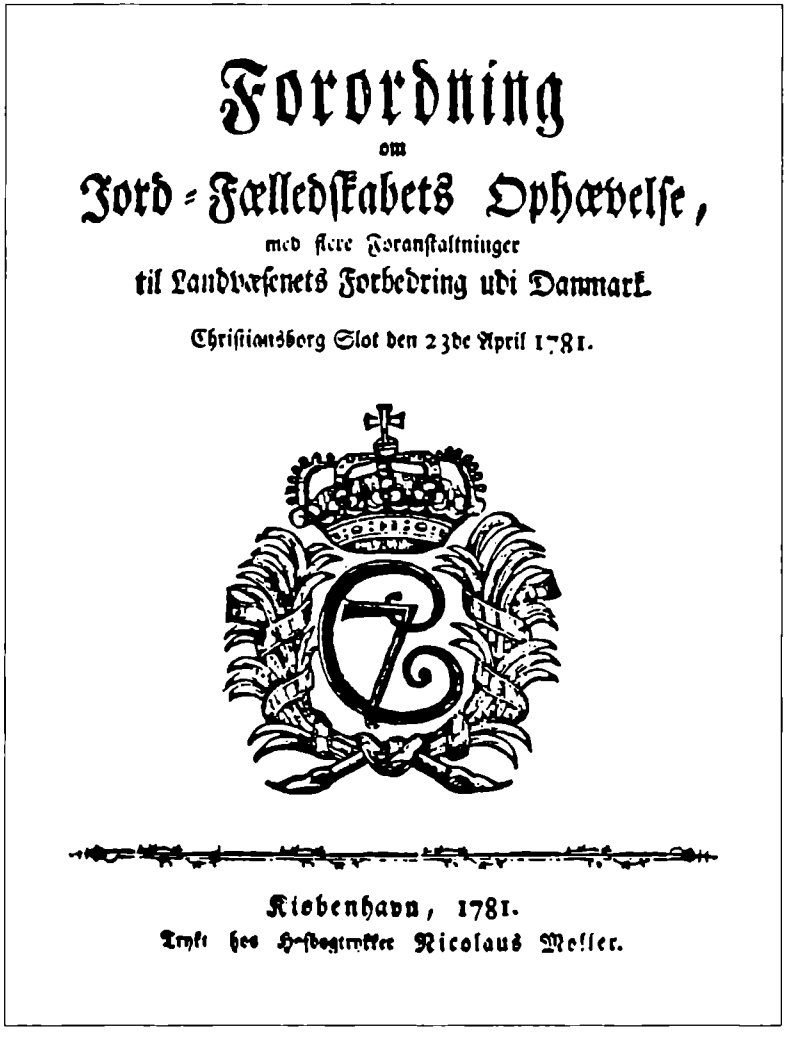

Forordning
om
Jord-Fælledskabets Ophævelse,
med flere Foranstaltninger
til Landvæsenets Forbedring udi Dannmark.

Christiansborg Slot den 23de April 1781.

Kiøbenhavn, 1781.
Trykt hos Hofbogtrykker Nicolaus Møller.

hæng haft stor betydning. Landboreformerne er fællesbetegnelsen for en række nye love, som gennemførtes for at forbedre bondestandens forhold og effektivisere landbruget. Lovene muliggjorde, at dyrkningsfællesskabet blev erstattet af individuelt agerbrug, og at selvejet til bøndergårdene blev mere og mere udbredt. Landboreformerne fik stor samfundsøkonomisk betydning og lagde grunden til agerlandets nuværende udseende. Et vigtigt element i denne proces er omfordelingen af landsbyernes jorder, kaldet *udskiftningen*, som fandt sted for godt 200 år siden.

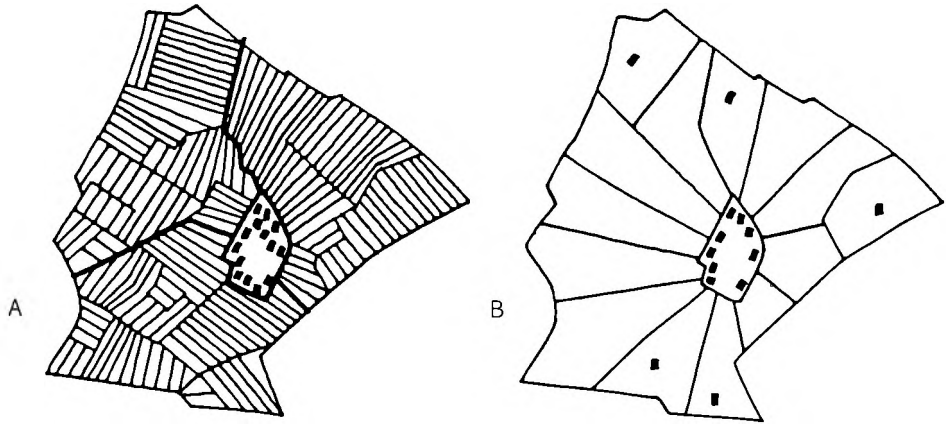

Skematisk fremstilling af markinddelingen for en landsby før udskiftningen (A) og efter udskiftningen (B). Før udskiftningen lå gårdene samlet i landsbyen, og det omliggende agerland blev dyrket i fællesskab, idet hver gård havde mange små og spredtliggende agre rundt i bymarken. Efter udskiftningen har hver gård fået ét sammenhængende jordstykke, og nogle gårde er flyttet ud fra landsbyen. Tegningen viser princippet for en stjerneudskiftning, hvor veje og skel stråler ud fra landsbyen. Herved kunne mange gårde blive i byen og alligevel have direkte adgang til deres agerjord.

Ved udskiftningen opgav man det forældede og besværlige dyrkningsfællesskab, og de enkelte gårdes mange agre blev samlet. Udskiftningen blev gennemført ved kongelig forordning, men initiativet var overladt til lodsejerne. Den tekniske gennemførelse stod landmålere og landinspektører for, og den endelige stedfæstelse blev foretaget af landvæsenskommissioner. Alle arealer blev i den forbindelse opmålt og indtegnet på kort, som i rettede udgaver stadig er grundlaget for angivelse af ejendomsforhold. Den mest anvendte udskiftningsmodel var stjerneudskiftningen i form af en indre "stjerne" med de nye skel gående radiært ud fra landsbyen. Gårdene kunne herved i videst muligt omfang blive liggende i landsbyen, og have direkte adgang til deres jord. Udenfor stjernen opstod en samling af "blokke", hvori udflyttergårdene flyttede ud med en placering centralt på deres nye jord. Med stjerneudskiftningen undgik man i høj grad den besværlige og kostbare flytning eller nyopførelse af bygninger, men ulempen var til gengæld meget lange afstande fra gården til det yderste af marken. Også engarealer og tørveskær blev delt. I forbindelse med udskiftningen måtte der tillige etableres nye skelgrøfter, diger, hegn og veje. Landskabet ændrede radikalt udseende i forhold til tidligere, idet bebyggelsen nu foruden landsbyerne også kom til at indbefatte spredtliggende gårde i det åbne land.

Selve landsbyen var før landboreformerne bygget op omkring en åben plads kaldet forten eller gadejorden, omkring hvilken gårdene

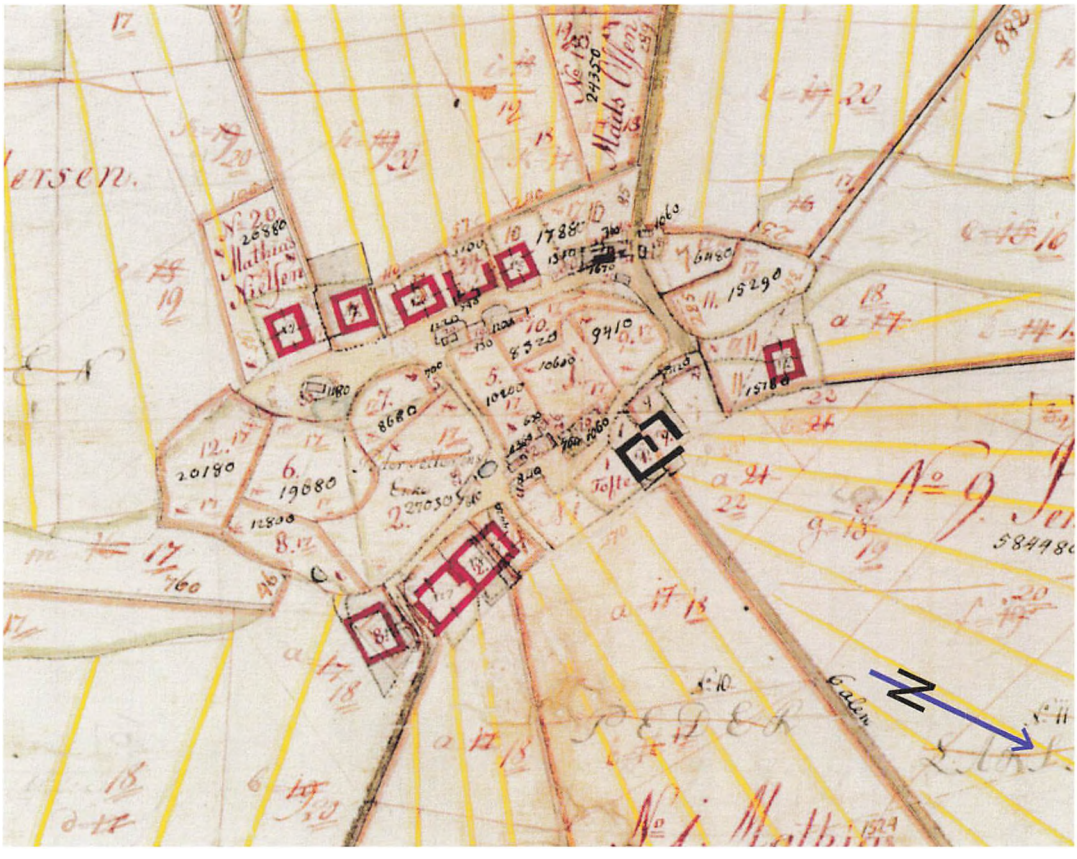

Udsnit af kort over Vridsløsemagle, 1780. Kortet viser gårdene på deres oprindelige plads i landsbyen før udflytningen. Det er karakteristisk for Vridsløsemagle, at kun to gårde er blevet i landsbyen, som derfor præges af mange fine landsbyhuse. De to gårde er på kortet tegnet op med sort. Kort- og Matrikelstyrelsen.

var placeret på deres grundstykker, kaldet gårdtofterne. Forten var fællesjord. Her kunne husdyrene lukkes ind om natten, her lå gadekæret og eventuelt kirken, smedjen og skolen. Forten var samlingsplads for beboerne. Med udskiftningen ændredes denne struktur de fleste steder, idet der blev opført husmandshuse på forten samt på tomterne efter de udflyttede gårde.

Vridsløsemagle er en karakteristisk stor fortelandsby. Fortens grundplan er mangesidet. Byens jorder blev udskiftet i 1780 i form af en stjerneudskiftning. I forbindelse med udskiftningsforretningen opnåedes enighed om udflytning af fire af landsbyens elleve gårde. På et kort fra 1814 ses imidlertid kun to gårde at være tilbage i byen. Antagelig er det en bybrand, der omkring 1790 ødelagde de fleste af landsbyens gårde, som virkede befordrende på udflytningen, da gårdene alligevel skulle genopføres.

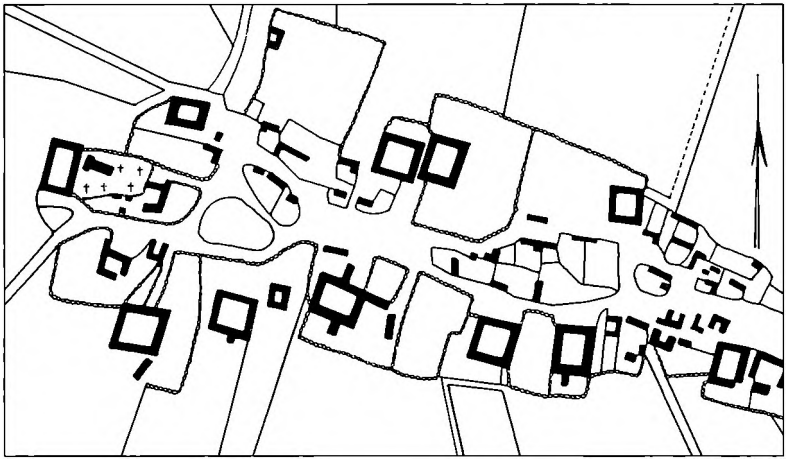

Ledøje landsby 1808. Landsbyforten, der oprindeligt var det åbne fællesejede areal midt i byen, er allerede på dette tidspunkt bebygget med småhuse. Efter Danmarks Kirker III, 1, 1944.

Udskiftningen af Ledøje Bymark i 1781 blev foretaget i form af en stjerneudskiftning, og i dag kan man i landskabet tydeligt se veje og skel, der stråler ud fra landsbyen. I Ledøje blev kun få gårde straks flyttet ud fra landsbyen. De fik tildelt blokformede jordstykker yderst i bymarken. Moseområderne blev også delt, så hver gård fik et areal til tørvegravning. Den store Øbakkegård blev flyttet ud på sin agerjord på "Øen" syd for byen så sent som i 1855. Grundlaget for Øbakkegård var en større og en mindre gård i landsbyen. Denne gård blev oprindeligt lagt sammen af herredsfogeden Knud Worm, der fra 1634 var bosat i Ledøje. Gården blev herved byens anseligste.

I Herstedvester tog en ung, driftig bonde ved navn Lars Olsen i 1783 initiativ til at få byens jord udskiftet. Han søgte om at få en samlet jordlod i udkanten af byjorden, nemlig i den mark man kaldte Roeholm helt nede ved Roskilde Landevej. Udskiftningen gennemføres som en kombination af en stjerneudskiftning og en såkaldt blokudskiftning. Landsbyens omgivelser ændrede sig voldsomt 200 år senere, da gammelt landbrugsland i 1970erne blev til nye boligområder og idrætsanlæg. Det bevarede landsbymiljø med krogede gader, kirken, rytterskolen, smedjen og forsamlingshuset giver et godt modspil til de nye boligområders mere funktionelle verden.

I Risby var det bonden Niels Nielsen, der i 1779 søgte om at få sin jord udskiftet. Han var tidligt på færde, for først to år senere udstedtes den kongelige forordning, der endeligt fastlagde reglerne for udskiftningen af landsbyernes jord. Desværre var der mangel

Herstedvester landsby 1855. I landsbyen var der omkring 1700 i alt 13 bøndergårde og seks småhuse, der var beboet af husmænd og håndværkere. Byens jord blev udskiftet i 1783, og udflytningen af nogle af byen gårde kunne påbegyndes. Udflytningen strakte sig over lang tid. På kortet fra 1855 ligger næsten alle gårde stadig i landsbyen.

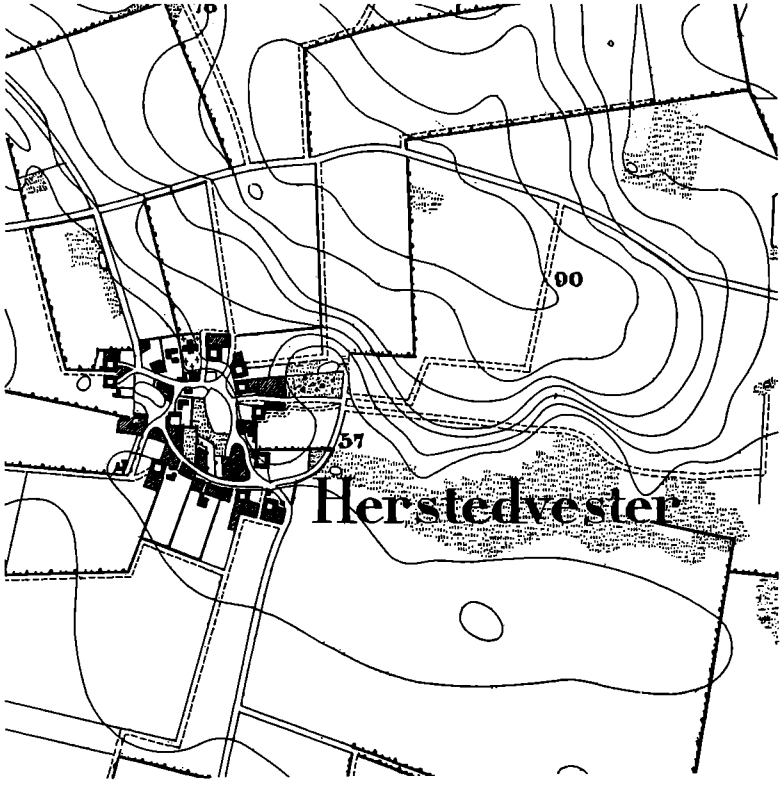

på landmålere, så sagen i Risby blev udsat i et halvt år. I mellemtiden fik de øvrige Risbybønder Niels Nielsen overtalt til at frafalde sit ønske. Så der gik mere end ti år, inden der i 1790-91 igen kom gang i udskiftningsprocessen i Risby, og da stod hele byen bag det forslag til omfordeling af jorden, som blev dem forelagt. Byens da 11 gårde fik deres jord udskiftet i en kombination af en stjerne- og en blokudskiftning. Jorden til den ene af de udskiftede gårde blev købt af byens husmænd, som i 1793 fik skøder på den købte jord.

▸ *Kort målt 1851 og 53, rettet i marken 1876 og 78. Kortet omfatter i hovedsagen de fire historiske landsbyer, som er omfattet af Danmarkshistorien i Vestskoven. Især for Ledøje og Vridsløsemagle ses det stjerneudskiftede agerland klart at tegne sig i udlæg af veje og skel, som stråler ud fra landsbyerne. I moseområderne er de enkelte gårdes langsmalle tørvelodder omhyggeligt grøftet ind.*

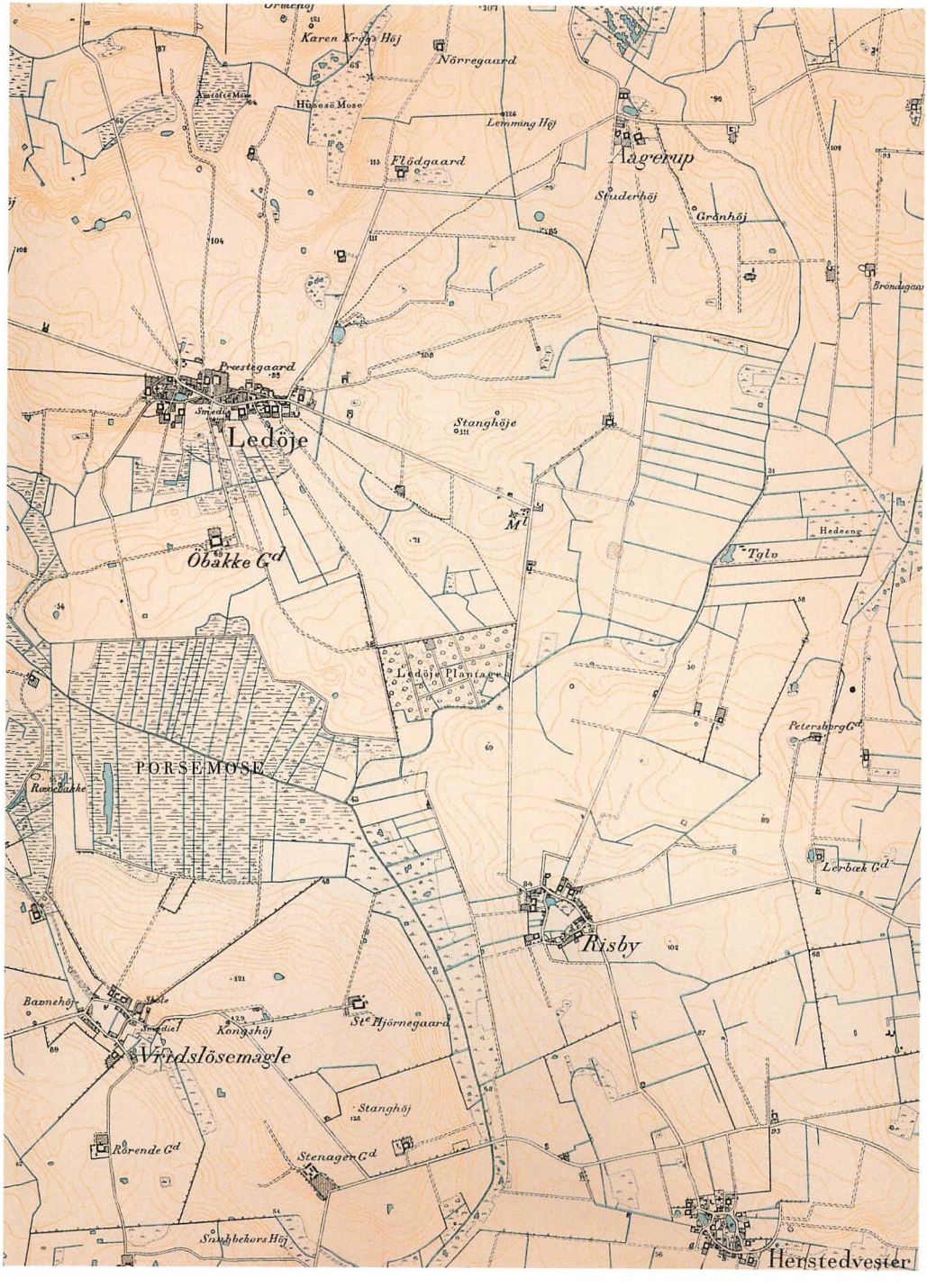
Karen Krags Høj
Nørregaard
Hinsesø Mose
Lemming Høj
Flødgaard
Lagerup
Studerhøj
Grønhøj
Prestegaard
Ledøje
Stanghøje
Obakke Gd
Hedeeng
Tglv
Ledøje Plantage
PORSEMOSE
Petersborg Gd
Lerbæk Gd
Risby
Vridsløsemagle
Stanghøj
Rørende Gd
Stenagen Gd
Herstedvester

Fremme i tid forblev Risby forholdsvis uberørt af den byudvikling, der i løbet af 1960erne skete i Albertslund kommunes sydlige del. Årsagen til dette forhold er Risbys beliggenhed i Vestskovkilen uden for det egentlige byudviklingsområde. Landsbyens omgivelser er i stedet helt forandret med rejsningen af Vestskoven.

Andre forhold der har påvirket agerlandets udseende, er vor tids udstykninger af landbrugsejendomme i mindre statshusmandsbrug, som det eksempelvis skete med gården Margrethelund øst for Ledøje i 1930erne. Også landbrugets effektivisering med dræning, sammenlægning af marker og fjernelse af hegn og diger har haft betydning. Og hertil som nævnt moderne byudvikling og skabelse af rekreative områder som Vestskoven. I dag er vådområderne og de gamle jord- og stendiger fredet.

Kongens Plantage i Ledøje

I den sydøstlige del af Ledøje ejerlav ned mod Risby/Nybølle Å ligger Ledøje Plantage, som er en lille privatejet skov. Ledøje Plantage er egnens eneste gamle skov. Skoven rummer forskellige løvtræer og noget nåletræ. Plantagen har sin egen historie, idet den er en del af et oprindelig tre gange så stort areal, som ved kgl. resolution af 5. april 1784 blev købt til planteskole og underlagt slotsforvalteren på Frederiksberg Slot. Herfra fik udskiftede bønder og husmænd trær til udplantning.

Efter landboreformerne opstod der forøget interesse hos bønderne for havebrug. Dette blev hjulpet godt på vej af Det kgl. Danske Landhusholdningsselskab, som blev oprettet i 1769. Den første statsplanteskole etableredes i 1775 ved Frederiksberg Slot, og skulle overvejende forsyne bønderne "på Københavns amt" samt dele af Nordsjælland med frugttræer. Man nøjedes dog ikke med blot at virke for frugtavlens fremme, der var efter udskiftningen også behov for en stor produktion af læplanter til de udflyttede gårde og de mange nye hegn. Da planteskolen ved Frederiksberg Slot ikke i længden kunne klare denne produktion, fik slotsforvalteren til opgave at finde et sted, hvor der kunne opelskes "bløde træer". Dette sted blev fundet hos bonden Rasmus Nielsen i Ledøje, der ved flere

skriftlige klagemål til Rentekammeret havde besværet sig over en jordlod, der var blevet ham tildelt ved udskiftningen. Problemet løstes ved, at kongen erhvervede jordlodden for 264 rigsdaler og 4 mark – plus aftægtsydelse til Rasmus Nielsens gamle forældre. Skødet tinglæstes den 12. januar 1784, og dermed blev der kongelig planteskole i Ledøje.

Ledøje Plantage. Foto K. Balling.

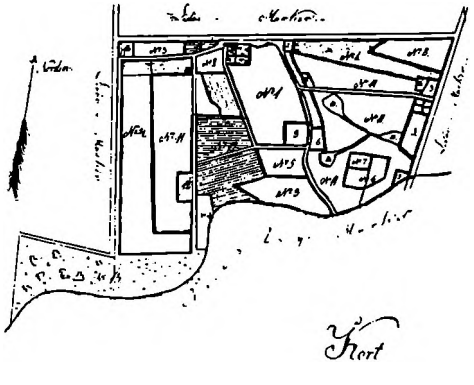

Kort over Lidøe Indhegning, 1837.

Liste over udleverede træer i 1812.

4000	kanadiske Popler	4	Aar	pr.	Stk.	8	Sk.	
2000	Balsampoppel	4	»	»	»	5	»	
5000	hvid Poppel	3	»	»	»	2	»	
500	ægte Kastanje	8	»	»	»	4	»	
2500	— —	4	»	»	»	1	»	
200	Ahorn	7	»	»	»	4	»	
3000	—	5	»	»	»	2	»	
1000	—	3	»	»	»	1	»	
1000	Ypern (Elm)	4	»	»	»	2	»	
1000	Birk	3	»	»	»	1	»	
3000	Ask	8	»	»	»	8	»	
3000	Elle	4	»	»	»	1	»	
2000	—	3	»	»	100	Stk.	4	Sk.
500	Mark-Løn	5	»	»	Stk.	1	Sk.	
1000	Pil	3	»	»	»	1	»	
1000	Rødgran	4	»	»	100	Stk.	5	Sk.
10000	—	3	»	»	Stk.	4	Sk.	

En opgørelse i 1792 viser, at der fra Ledøje Planteskole allerede var udleveret 300.000 stk. træer. Efter gennem nogle år at have uddelt træer og buske gratis, gik man i begyndelsen af 1800-tallet over til betaling. Fra 1812 findes en liste med priser for de udleverede træer.

I 1807 henligges planteskolen i Ledøje under forstvæsenet, hvor den noget afsides beliggenhed imidlertid volder besvær. Efterhånden som der på flere af skovdistrikterne bliver anlagt planteskoler, overgår planteskolen i Ledøje derfor til vejetaten. I 1832 bestemmes det imidlertid, at planteskolen skal omdannes til skov, og den henlægges i 1833 atter under forstvæsenet, og den nære tilknytning til de forhenværende kgl. bønder ophæves. Arealet bortforpagtes i 1852. Det kan regnes ud, at der i planteskolens levetid er udleveret mellem 1,5 og 2 mio. træer fra Ledøje. Frederiksberg planteskole bortforpagtes ligeledes i 1852, og i 1859 indrettes en zoologisk have på stedet.

Efter at planteskolen i Ledøje har udspillet sin rolle, afhændes den ved offentlig auktion i 1868. I skøde- og panteprotokollen kan

læses nærmere om *den statskassen tilhørende Ledøje Plantage med derliggende opsynsmandssted og en tørvemose, alt indeholdende ca. 43 tdr. land*. Genstand for bortsalget var selve plantagen på ca. 39 tdr. land mest bevokset med eg og ask. Endvidere det i plantagens nordvestlige hjørne beliggende opsynsmandssted med have *samt en mindre bygning tidligere benyttet af jagtvæsenet som agerhønsehus*. Endelig en i forbindelse med plantagen beliggende tørvelod ca. 3½ tdr. land (nuværende Dyssekilde). For bygningernes vedkommende er der tale om den nuværende ejendom Plantagegård. Finansministeriet antog et bud på 12.100 rigsdaler. Og skøde med fri rådighed over skoven udstedes til tømrermester og jernbaneentreprenør Niels Nielsen, Frederiksberg. Denne bygger i 1881 i det sydøstlige hjørne af plantagen en lystvilla, ikke i det udseende, som den kendes i dag, men gulkalket og med spåntag. Foruden salg af brænde fra skoven har der været en betydelig indtægt fra salg af egebark til hovedstadens garverier. I 1934 frastykkes den nuværende skovlod med villaen i en selvstændig matrikel på knap 6 ha. Omkring 1940 pålægges skoven fredsskovpligt. I begyndelsen af 1900-tallet afholdes der skytte- og folkefester med taler og fædrelandssange i skoven.

Tørveudnyttelsen

Tørv var tidligere et vigtigt brændsel på den træfattige egn og har sandsynligvis været udnyttet siden den sene oldtid. Tørv fandtes i rigelige mængder i områdets mange tørvemoser, eksempelvis i de vandlidende strøg langs vandløbene og i den store Porsemose.

Tørv består i hovedsagen af sammenpressede plantedele og dannes, når de døde plantedele falder til bunds i en sø, hvor de ikke kan rådne, fordi der ikke er noget ilt. Gennem årtusinder opfyldes søen og gror til og bliver til mose. Når tørven graves op af mosen og tørrer, kan den brænde, og tørv af god kvalitet har tidligere været en udmærket og meget værdsat brændselskilde. Men brændselsværdien er ikke nær så høj som for kul og olie. Derfor er der i nyeste tid kun gravet tørv i Danmark, når der i krisetider var mangel på andre energikilder.

En kurvfuld æltede, formede og tørrede tørv – klar til at komme i komfuret, hvor de kan brænde over fra om aftenen til næste morgen. Tørv er også værdsat, fordi de danner et roligt bål med mange gløder. Foto M. Fischer.

Tørvegravning i Syvhøjgårds del af Tysmosen ved Ledøje sommeren 1907. Tørvemassen er gravet op fra tørvegraven, som ses forrest i billedet. Hesten blev anvendt ved æltningen af tørvemassen, der foregik i den rammelignende indretning. Fotografi udlånt af Ernst Cortsen, Glostrup.

Tysmosen sommeren 1907. Den våde tørvemasse er lagt ud og ridset op. Landskabets nøgenhed er bemærkelsesværdig. Fotografi udlånt af Ernst Cortsen, Glostrup.

Porsemosen ligger i den fugtige lavning mellem landsbyerne Vridsløsemagle og Ledøje. Mosens metertykke lag af tørv har haft stor økonomisk betydning. Det ses blandt andet af den omhyggelige udparcellering af mosen i lange smalle lodder, som fandt sted i forbindelse med udskiftningen i slutningen af 1700-tallet samt af de mange veje, som fra de to landsbyer fører frem til tørvelodderne. Gårdene i Vridsløsemagle og Ledøje fik ved udskiftningen hver en englod, som blev brugt til græsning, høslet og tørveskær. Men tørv fra gårdenes og husmændenes små tørveskær anvendtes ikke kun til eget forbrug, men også til salg i København. Handelen med tørv til hovedstaden gav bønderne i Ledøje og Vridsløsemagle en betydelig biindkomst, og for nogle husmænd var tørvehandelen det vigtigste eksistensgrundlag. Ifølge landøkonomen Johs. Phil. Hage's værk: Bidrag til de danske Provindsers nuværende tilstand, Københavns Amt, som er udarbejdet i 1839, havde nogle af områdets gårde allerede da drevet tørvehandel i så lang tid, at de var *blevet aldeles*

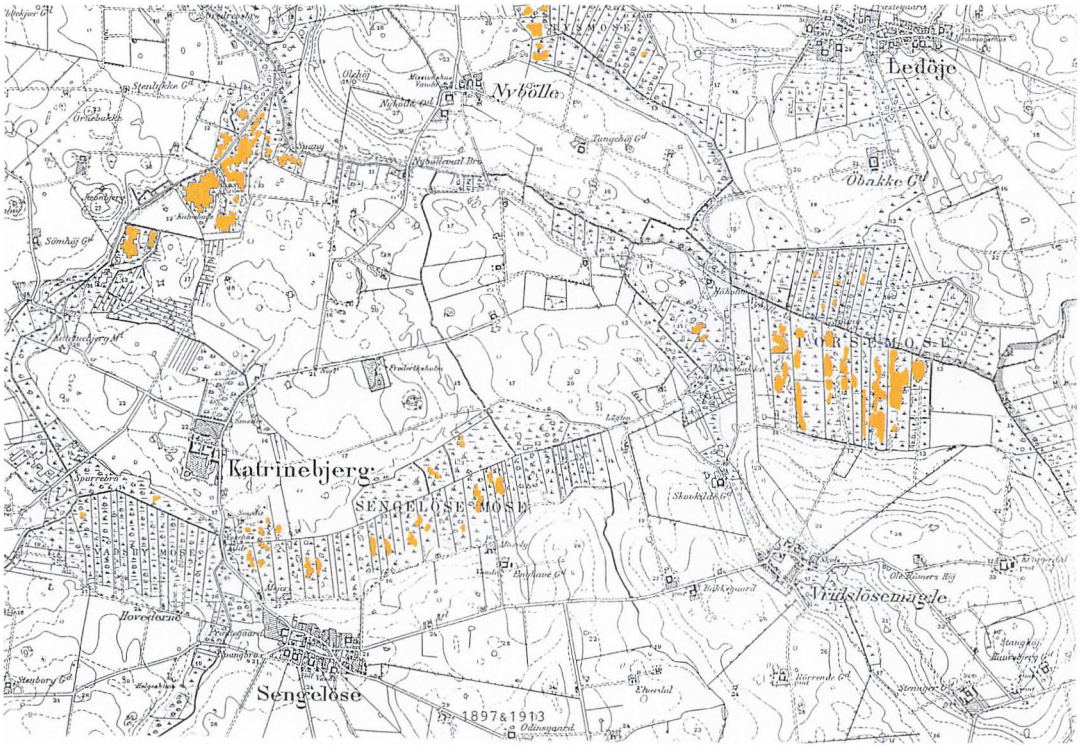

Kort 1897-1913. De mange tørvegrave i moserne (her vist med orange) viser tørveskærets store betydning for brændselsforsyningen på den træfattige egn.

blottede til eget forbrug. Med faldende priser på kul omkring år 1900 ophørte tørvebøndernes gyldne tid.

I forbindelse med de to verdenskrige intensiveredes og mekaniseredes produktionen af tørv til brændsel. Tørveskæret i Porsemosen foregik frem til 2. verdenskrig stort set kun ved håndkraft. Tørven blev gravet op som klumper og tørvemudder og forarbejdet til æltetørv ved trædning af heste og mennesker. Herefter blev den fyldt i forme og kom på tørrepladsen. Mod slutningen af 1800-tallet tog man hestetrukne ælteмaskiner i anvendelse. Under 2. verdenskrig blev der igen gravet mange tørv. Store københavnske virksomheder investerede kapital i tørveproduktionen, som i 1940'erne blev mekaniseret med motordrevne ælteværker og tørvepressere. Efter opsvinget i tørveproduktionen under sidste verdenskrig ophørte brugen af tørv som brændsel omkring 1950. De vandfyldte tørvegrave blev vigtige levesteder for planter og dyr, og Porsemosen blev fredet i 1968. I dag kan man stadig genfinde de gamle tørvegrave, men nu

meget tilgroede med tagrør, pil og birk. Store dele af Porsemosen er i privat eje uden offentlig adgang.

Tørv og tegl

Fra 1840'erne leveredes tørv til teglværker, der voksede op på egnen – blandt andet på Risby Mark nord for Risby hvor der i perioden 1844-1919 var tre teglværker, som afløste hinanden. Teglproduktionen var baseret på en lokal forekomst af egnet ler til teglstrygning og lokal tørvemasse som brændsel. Foruden at producere til lokalt byggeri har man antagelig leveret til Vestbanen og til den store udbygning af København på Vesterbro og på Nørrebro, der skete i 1880'erne og 1890'erne. I dag er der kun de vandfyldte lergrave tilbage ved nordenden af Hedeengvej som tegn på den tidligere teglindustri.

Vestskoven

Vestskoven hører under Miljøministeriet, Naturstyrelsen Østsjælland. Vel ca. en tredjedel af arealet, som omsluttes af cirkelslaget for samarbejdet om Danmarkshistorien i Vestskoven, hører under Vestskoven. Der er stort set tale om hele det område, som inden for cirkelslaget afgrænses af Nybølle/Risby Å i nord, Store Vejleå i vest og Gamle Landevej i Syd. Hertil kommer gården Kroppedals tidligere jorder, der ligger omkring og nord for gården og ned mod Store Vejleå og Porsemose. Ca. halvdelen af Vestskovens samlede areal ligger dermed inden for interesseområdet for Danmarkshistorien i Vestskoven. Et yderligere stort areal syd for Vridsløsemagle hører til Forsøgsgårdene under Det Biovidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet. Der er tale om gårdene Højbakkegård, Snubbekorsgård og Rørrendegård. Hovedparten af det øvrige areal er private parceller, men især omkring Herstedvester er der tillige kommunale anlæg og ejendomme.

Vestskoven er en ny skov. Opkøb af arealer og tilplantning blev sat i gang i 1967 straks efter at planerne for en Vestskov var vedtaget af folketinget. Men allerede i 1936 var der stærke ønsker om rejsning af skov på Københavns Vestegn, og mange gode kræfter bidrog gennem årene til at bane vejen. Med redaktør Hakon Stephen-

sens kronik i dagbladet Politiken i 1966 *Lad os plante et træ*, blev der skabt en folkestemning for sagen, hvorefter de sidste politiske og administrative hindringer løstes. Den nye skov er rejst på landbrugs- og gartneriarealer, og formålet har været at give de hastigt voksende byområder i Københavns Vestegn nogle skovområder af stor rekreativ værdi. Derfor skal kun godt halvdelen af det udlagte areal være egentlig skov, mens den anden halvdel skal rumme store åbne sletter, agerjord og krat. Vestskoven er en lystskov. Det betyder, at den plejes efter publikums interesser, men med stærke hensyn til forstfaglig viden og biologisk ekspertise. Nogle steder drives skoven som traditionelt skovbrug, andre steder får planter og træer lov til at vokse uden nogen form for indgreb, så disse bevoksninger med tiden får et mere urskovsagtigt præg. På de åbne arealer mellem bevoksningerne græsser kvæg eller får. Eller der bliver slået hø til fodring af dyrene om vinteren. Kunstige bakkelandskaber, søer og mange stier og veje er også en del af Vestskovens planlagte landskab.

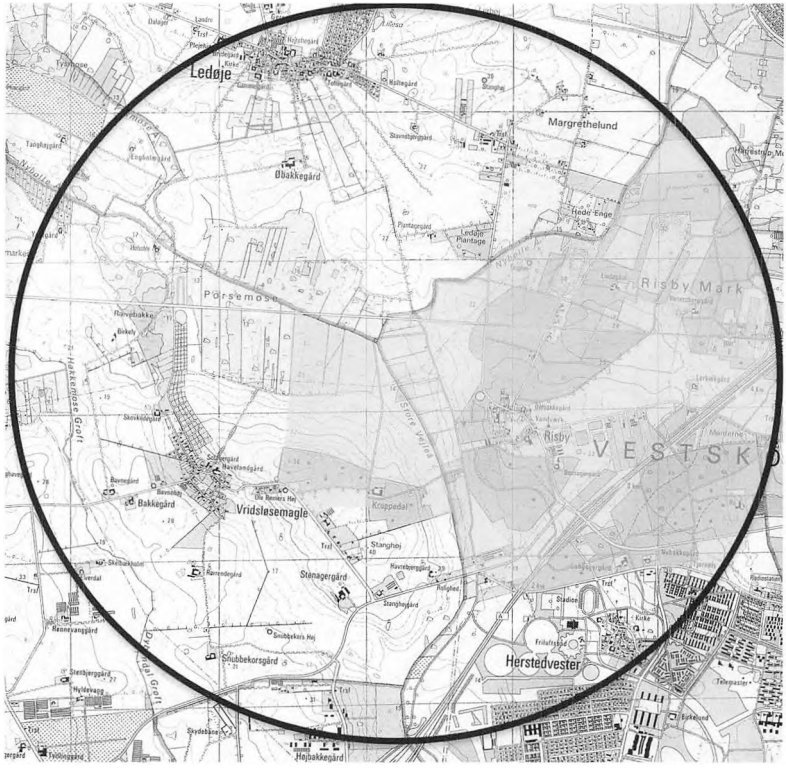

Vestskovens udbredelse (markeret med grønt) inden for det område, som "Danmarkshistorien i Vestskoven" dækker.

Risby-tippen nord for Risby er en del af Vestskovens landskab og er skabt af affald. Her var kommunal losseplads i perioden 1959 til 1981. Affaldet er nu dækket med jord og formet til en 20 m høj bakke, hvorfra der er en fin udsigt. Til den ene side ser man ud over Vestegnens sletteland med fritliggende landsbyer og gårde. Til den anden side ses det nye planlagte landskab Vestskoven med kunstige bakker og søer. Foto P. Sorenius.

Stævningsskoven i Vestskoven

En stævningsskov er en gammel form for skovbrug. Driftformen er taget op på et 2 hektar stort areal af Vestskoven på sydsiden af Margrethevej mellem Hedeengevej og Ledøjevej nord for Risby. I en stævningsskov udnytter man løvtræers evne til at skyde igen fra stubben eller roden, når træet er skåret ned. At stævne betyder, at man skærer stammen ned med henblik på genvækst. Der dannes mange lige skud fra hver stub, og skoven kommer derfor til at bestå af flerstammede træer. Siden oldtiden har bønderne stævnet et skovstykke for at få dannet de lange, lige stammer, som man havde brug for til redskaber, husbyggeri, brændsel og til gærder, der holdt husdyrene ude fra marker og haver. I jernalderen og måske før stævnede man større skovstykker for at opnå velegnet træmateriale til øget produktion af trækul i miler. Trækullet blev brugt til udvinding af jern fra mosemalm, til smedning og til støbning af metaller, da man med det kan opnå meget høje temperaturer. Trækul er tidligere også brugt ved madlavning og til rumopvarmning. Vestskovens stævningsskov består mest af eg, og første fældning blev foretaget i vinteren 1994-95. Stævningsskoven er etableret i et samarbejde med Nationalmuseet og med Vikingelandsbyen i Albertslund, for

Stævningsskov. Foto K. Balling.

at man kan følge træernes opvækst og dermed få indtryk af, hvor meget arbejde der må investeres i denne driftform, og hvor stort udbytte den giver.

I Vestskovens stævningsskov produceres stammer, som mest bruges til indhegninger og til at brænde trækul til jernudvinding. Trækul fremstilles i miler. Milebrændingen foregår i "Vikingelandsbyen i Albertslund", som ligger tæt ved. Her eksperimenteres også med udvinding af jern fra mosemalm. Foto J.H. Jønsson.

Vikingelandsbyen i Albertslund

Vikingelandsbyen i Albertslund er oprettet i 1992 som et historisk værksted for Albertslund Kommunes skoler og institutioner. Den drives af kommunens børne- og undervisningsforvaltning og er et af Albertslund Kommunes bidrag til Projekt Danmarkshistorien i Vestskoven. Vikingelandsbyen ligger ved Ledøjevej i den nordlige

Vikingelandsbyen i Albertslund. Til hverdag befolkes landsbyen af børn, som gennemgår et undervisningsforløb, og Vikingelandsbyen må derfor ses fra stien, som løber tæt forbi. Én eller et par gange om året er der åbent hus og mulighed for at se og måske selv deltage i de mange spændende aktiviteter. Læs mere på www.vikingelandsbyen.dk. Foto K. Balling.

udkant af Risby. På en sydvendt skråning mod Store Vejleådalen og i udkanten af Vestskoven har Albertslund Kommune forpagtet ca. 2 hektar jord af statsskovvæsenet. En halv hektar er hegnet ind med henholdsvis palisade- og flethegn og inden for dette område er bebyggelsen placeret. Uden for landsbyhegnet mod vest findes det øvrige areal, der for det meste er lagt ud som græsmarker for landsbyens bestand af dexterkøer og spælsaufår. En lille trekant fungerer som korn- og hørmark og giver desuden plads for milebrænding og jernudvinding. Ud over moderne værkstedsbygninger og et fuldt moderne multihus tegnet af arkitekt Peter Steffensen råder Vikingelandsbyen over et antal rekonstruerede bygninger af typer fra vikingetid og tidlig middelalder. Der er tale om tre grubehuse indrettet henholdsvis som vikingehåndværkerens beboelseshus, et vævehus og en smedje. Grubehusene er små tømmerbyggede huse, som er forsænkede i jorden. Der er ved projekteringen af grubehusene så vidt muligt gået ud fra arkæologisk materiale fra egnen. Hertil kommer flere småbygninger og en stald bygget over en grundplan fra en arkæologisk undersøgelse i Tårnby på Amager. Sidst og ikke mindst skal som en seværdighed fremhæves det store fornemme sals- eller hovedhus, der er rekonstrueret efter tegninger

og nøje studier udført af arkitekt og arkæolog Bente Draiby. Det tømmerbyggede, spåntækte og fuldt møblerede hus er værdigt en stormand og storbonde fra tiden omkring vikingetidens slutning og middelalderens begyndelse. Også Vikingelandsbyen er en del af det historiske landskab i Vestskoven.

Næste store projekt gælder anlæg af en rekonstrueret oldtidsvej, som skal krydse den fredede Store Vejleådal og forbinde Vikingelandsbyen med Kroppedal Museum.

Kroppedal Museum for Astronomi, Nyere tid, Arkæologi

Kroppedal Museum blev oprettet d. 1. januar 2002 og er et statsanerkendt kulturhistorisk museum. Gennem dokumentation, forskning, bevaring og formidling løser museet en række opgaver vedrørende

Kroppedal Museum.

Udblik til Store Vejleådalen og højdedraget ved Kroppedal Museum. Asketræet symboliserer centrum for Danmarkshistorien i Vestskoven. *Foto K. Balling.*

arkæologi og nyere tids historie blandt andet på Vestegnen og er desuden museum for dansk astronomihistorie. Kroppedal er lokalmuseum for Albertslund og Høje-Taastrup kommuner som medvirker til driften af museet. Museets hoveddomicil er gården Kroppedal for enden af Kroppedals Allé i Vestskoven ved Vridsløsemagle. Her findes også en stor del af museets permanente og skiftende udstillinger.

Kulturlandskabet – nutidens landskab

Egnen og landskabet, som er i fokus i projekt Danmarkshistorien i Vestskoven, er et rigt facetteret kulturlandskab med stor tidsdybde og mange interessante enkeltelementer, hvilket skulle fremgå af det tidligere skrevne. Kulturlandskabet er et resultat af samspillet mellem natur og menneskers økonomiske aktiviteter. Foruden naturressourcerne har ejendomsretten til disse, de overordnede økonomiske strukturer samt lovgivning og ideologi haft afgørende indflydelse på, hvordan kulturlandskabet fremtræder i forskellige perioder og i dag.

En stor del af det behandlede område er på nuværende tidspunkt stadigvæk et autentisk kulturlandskab med landbrug. Dette gælder det åbne og stadigvæk produktive agerland ved landsbyerne Ledøje og Vridsløsemagle. Også de store mose- og engarealer, som fra alle sider grænser mod vandløbene er autentiske. Men det vil fortsat kræve bevidst planlægning og pleje, om dette oplevelsesrige landskab skal opretholdes fri for tilgroning og fri for større udbygning. I perioden 1950-1970 blev en række åbne mose- og engområder vest for København fredet, og de udgør sammen med Vestskoven værdifulde landskaber i en tæt bebygget egn. Moserne var oprindelig lavvandede søer, som i tidens løb blev til tørvefyldte lavmoser. Mens Porsemosen i dag desværre er helt tilgroet med birke-, pile- og ellekrat, har kvæget på engene ved St.Vejleå forhindret de smukke enge i at blive overvokset med buske og træer.

Vestskoven er rejst på gammelt landbrugsland og er en ny og attraktiv facet af områdets historie. Tilblivelsen af Vestskoven hænger nøje sammen med den fortsatte udviklingen af hovedstadsområdet. Udviklingen af området følger den såkaldte fingerplan og tager hensyn til behovet for rekreative områder i form af skov, som det

Porsemosen i dag er meget anderledes, end da den blev fredet i 1968. Dengang var landskabet åbent. Her var græssede enge og kær, som var gule af engkabbeleje, og de store vandfyldte grave vidnede om det tidligere tørveskær. I dag kan man stadig genfinde de gamle tørvegrave, men store dele af mosen er groet til med birk og pil. Foto K. Balling.

kendes i egnen nord for København. Vestskovens hovedstruktur er baseret på, at kun godt halvdelen af det udlagte totalareal skal være egentlig skov, mens den anden halvdel i enheder og bånd fordelt over hele Vestskoven i hovedsagen skal rumme sletter og agerjord. Denne hovedstruktur er i samklang med en kulturhistorisk synsvinkel og vægtning af det tilbageværende åbne landskab inden for skovdistriktets del af Danmarkshistorien i Vestskoven. Vestskoven er herved medvirkende til at opretholde og pleje det tilbageværende åbne land som en rekreativ mulighed for borgerne.

Ved at opretholde og sikre landbrugsarealer og det øvrige bevarede ældre kultur- og naturlandskab som åbent land, og dermed sikre udsyn mod landsbyer, kirker og øvrige oplevelsesrige elementer af landskabet – bevares og opretholdes væsentlige dele af et karakteristisk kulturland fra de seneste århundreder og frem til nutiden. Ved tillige fortsat bevidst at pleje bevoksningen med henblik på et "historisk landskab" på de arealer, som ligger umiddelbart mod

Ledøje kirkes placering på et af landsbyens og landskabets højeste punkter er betinget af et ønske fra bygherren om, at give kirken en markant og monumental beliggenhed. Når kirken i dag stadigvæk fremtræder som et af de mest markante træk i landskabsbilledet, er det et oprindeligt træk, som det er vigtigt at bevare. Foto K. Balling.

vandløbene og de øvrige vådområder, kan der opretholdes eller opnås en landskabsform med enge, moser, smålunde og kratbevoksede overdrev, som har været karakteristisk for egnen i store dele af middelalderen og frem mod nyere tid.

Geodætisk Institut, DK 1:25.000 ·
1513 I NV Ballerup
1513 I SV Tåstrup
Rettet 1985
høj
høj, bevaret
Ledøje
Margrethelund
Bøbakkegård
Ledøje Plantage
Nyholle
Risby Mark
Pørsemose
Risby
VESTSKOV
Vridsløsemagle
Kroppedal
Stenagergård
Snubbekorsgård
Herstedvester
ALBERTSLUND
Agerup
Egegård
Stavnsbergegård
Engholmgård
Plantagegård
Havelandgård
Bakkegård
Museum
Stanghøj
Havrettergård
Stanghegård
Rollehøj
Langagergård
Idrætsplads
Friluftsbad
Kirke
Skole
Højbakkegård
Forsøgsgård
Skydebane
Golf
Vandværk
Radiostation
Monterne
Skovfogedbolig
Petersborggård
Lindegård
Hede-Enge
Østbakkegård
Birkelund
Birkely
Skovkildegård
Bavnegård
Bavnehøj
Ole Romers Høj
Elverdal
Stembergård
Hyldevang
Poppelly
Vesterly
Pilevang
Rønnebakke
Heholm
Dalager
Landro
Gersager
Hejrehegård
Kirkely
Sønnevang
Holtegård
Lillesø
Mellebakke
Kattekær
Rørmosegård
Lillevang
Stauevej
Syvhøjegård
Sønderskov
Hejrehjem
Brydegård
Kirkely
Dammegårds
Ravnsbjerg
Plantage
Skovvej
Ringvej
Trst
Kirke
Skole
1 km
2 km
3 km
4 km

Epilog

Fortidens spor er i rigt mål bevaret i landskabet ved landsbyerne Ledøje, Vridsløsemagle, Risby og Herstedvester. Det være sig spor efter den arktiske indlandsis og dens rivende floder af smeltevand, som formede landskabets relief. Dannelsen af åsystemer, søer, moser samt jordbund der senere kunne udnyttes som engdrag og agre fik stor betydning for lokaliseringen af bosættelsen sidenhen. Bevarede gravhøje fra sten- og bronzealderens agerbrugssamfund vidner om omfattende bosættelse i oldtiden, hvilket i rigt mål bekræftes af arkæologiske undersøgelser. Allerede i tiden omkring vikingetidens slutning og middelalderens begyndelse formes hovedtrækkene i det bebyggelsesmønster med landsbyer og tilhørende dyrkningsflader

Landskab i Vestskoven ved Nybølle Å. Foto E. Pultera.

og ejerlav, som kendes helt frem i nutiden. Alle historiske perioder har sat præg på landskabet og herved slettet nogle af sporene fra tidligere tid. I dag sker tingene bare hurtigere. Nedslidningen af natur- og kulturfænomener i det åbne landskab foregår med lynets hast. De er pejlemærker og en del af den tidsdybde, der forbinder nutiden med dens historiske rødder, og som det er vigtigt at have kendskab til og kunne give videre, for ikke at blive rodløse i tid og rum.

Litteraturfortegnelse og yderligere læsning, emneopdelt

Indledning

L. Boye og P. Sorenius: Kulturhistoriske glimt. Udblik fra Danmarkshistorien i Vestskoven. Danmarkshistorien i Vestskoven og Kroppedal Museum 2009.

Glostrupbogen: Skoleliv i Herstedvester 1868-84. Hefte 16, 1963.

E. Hvidberg og H. Toft Jensen: Vestegnen – fra gartneriland til forstad. Københavns Amtsmuseumsråd 1986.

E. Hvidberg og H. Toft Jensen: Nordvestegnen – fra bondeland til bylandskab. Københavns Amtsmuseumsråd 1987.

J.H. Jønsson: Projekt "Danmarkshistorien I Vestskoven". Et oplæg til formidling af fortidens landskab, levevis og teknologi i området Herstedvester, Risby, Ledøje, Vridsløsemagle. Albertslund Kommune 1991.

J.H. Jønsson: Sten & Landskab. Sten og monumenter fortæller historie. Danmarkshistorien i Vestskoven og Københavns Amtsmuseumsråd 2000.

Z. Nielsen: Minder og spredte Træk af mit Liv. 1905. 2. oplag 1914.

I. Nielsen og J.J. Nygaard: Ledøje-Smørum 1960-2006. Fra landsbysamfund til et forstadsområde i udvikling. Ledøje-Smørum Historiske Forening 2009.

P. Sorenius: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Nyere tid 1536-1997. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Søllerød Museum 1999.

P. Sorenius: Landsbyer i Vestskoven. Herstedvester, Risby, Ledøje, Vridsløsemagle. Danmarkshistorien i Vestskoven 2004.

Landskabets dannelse

V. Milthers: Nordøstsjællands Geologi. Danmarks Geologiske Undersøgelse. V.Rk.Nr. 3. Anden udg. Reitzel 1935.

Nørrevang og Lundø (red.): Danmarks Natur. Bd. 1. Landskabernes opståen. Politikens forlag 1979.

G.F.L. Sarauw: En belægning af isskurede Blokke i Nymølle Grusgrav ved Hedehusene. D.G.F. nr. 10, 1904.

K. Aaris-Sørensen: Mammutten og andre fortidsdyr. Istiden i Danmark. Apostrof 1987.

K. Aaris-Sørensen: Danmarks forhistoriske dyreverden. Fra Istid til Vikingetid. Gyldendal 1988.

Oldtiden i landskabet

E. Aner og K. Kersten: Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen. Band I. Frederiksborg und Københavns Amt. Neumünster 1973.

L. Boye: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Oldtiden indtil 1050. Københavns Amt og Kroppedal Museum 2006.

M. Degerbøl og H. Krogh: The Reindeer in Denmark. Biol. Skr. Dan. Vid. Selsk. 10, no. 4. Munksgaard 1959.

E. Fonnesbech-Sandberg: Vikingetidsbebyggelse på Kroppedal. Høje-Taastrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Årsskrift 1995.

E. Fonnesbech-Sandberg: De første bønder. Rigt kulturlag i Albertslund. Opslag i D. Mahler og L.B. Povlsen (red.) Red, hvad reddes kan! Arkæologi i Københavns Amt 1982-95. Københavns Amtsmuseumsråd 1996.

E. Fonnesbech-Sandberg: Naturen genoprettes – til gavn også for arkæologien. Opslag i D. Mahler og L.B. Povlsen (red.) Red, hvad reddes kan! Arkæologi i Københavns Amt 1982-95. Københavns Amtsmuseumsråd 1996.

J.H. Jønsson: Forhistorien i Ishøj Kommune. En oversigt over fortidsminder og fremtidige undersøgelsesmuligheder. Københavns Amtsmuseumsråd og Ishøj Kommune 1994.

J.H. Jønsson: Jæger og fisker ved Køge Bugt. Stenalderspor i St.Vejleådalen. Opslag i D. Mahler og L.B. Povlsen (red.) Red, hvad reddes kan! Arkæologi i Københavns Amt 1982-95. Københavns Amtsmuseumsråd 1996.

J.H. Jønsson: Urnesfibel fra Ledøje. Et smykkespænde med dyreslyng fra 1000-tallet. Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv. Årsskrift 2000.

J.H. Jønsson: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Museet på Kroppedal 2002.

C. Neergaard: Jernalderen. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1892, s. 303-4.

L. Reedtz Sparrevohn: Gravgods, ritualer og svenske forbindelser. Opslag i H. Lyngstrøm og L.G. Thomsen (red.) Vikingetid i Danmark. Tekster udgivet i forbindelse med seminaret Vikingetid i Danmark afholdt på Københavns Universitet den 22. februar 2013. 2013.

De middelalderlige landsbyer

T. Jexlev: Træk af Glostrupegnens ældre historie. Glostrupbogen 1963.

J.H. Jønsson: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Museet på Kroppedal 2002.

B. Jørgensen: Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred – Sydlige del. Danmarks Stednavne nr. 19. Reitzel 1988.

B. Jørgensen: Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred – Nordlige del. Danmarks Stednavne nr. 20. Reitzel 1990.

J.C. Moesgaard: Fem små skattefund. Møntprægning og møntbrug i Roskilde og på Sjælland under Valdemar den Store. ROMU 2013. Årsskrift fra Roskilde Museum. 2014, s. 6-25.

M. Svart Kristiansen(red.): Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år. Jysk Arkæologisk Selskab 2005.

H. Sørensen: Albertslund i tusind år. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 2000.

Kirkebyggeriet

N.E. Andersen: Om Hvideslægten her på egnen. Stenløse Historiske Forening 2006.

M. Johansen og H. Halding: Thi de var af stor slægt. Om Hvideslægten og Kongemagt i Danmarks Højmiddelalder. Skippershoved 2001.

J.H. Jønsson: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Museet på Kroppedal 2002.

E. Moltke, E. Møller og C.G. Schultz: Danmarks Kirker III. Københavns Amt, bd.1. København 1944.

E. Skov: Herstedvester Kirke. Udgivet af Herstedvester sogns menighedsråd 1997.

H. Sørensen: Albertslund i tusind år. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 2000.

E. Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen. Skrifter udgivet af Det historiske Institut ved Københavns Universitet – Bd.II. Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag A/S. København 1968.

J.L. Ussing: Ledøje Kirke paa Sjælland og de Tyske Dobbeltkapeller. Festskrifter udgivne af Det philosophiske Fakultet ved Kjøbenhavns Universitet i anledning af Universitetets firehundredeaarsfest Juni 1879. Det philos. Fakult. Skrifter Nr. 1. Gyldendalske Forlag. Kjøbenhavn 1879.

Den administrative inddeling

O. Fenger: I: O.Olsen (red.) Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 4. København 1989.

K.E. Frandsen: Danmarks administrative inddeling efter 1660. Atlas og Tekstbind. Dansk Historisk Fællesforening 1984.

J.H. Jønsson: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Museet på Kroppedal 2002.

J.P. Trap: Danmark. Københavns Amt. Bd. 11,3. 5.udg. 1960.

S. Aakjær: Kong Valdemars Jordebog. Bd.2. Kommentar. København 1926-43.

Vej, vad, vejkors, kro, tinghus og rettersted

E. Funch og E. Tofte: Roskilde Landevej. Serien Ved Sund og Bælt. Hernovs Forlag. København 1986.

Chr. Heilskov: Blade af en gammel Landevejskros Historie. Roskilde Kro gennem tiderne. Fra Københavns Amt. 1925. S. 13-35.

Chr. Heilskov: Herredsfogeder i Københavns Amt indtil sidst i det 17. århundrede. Fra Københavns Amt. 1950. S. 75-90.

P. Høyer: Herstedøster Jorder. Glostrupbogen. 1956. S. 158 (om tinghuset).

J.H. Jønsson: Sten & Landskab. Sten og monumenter fortæller historie. Danmarkshistorien i Vestskoven og Københavns Amtsmuseumsråd 2000. S. 30, 34, 36, 38, 40, 44.

J.H. Jønsson: Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, Københavns Amtsmuseumsråd og Museet på Kroppedal 2002.

O. Kristiansen: Danske kakkelovne og deres billedprogrammer i 1. halvdel af 1500-tallet. I: E.Roesdahl (red.) Bolig og familie i Danmarks middelalder. Jysk Arkæologisk Selskab 2003.

N-K. Liebgott: Kakler. Hovedtræk af kakkelovnens historie ca. 1350-1650. Nationalmuseet 1972.

J.T. Lundbye og V. Hermansen: Roskilde Landevej gennem tiderne. Fra Københavns Amt. 1926.

V. Møller: Kvindeskæbner i "de gode gamle Dage". Tingbogsuddrag. Glostrupbogen. Årshefte for Historisk Selskab for Glostrup og Omegn. 1953.

H. Sørensen (red.): Risby – en gammel by i en ny skov. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 1996.

A. Thiset: Snubbeslægtens mindesmærker i Sengeløse sogn. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. København 1895.

C. Thykier: Snubbekorset, Bartholinerne og Ole Rømer. Høje-Taastrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Årsskrift 1983. S. 77-87.

E. Tofte: Den gamle Vej. Blade af Roskilde Landevejs Historie indtil 1770. Glostrupbogen. 17. Hefte. 1964.

E. Tofte: Historiske Småstykker. Skæbner fra Trippendal. Glostrupbogen. 19. Hefte. 1966.

P.C. Tüchsen: Af Herstedøster Kirkebog. Årbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt 1919.

Å. Welblund og A.G. Hassø: Gamle Landevejskroer fra København til Korsør. Hagerup. København 1946. S. 156-201.

A. Wittendorff: Alvej og Kongevej. Studier i samfærdselsforhold og vejenes topografi i det 16. og 17. århundrede. Skrifter udgivet af det Historiske Institut ved Københavns Universitet – Bind IV. Akademisk Forlag 1973.

P.G. Ørberg: Om tinget at holde færdig. Tidsskriftet Skalk nr. 5, 1973.

En astronom flytter på landet

A.H. Andersen, P. Siemen og C. Thykier: Det tusculanske observatorium. Ole Rømers landobservatorium i Vridsløsemagle. Antikvariske Studier 2. Fortidsminder og Bygningsbevaring. Fredningsstyrelsen 1978. S. 143ff.

P. Friedrichsen, O. Henningsen, O. Olsen, C. Thykier og Chr. G. Tortzen (red.): Ole Rømer – videnskabsmand og samfundstjener. Kroppedal. Studier i Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi. Vol. I. 2004.

P. Friedrichsen og Chr. G. Tortzen: Ole Rømer. Korrespondance og afhandlinger samt et udvalg af dokumenter. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. C.A. Reitzels Forlag. København 2001.

H. Kjær: Bartholinernes Pilenbog og Rømers Observatorium i Vridsløsemagle. Fra Københavns Amt. 1923. S. 82ff.

A. Nissen: Ole Rømer. Et Mindeskrift. Udgivet af Rundetårn paa 300-årsdagen for hans fødsel den 25. september. København 1944.

B. Strømgren, C. Thykier og E. Laumann Jørgensen: Ole Rømer, en banebryder indenfor astronomien. Tidsskriftet Naturens Verden nr. 11/12, 1979. S. 412ff.

C. Thykier: Stjernekiggerhuset. Tidsskriftet Skalk nr. 5, 1978.

C. Thykier: Pilenborg. I: C. Thykier (red.) Ti Rømer Facetter. Udgivet af ole albrechtsen bogtryk + offset is. Albertslund 1989.

K. Tybjerg, J. Danneskiold-Samsøe og P. Friedrichsen (red.): Ole Rømer. I kongens og videnskabens tjeneste. Kroppedal – Studier i Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi. Aarhus Universitetsforlag. 2011.

Landsbyerne og dyrkningslandskabet år 1682

P. Høyer: Herstedvester Jorder. Glostrupbogen. 12. Hefte. Årshefte for Historisk Selskab for Glostrup og omegn. 1959.

P. Høyer: Risby Jorder. Glostrupbogen. 13. Hefte. Årshefte for Historisk Selskab for Glostrup og omegn. 1960.

B. Jørgensen: Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred – Sydlige del. Danmarks Stednavne nr. 19. Udgivet af Institut for Navneforskning. Reitzels Forlag. København 1988.

B. Jørgensen: Stednavne i Københavns Amt. Smørum Herred – Nordlige del. Danmarks Stednavne nr. 20. Udgivet af Institut for Navneforskning. Reitzels Forlag. København 1990.

J.P. Jørgensen (Smørum): Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne fra Oldtiden til den nyere Tid. Roskilde Tidendes Bogtrykkeri. Roskilde 1925.

H. Sørensen (red.): Risby – en gammel by i en ny skov. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 1996.

H. Sørensen: Albertslund i tusind år. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 2000.

Udskiftningen – gårdenes jord omfordeles

J.O. Bjerregaard, H. Hundstrup, C. Hassing og Sv. Jensen: Kongens Bønder. Ballerup i 1700-tallet. Udgivet af Ballerup Kommune 1988. Heri mange litteraturhenvisninger.

J. Erichsen m.fl. (red.): På Herrens Mark. Stavnsbundet eller fri. Nationalmuseet 1988

J.P. Jørgensen (Smørum): Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne fra Oldtiden til den nyere Tid. Roskilde Tidendes Bogtrykkeri. Roskilde 1925.

P. Sorenius: Landsbyer i Vestskoven. Herstedvester, Risby, Ledøje, Vridsløsemagle. Danmarkshistorien i Vestskoven 2004.

H. Sørensen (red.): Risby – en gammel by i en ny skov. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 1996.

H. Sørensen: Albertslund i tusind år. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 2000.

Kongens plantage i Ledøje

B. Eggert: Ledøje Planteskole, "Kongens plantage" 1783-1852. Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv. 7. årg. nr. 1. 1985.

B. Eggert: "Kongens plantage" i Ledøje – og "Plantagegården". Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv. 7. årg. nr. 2. 1985.

R. Holm: Skolelærerens have i Smørum 1828. Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv. Årsskrift 1989.

B. Holsøe: Forsvundne skove i Københavns Amt. Aarb. Kbh. Amt 1932-33. S. 237ff.

J. Tholle: Planteskolerne ved Frederiksberg Slot og i Ledøje 1775-1852. Hist. Meddelelser om Kbh. 1929-30.

Tørveudnyttelsen

Th. Th. Hove: Tørvegravning i Danmark. Fra håndgravning til moseindustri. Udvikling og vilkår. Under redaktion af Grith Lerche. Poul Kristensens Forlag. Herning 1983.

J.H. Jønsson og P. Sorenius: Tørvemoser – brændsel, levebrød og landskab. Årsskrift 2001. Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv. 2001. S. 4-22.

J.H. Jønsson, P. Sorenius, J. Hæstrup og B. Lindhardtsen: Vestegnens tørvemoser – brændsel, levebrød og landskab. Pjece. Københavns Amt. 2001.

J. Nielsen og F. Beck Kristensen: Risby teglværker og deres ejere. I: H. Sørensen (red.). Risby – en gammel by i en ny skov. Udgivet af Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 1996.

Vestskoven

B. Fritzbøger: Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid. Udgivet i samarbejde med Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. Gyldendal 1994.

E. Laumann Jørgensen: Vestskoven. Et landskab under forvandling. Serien Ved Sund og Bælt. Hernovs Forlag. København 1982.

E. Worsøe: Stævningsskovene. Danmarks Naturfredningsforenings Forlag 1979.

Vikingelandsbyen i Albertslund

J.H. Jønsson: Projekt "Danmarkshistorien I Vestskoven". Et oplæg til formidling af fortidens landskab, levevis og teknologi i området Herstedvester, Risby, Ledøje, Vridsløsemagle. Albertslund Kommune 1991.

J. Poulsen med bidrag af B. Draiby: Salshuset – fra drøm til virkelighed. Udgivet af Vikingelandsbyen i Albertslund Kommune 2005.

J. Poulsen: Vikingelandsbyen i Albertslund – et historisk værksted gennem 20 år. Udgivet af Vikingelandsbyen i Albertslund Kommune. 2013

Kroppedal Museum for astronomi, nyere tid, arkæologi

Læs mere på www.kroppedal.dk

Kulturlandskabet – nutidens landskab. Samt epilog

V. Etting (red.): På opdagelse i Kulturlandskabet. Udgivet i samarbejde med Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. Gyldendal 1995.

V. Etting og P. Grau Møller (red.): De kulturhistoriske interesser i landskabet. Kulturhistorien i planlægningen. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1997.

A. Hjorth Rasmussen: Dit Kulturmiljø ... Tag vare på Kulturmiljøet i Roskilde Amt. Udgivet af Kulturmiljørådet for Roskilde Amt.

TIDSTAVLE

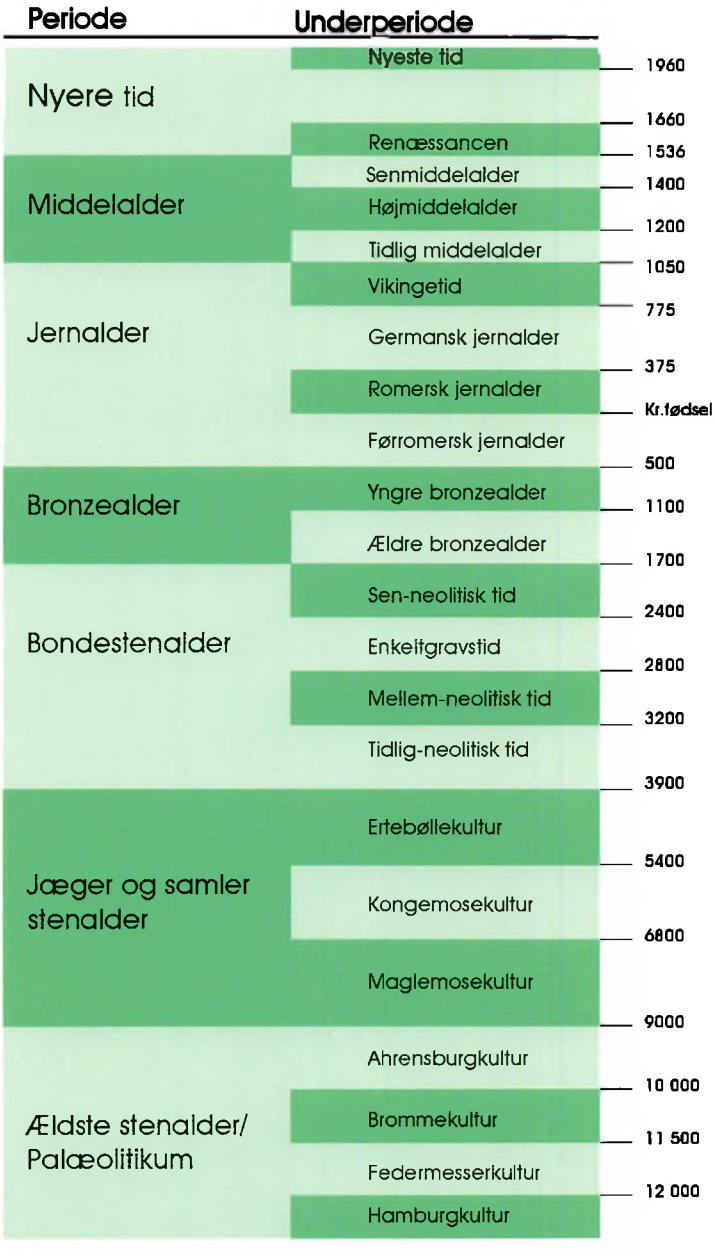
Periode
Underperiode
Nyere tid
Middelalder
Jernalder
Bronzealder
Bondestenalder
Jæger og samler stenalder
Ældste stenalder/ Palæolitikum
Nyeste tid
Renæssancen
Senmiddelalder
Højmiddelalder
Tidlig middelalder
Vikingetid
Germansk jernalder
Romersk jernalder
Førromersk jernalder
Yngre bronzealder
Ældre bronzealder
Sen-neolitisk tid
Enkeltgravstid
Mellem-neolitisk tid
Tidlig-neolitisk tid
Ertebøllekultur
Kongemosekultur
Maglemosekultur
Ahrensburgkultur
Brommekultur
Federmesserkultur
Hamburgkultur
1960
1660
1536
1400
1200
1050
775
375
Kr.fødsel
500
1100
1700
2400
2800
3200
3900
5400
6800
9000
10 000
11 500
12 000

Denne bog sætter fokus på landskabets historie og er en vejviser fo
den, der vil opsøge og fornemme historien i landskabet. Hvordan e
landskabet formet af menneskers virke, og hvordan kan nutidens men
nesker aflæse generationers brug og ændringer af landskabet. Sporene
i landskabet fra tidligere tid er pejlemærker og en del af den tidsdybde
der forbinder nutiden med dens historiske rødder. Vi har arvet dette
kulturlandskab og former videre på det.

9 788799 542109